

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПЛКИ
“ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ”**

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр
„_____” _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ”***

***зі спеціальності 242 “Туризм”
освітня програма “Туризм” ступеня магістра***

Виконавець роботи Соломко Віталій Вікторович

(підпис, дата)

Науковий керівник к. геогр. н., доц. Логвин Михайло Михайлович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	7
1.1 Концепція сталого розвитку та її роль у післякризовому відновленні туристичної галузі	7
1.2 Екологізація туризму та її значення для сталого розвитку.....	17
1.3 Зміст екологічного туризму як складової зеленої економіки.....	48
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РИНКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	62
2.1. Аналіз розвитку екологічного туризму у світі.....	62
2.2. Оцінка потенціалу та аналіз сучасного ринку екологічного туризму в Україні	67
2.3. Екологічні параметри Полтавського регіону як передумова для розвитку екологічного туризму.....	82
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	94
3.1. Основні шляхи проведення екологізації сфери туризму	94
3.2. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні.....	109
ВИСНОВКИ.....	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	114
ДОДАТКИ.....	123

ВСТУП

Сьогодні туризм став явищем, яке увійшло в повсякденне життя сотень мільйонів людей. Він включає всі вільні переміщення людей від місця їх постійного проживання і роботи, а також сфери виробництва і послуг, створених для задоволення потреб, які виникають у результаті цих переміщень.

Туризм є видом діяльності, що має важливе значення в житті людей і сучасних суспільств. Він перетворився на змістовну форму використання вільного часу окремих осіб і на основний засіб міжособистісних зв'язків, а також політичних, економічних і культурних контактів, що стали необхідними внаслідок інтернаціоналізації всіх секторів життя націй.

Як зазначено в матеріалах Гаазької декларації Міжпарламентської конференції з туризму, "туризм може бути ефективним засобом сприяння соціально-економічному зростанню для всіх країн, якщо одночасно вживатимуться необхідні заходи з метою виконання найбільш термінових національних завдань і досягнення національною економікою прийнятного рівня самозабезпеченості, за якого країна не повинна витратити більше того, що вона сподівається отримати від туризму.

Однією із галузей економіки, яка стрімко розвивається та спричинює антропогенні навантаження на природні екосистеми є туристична. Попит на туристичний продукт і туристичні послуги зумовлений як бажанням підвищити рівень економічної дохідності, створити нові робочі місця та історико-культурною зацікавленістю туристів, так і фізіологічною потребою людини в оздоровленні, лікуванні, відпочинку. Забезпечення охорони довкілля на ряду із отриманням соціально-економічних перспектив має бути одним із першочергових завдань на усіх рівнях.

Саме тому актуальним та надзвичайно важливим кроком на шляху до введення туризму в русло сталого розвитку є розробка та впровадження в дію

шляхів та програм екологізації. Це в свою чергу дозволить знайти правильні, екологічно-обґрунтовані напрями розвитку туристичної діяльності, забезпечить охорону та раціональне використання природних багатств, визначить шляхи відновлення пошкоджених природних територій та об'єктів.

Якщо людство сподівається зберегти свій вид, воно повинне проявляти більш дбайливе ставлення до навколишнього природного середовища. Сучасний туризм завдає шкоди довкіллю. Туристи, короткочасне задоволення своїх потреб у відпочинку ставлять вище, ніж турботу про навколишнє природне середовище, яке так потребує належного відношення. Одне із завдань екологічного туризму – навчити людей любити і поважати природу, розуміти її закони, ставитися до неї відповідально і обдуманно.

У зв'язку зі значним забрудненням навколишнього середовища людиною, зокрема її діяльністю, у тому числі й туристичною, на сьогодні значного розвитку набуває екологічний туризм. Сучасні негативні тенденції згубного впливу антропогенного чинника на природу, нераціональне використання природних ресурсів вкрай негативно позначаються на екологічній ситуації. Саме тому оптимальним й ефективним механізмом стримування таких негативних процесів є екологічний туризм як напрямок сталого розвитку певного регіону. Рекреаційно-туристичний потенціал України має значні потенційні можливості для організації екологічного туризму.

В умовах карантину, пов'язаного з пандемією COVID -19, екологічний туризм один із популярних напрямів відпочинку, що користується попитом. Пов'язано це з тим, що людство зрозуміло наскільки згубна екологія та агресивні фактори міського середовища, а екотуризм дозволяє побути наодинці з природою і захиститись від шкідливих подразників.

Для ефективного розвитку екологічного туризму в Україні має сенс запозичення прикладу європейської туристичної практики і розвиток таких форм туризму як природні парки, екостежки, еко-курорти, еко-котеджі,

глемпінги та інші.

У зв'язку з загостренням глобальної екологічної катастрофи, яка може порушити природні умови людської життєдіяльності, все більше науковців у своїх дослідженнях приділяють увагу цій тематиці. Зокрема, Посоховим І.С. та Сагайдачною А.В. [2] досліджено теоретичні аспекти поняття «екологічний туризм», виявлені необхідні ресурси на сучасному етапі розвитку екологічного туризму в країні та визначені головні перспективи.

Теоретичною та методологічною основою для дослідження екологічного туризму став доробок вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них необхідно виокремити праці вчених, таких як: О. О. Бейдик, В. І. Вишневський, О. Ю. Дмитрук, Т. Ю. Сорокіна, В. Є. Борейко, В. П. Кекушев, В. В. Храбовченко, Е. Ю. Колбовський. Бондар Ю., Легінькова Н. [4] визначили, що внаслідок загострення екологічної ситуації та зростання популярності ідеологічний зі збереження та захисту навколишнього середовища поміж туристів з'явився попит на такий певний вид, як «зелені» подорожі.

Великі надії покладаються на екотуризм в реалізації концепцій сталого розвитку туризму і подорожей в цілому. Рациональне використання природних і культурно-історичних туристичних ресурсів, дозволить уникнути багатьох негативних наслідків масового туризму, і зменшити негативний вплив людини на природне середовище.

Метою дипломної роботи є вивчення сучасних тенденцій і перспектив розвитку екологічного туризму в Україні в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Виходячи з мети роботи, було поставлено наступні завдання:

- дослідити концепцію сталого розвитку та її роль у післякризовому відновленні туристичної галузі;
- вивчити екологізацію туризму та її значення для сталого розвитку;
- охарактеризувати зміст екологічного туризму як складової зеленої

економіки;

- проаналізувати розвиток екологічного туризму у світі;
- Оцінити потенціал сучасного ринку екологічного туризму в Україні;
- розкрити екологічні параметри Полтавського регіону як передумова для розвитку екологічного туризму;
- запропонувати основні шляхи проведення екологізації сфери туризму;
- визначити перспективи розвитку екологічного туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси розвитку екологічного туризму.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти дослідження екологічного туризму.

Для дослідження було використано наступні методи: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема абстрагування, узагальнення, аналіз і синтез, індукція й дедукція, системний аналіз. За допомогою аналітичного методу здійснено підбір інформації. Використовувалися методи економіко-статистичного аналізу та теоретичного моделювання.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані та оприлюднені в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів “Туризм і молодь – 2021” (м. Полтава, 2021 рік).

Структурно робота складається з трьох розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі міститься 15 таблиць, 13 рисунків, 3 додатки (в них 2 таблиці, 2 рисунки), список використаних джерел складає 136 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1 Концепція сталого розвитку та її роль у післякризовому відновленні туристичної галузі

Сучасна економічна криза, викликана пандемією має негативні наслідки для світової туристичної індустрії. За даними ЮНВТО, у 2020 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів скоротилась на 74% порівняно з 2019 р., а доходи від міжнародного туризму зменшились приблизно на 75%, що можна розглядати як ознаку надзвичайно важких економічних умов. Вже на початку 2021 р. міжнародні туристичні прибуття зросли на 6,7% порівняно з 2020 р. Це вказало на процес повільного відновлення розвитку сфери туризму [2].

Індустрія подорожей і туризму, охоплюючи широкий спектр видів економічної діяльності, має значний потенціал, що дозволяє їй вносити конструктивний вклад до стійкого розвитку всіх регіонів планети. Важливим є розуміння цього потенціалу, а також забезпечення добробуту, соціального прогресу і створення робочих місць у всіх країнах, оскільки навіть найбідніша з них має певні переваги перед іншими, маючи неповторну культуру, історичну або природну спадщину, своєрідність якої приваблює дедалі більше подорожуючих.

Розвиваючись динамічно і не завжди регульовано, туризм наносить шкоду природним системам та спричинює соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні перевезення, готельний і ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані складові єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення зростаючих потреб сфери туризму. Тому регулятивні заходи з боку держави необхідні для збереження високої якості

довкілля, оскільки сучасні туристи стають більш вибагливими до якості природного середовища, обираючи для відпочинку екологічно благополучні місця.

Загострення проблем розвитку туризму внаслідок останньої світової економічної кризи, зростання його значимості змушують говорити про необхідність нових векторів розвитку. Це стало причиною адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до сфери туризму. Використовуючи принципи концепції сталого розвитку, туризм може не лише подолати труднощі, а й виступити у ролі локомотиву, який виведе інші галузі на шлях сталого розвитку.

У зв'язку з практичним вичерпанням можливостей саморегуляції сфери туризму і враховуючи те, що у туристичному секторі екологічний чинник стає економічною категорією, неможливо забезпечити його подальший сталий розвиток без державних заходів, спрямованих на стримування стихійного розвитку туризму. Подолання існуючих негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для сталого розвитку туризму є одним з пріоритетних напрямків забезпечення сталого розвитку країн.

Дослідженню процесів сталого розвитку туризму присвячено праці таких вчених, як Р. Батлер, Б. Гудолл, С. Даймонд, Г. Дюбуа, Ж.-П. Керон, Дж. Крауч, Е. Меннінг, О. Марченко, Дж. Р. Б. Рітчі, В. Смаль, І. Смаль, Д. Сміт, М.Стеблер, Т. Ткаченко, Я. Ферсарі та ін. Більшість теоретиків та практиків вважають, що на даний час найбільш перспективною є концепція “сталого розвитку” сфери туризму, яка з поглибленням її наукової обґрунтованості витіснить інші концепції, які не можуть забезпечити збалансований розвиток туристичної індустрії.

Сталий розвиток – це свідомо підтримуваний розвиток, в результаті чого зростає роль управління, самоврядування і самоорганізації. Зміна функцій держави має відбуватись внаслідок активізації її регуляторних функцій шляхом

встановлення параметрів розвитку і контролю за їхнім дотриманням. Головним засобом реалізації переходу до сталого розвитку є керована системна трансформація суспільства, економіки та держави, яка приведе до переходу на вищий рівень розвитку. Системна трансформація має забезпечити випереджальний розвиток порівняно з іншими країнами, базуючись на власному інтелектуальному і культурному потенціалі, нових технологіях, що дають змогу необмежено розвиватись у часі.

Окремої уваги заслуговують визначення даного поняття, запропоновані:

1. Всесвітнім банком: сталий розвиток – це управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження та примноження людських можливостей.

2. В.І. Даниловим-Данильяном: сталий розвиток – це такий розвиток, при якому вплив на природне середовище залишається в рамках господарської ємкості біосфери, так, що не руйнується природна основа для відтворення життя людини. Під господарською ємкістю біосфери розуміється «допустиме антропогенне навантаження», вихід за рамки якого веде до незворотних деградаційних змін в біосфері [25].

Згідно з широко вживаним міжнародно прийнятим визначенням, по даним у 1986 р. у доповіді ООН Комісією Г. Брунтланд, сталий розвиток має “...задовольняти потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби” [74]. Концепція сталого розвитку туризму базується на доктрині сталого розвитку, яка є сукупністю ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук і спрямована на зміну стосунків людини і природи для розширення можливостей економічного зростання та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Сьогодні проблема сталого розвитку є однією із найактуальніших і невідкладних у світі, спричинена ускладненням взаємозв'язків між людиною та навколишнім природним середовищем. Виходячи з цього, на міжнародному рівні всерйоз почали обговорюватись й вирішуватись глобальні соціально-економічні та екологічні проблеми, першочерговими з яких є:

- незворотні деградаційні процеси, забруднення довкілля;
- демографічний вибух, нестача продовольства, безробіття;
- виснаження природних ресурсів, знищення й збідніння видового (флористичного та фауністичного) різноманіття;
- нерівномірність розвитку та зростаюча прірва між економічно розвиненими і бідними країнами тощо.

Сталий розвиток виражає ідею досягнення гармонії між людьми, суспільством і природою; розв'язання суперечностей між природою і суспільством, екологією та економікою, розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, сформованими потребами людей і розумними потребами тощо. Взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з метою максимізації добробуту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби визначаються сучасними науковцями як “сталий розвиток” [4]. Можна сказати, що концепція сталого розвитку, визнана світовим товариством як стратегічний напрямок еволюції суспільства на ХХІ ст., має наскрізний характер і виявляється у кожній сфері людської діяльності. Туризм як інтегрована система, що охоплює всі сторони буття та значну кількість залучених видів економічної діяльності для задоволення потреб туристів, є пріоритетним об'єктом імплементації критеріїв і принципів сталого розвитку, що зумовлюють вимоги гармонійного співіснування усіх суб'єктів туристичного бізнесу з навколишнім середовищем.

Перша спроба визначення сталого туризму була зроблена у 1988 р.

ЮНВТО. Сталий туризм розглядався як напрямок, що веде до управління всіма ресурсами таким чином, що економічні, соціальні й естетичні потреби можуть задовольнятися при одночасному збереженні культурної самобутності, основних екологічних процесів системне реформування економіки України та її інтеграція у світовий економічний простір. У 1999 р. було ухвалено “Міжнародну програму зі сталого розвитку туризму” та “Глобальний етичний кодекс туризму”, які тією чи іншою мірою розкривають екологічну, економічну та соціальну складові сталого розвитку туризму. У Хартії зі сталого туризму зазначено, що “... розвиток туризму має базуватися на критерії сталості. Це означає, що він є екологічно прийнятним на тривалий період, економічно життєздатний, а також етично та соціально справедливий і рівноправний щодо місцевих громад” [144]. У цих документах значна увага приділяється взаємозв’язку між природоохоронною діяльністю і сталим туризмом, бо галузь може розвиватися лише за умови збереження високої якості довкілля.

Сталий розвитку туризму ґрунтується на характерних для цього процесу принципах, сформульованих ЮНВТО та Всесвітньою радою з подорожей і туризму, які концентруються на екологічній, економічній, культурологічній сталості, а також сталості місцевих громад з усією різноманітністю вияву їхньої життєдіяльності. Серед них виділяють: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м’яких технологій; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі.

Заходами сталості у соціальній сфері є: налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з

туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму; забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних вигод від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування; повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору; заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій. Традиційними принципами вирішення проблем економічної політики сталого розвитку туризму мають стати достатність, справедливість, ефективність, збалансованість, динамічність, довготривалість і попередження [25].

Для успішного впровадження принципів сталого розвитку туризму необхідна консолідація зусиль всіх зацікавлених сторін. Важливою є роль урядів, оскільки вони мають розробити стратегічну основу планування розвитку індустрії туризму з урахуванням принципів сталості, забезпечити вивчення рекреаційної ємності території, зініціювати розробку систем сертифікації, показників стійкого розвитку з метою контролю за наслідками туристичної діяльності з соціальної, екологічної та економічної точок зору. Особливо актуально це для України, яка має значні туристично-рекреаційні ресурси. Оскільки в країні тільки формується сучасна туристична інфраструктура, то є можливість відразу розвивати туристичну індустрію на засадах сталості.

Розглядаючи розвиток туристичної сфери в Україні в період світової пандемії, можна сказати, що він характеризується наступним:

- низьким рівнем усвідомлення регуляторних органів ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави;
- відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їхнього раціонального використання, невизначеністю напрямків їхнього

освоєння та розвитку, неефективним та незаконним використання унікальних природних та історико-культурних ресурсів;

- відсутністю сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, державної інвестиційної політики у сфері туризму та належної підтримки розвитку пріоритетних видів туризму;

- відсутністю належного прогнозування та планування розвитку туризму відповідно до наявних ресурсних можливостей, поверхневим підходом до розроблення та реалізації державної програм розвитку туризму;

- недосконалістю організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму, слабкою міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади і місцевого самоврядування;

Забезпечення сталого розвитку туризму у країні має відбуватись у результаті активізації та впровадження ефективних механізмів державного регулювання. Його перевагами є подолання негативних тенденцій у сфері туризму, збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів, посилення позитивного туристичного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку, збільшення в'їзного туристичного потоку, прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму.

Сталий розвиток туризму має відбуватись при встановленні і підтриманні рівноваги між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, між економічними інтересами і соціальними потребами та розвитком туризму, а також шляхом створення сприятливих умов для формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Ефективне використання ресурсного потенціалу має забезпечуватись у результаті запровадження комплексного управління туристичними ресурсами, туристичного районування, встановлення системи пріоритетів за видами туризму і за територіями, оптимального розвитку туризму в межах територій

при визначенні гранично допустимих навантажень на туристичні об'єкти та оцінюванні впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище. Захист соціальних інтересів населення у сфері туризму потрібно проводити шляхом запровадження мінімальних соціальних стандартів у туризмі, що створює сприятливі передумови для розвитку соціального туризму.

Конкурентоспроможність національного туристичного продукту має забезпечуватись у результаті встановлення нормативних вимог до основних параметрів якості туристичних об'єктів і туристичних послуг незалежно від їхньої категорії (безпечність, доступність, відповідність санітарно-гігієнічним нормам тощо).

Вплив держави на природоохоронні, економічні та соціальні чинники відбувається при реорганізації системи та зміні механізмів управління на державному та місцевому рівнях, запровадженні стратегічного планування, відповідного нормативно-правового, методичного, фінансового забезпечення та ін. При цьому стратегічне планування у сфері туризму здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову спрямованість на покращення якості життя населення як основний показник оцінки сталого розвитку.

Основною метою сталого розвитку туризму в Україні є захист національних інтересів України у сфері туризму; формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту, збереження історико-культурних надбань та етнічних особливостей українського народу; створення умов для споживання туристичного продукту; поліпшення правових, організаційних та соціально-економічних засад реалізації державної політики України у сфері туризму і діяльності курортів в умовах глобалізації та євроінтеграції суспільних процесів.

Пріоритетами сталого розвитку туризму і курортів в Україні є [100]:

1. Формування конкурентоспроможного національного туристичного

продукту в результаті запровадження класифікації й сертифікації туристичних об'єктів та туристичної інфраструктури; формування нових і вдосконалення наявних туристичних продуктів; розвиток туристичної інфраструктури, інтеграція місцевих туристичних ресурсів у комплексну, диверсифіковану та синергетичну туристичну пропозицію; гармонізація розвитку туризму на певних територіях зі стилем життя, традиціями та культурою місцевого населення з метою збереження його автентичності.

2. Розвиток людських ресурсів в інтересах туризму, а саме активізація просвітницької діяльності для забезпечення формування суспільної свідомості щодо місця та ролі сталого розвитку туризму у соціально-економічному та культурному розвитку на місцевому, регіональному та національному рівнях; вдосконалення системи підготовки кадрів туризму та ін.

3. Збереження ресурсного потенціалу туризму, формування простору високої туристичної привабливості з метою забезпечення раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів, що передбачає розробку схеми та генерального плану розвитку туристичних територій України; здійснення науково обґрунтованого туристичного районування країни; удосконалення системи управління туристичним простором; впровадження плати за використання туристичних ресурсів; покращення туристичної доступності регіонів при сприянні розвитку транспортної інфраструктури.

4. Формування інформаційного простору сфери туризму шляхом створення інтегрованої інформаційної системи у сфері туризму, забезпечення туристам і суб'єктам туристичної діяльності доступу до інформації, формування мережі туристичних інформаційних центрів тощо.

5. Створення єдиної системи маркетингу у сфері туризму та маркетингова підтримка національного та регіональних туристичних продуктів з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності. Маркетинг туристичних продуктів

має охоплювати заходи, спрямовані на пропагування найцінніших туристичних ресурсів України;

профілювання туристичних продуктів відповідно до потреб цільових груп споживачів та особливостей туристичних ресурсів; посилення позитивного іміджу національного туристичного продукту; проведення в Україні міжнародних спеціалізованих симпозіумів, семінарів, конференцій, салонів та виставок-ярмарків із залученням іноземних і вітчизняних організацій для вивчення та популяризації новітніх технологій у сфері туризму, а також участь у відповідних заходах за кордоном; виготовлення доброякісної інформаційно-рекламної продукції, проведення рекламних кампаній національного та регіональних туристичних продуктів на міжнародному туристичному ринку, забезпечення їхнього державного фінансування, прес-турів для представників ЗМІ.

6. Поглиблення міжнародного співробітництва з метою забезпечення сталого розвитку туризму шляхом укладання міжнародних угод про співробітництво у сфері туризму; відкриття та забезпечення належного функціонування туристичних представництв України за кордоном; впровадження прогресивного міжнародного досвіду державного управління та регулювання, законодавчого, організаційного та фінансового забезпечення високорентабельної індустрії туризму, а також новітніх технологій.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що реалізація концепції сталого розвитку туризму в Україні дасть можливість оволодіти інструментами та механізмами побудови моделі сталого розвитку, створить сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів для вирішення проблем у сфері туризму, розвитку природних територій та об'єктів культурної спадщини, забезпечення захисту економічних інтересів.

1.2 Екологізація туризму та її значення для сталого розвитку

Туристична галузь є важливим сектором економіки й суспільного життя, забезпечує місцеве населення робочими місцями, зберігає історико-культурну спадщину і природні ресурси, сприяє інвестуванню в туристичну інфраструктуру, що в свою чергою дає соціальні та культурні переваги.

На ряду з цим, туризм спричиняє ряд екологічних проблем, які пов'язані здебільшого зі збільшенням концентрацій туристичних потоків (особливо в межах природно-заповідних територій), інтенсифікацією ресурсоспоживання та природокористування (в умовах функціонування туристичної інфраструктури і створення туристичного продукту) тощо.

Єдиним напрямом впровадження принципів сталого розвитку, їх реалізації має стати екологізація туризму. За рахунок її комплексності та узгодженості управлінських механізмів можливо буде досягти визначеного принципами сталого розвитку балансу між реалізацією туристичного продукту, отримання економічної дохідності та раціональним природокористуванням.

В основі екологізації закладена й екологічна освіта, що в свою чергу являється важливим механізмом підвищення екологічної культури та розвитку екологічної свідомості населення. Екологізація дозволить провести повну переорієнтацію туристичної галузі не лише на рівні окремого регіону, але й у глобальних, планетарних масштабах.

Питання екологізації туризму є вкрай важливими для мінімізації негативного антропогенного впливу на довкілля, збереження та підтримання якісного екологічного стану основних його компонентів, а тому починають віднаходити себе в реальному запровадженні. За приклад можна назвати організацію екологічного, сільського, зеленого й агротуризму, створення та прокладання екологічних стежок, маршрутів, використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій в туристичній індустрії, екологічно освітні

заходи під час туристичної подорожі тощо.

Проблемними питаннями на шляху проведення екологізації туристичної діяльності є:

- відсутність дієвої нормативно-правової бази, яка б ефективно регулювала, встановлювала основні поняття та особливості запровадження екологічно-орієнтованих видів туризму на території України;
- недостатність фінансування, відсутність належного кадрового забезпечення;
- відсутність досвіду організації екологічно-орієнтованих видів туризму тощо [18,19].

На наш погляд, розвиток екологічно-орієнтованого туризму зможе позитивно вплинути на зростання економічної дохідності туристичних регіонів, покращити їх екологічний стан (за рахунок раціонального споживання та збереження природних ресурсів), а також підвищити рівень екологічної обізнаності та культури як місцевого населення, так і самих туристів.

Екологізація дозволить знайти науково-обґрунтовані, екологічно-направлені шляхи розвитку туристичної діяльності, забезпечить охорону і дбайливе використання природних багатств, визначить напрями відновлення раніше пошкоджених природних територій та об'єктів.

Туризм перебуває у прямій залежності від якості довкілля (чистота та екологічний стан ландшафтів, ґрунтів, водних об'єктів, лісів, пляжів, повітря). Це зумовлюється тим, що для більшості туристів оптимальним та найбільш комфортним місцем відпочинку є первозданне природне середовище, в якому відсутні (або зведені до мінімуму) шкідливі впливи підприємств, транспортних засобів тощо на довкілля.

Зважаючи на це, виникає замкнуте коло: унікальні, екологічно сприятливі природні території з найменшими показниками забрудненості приваблюють туристів, а численні (нерегульовані) кількості яких в свою чергу порушують їх

природно-екологічний стан. Найбільш значимі та небезпечні з них проявляються у:

- забрудненні основних компонентів довкілля (атмосферне повітря, водні об'єкти, ґрунти);
- руйнуванні ареалів цінних видів рослин;
- деградації природних ландшафтів внаслідок будівництва розважальних комплексів та об'єктів туристичної інфраструктури;
- інтенсивному використанні водних, земельних ресурсів туристичними й відпочинковими об'єктами;
- споживанні значної кількості енергії;
- утворенні великої кількості відходів;
- ущільненні ґрунтового покриву;
- порушенні спокою представників фауни внаслідок шумового забруднення;
- зростанні кількості туристів, що відвідують вразливі природні зони (природні парки, заповідники);
- виникненні небезпечних природних явищ (лавини, зсуви, селі) внаслідок вирубування лісових масивів з метою проведення різноманітних форм відпочинку [20].

Інтенсивність впливів туризму на довкілля залежить здебільшого від масштабів й видів туристичної діяльності на тій чи іншій території. Звичайно, окремий турист здійснює незначний вплив на оточуюче середовище, однак екологічні проблеми з'являються вже при збільшенні численності туристів або при зміні ступеня використання ресурсів. Різкі темпи збільшення кількості туристів, поява нових видів туристичної діяльності, можуть поставити під загрозу найбільш вразливі в екологічному сенсі регіони, включаючи національні парки, природно-заповідні території, які є загальною громадською спадщиною.

Окрім цього, існує ряд інших факторів, які також спонукають до розвитку сталого туризму, а саме:

- надмірна концентрація об'єктів туристичної інфраструктури на незначних за площею територіях (санаторно-курортних закладів, готелів, туристичних баз, закладів тимчасового розміщення, ресторанів, паркінгів, автозаправочних станцій, пунктів технічного обслуговування тощо), внаслідок чого втрачається їх природна екологічна стійкість і здатність до самовідновлення;

- нераціональне використання природних лікувальних ресурсів (гострою залишається проблема збереження пляжних територій, джерел мінеральних вод і родовищ цілющих грязей, проведення берегоукріплювальних і протизсувних робіт), відсутність дієвого державного контролю за їх експлуатацією, в тому числі і комерційними структурами;

- забудова закладами туристичного розміщення значних територій, внаслідок чого нерідко відбувається деградація земельних ресурсів, зниження родючості ґрунтів, знищення рослинного покриву та погіршення естетичних властивостей ландшафтів;

- забруднення і засмічування земельних ділянок, водних об'єктів (морів, озер, річок, ставків) внаслідок утворення несанкціонованих звалищ та куп сміття, розкидання по всій території побутових і харчових відходів відпочиваючими (пластикові пакети, посуд, пляшки, папір, скло), розташування хаотичних вбиралень без належного контролю й біоочистки;

- зменшення популяцій риб та тварин, що зумовлено надмірною (без наявності відповідних ліцензій) рибною ловлею, мисливством.

Найбільш небезпечними є впливи туризму на:

І. Рослинний та тваринний світ.

Нерегульована туристична діяльність прямим чином впливає на видовий склад рослинності конкретно визначеної території (особливо це характерно для

приземного шару). Збір рослин для гербаріїв, букетів, при якому вони часто вириваються з корінням, призводить до зникнення деяких, часто – рідкісних видів, а проходження туристських транспортних засобів за межами доріг завдає шкоди рослинності, веде до локальної деградації трав'яного покриву і утворення значної кількості неупорядкованих доріг, що порушує красу природних територій [20,21].

Що стосується тваринного світу, то найбільшої шкоди він зазнає від несанкціонованого полювання та рибної ловлі, які скорочують їх популяції.

Браконьєрство сьогодні завдає дуже великої шкоди природі України. Проте відомо, що й сама присутність людей також здатна порушити життєдіяльність диких тварин, особливо - птахів та ссавців. Часто незручності тваринам завдають не самі люди, а устаткування, яким вони користуються на відпочинку. Так, наприклад, шум *Екологізація туристичної діяльності*

29

радіоприймачів і двигунів автомобілів призводить до порушення життєдіяльності дикої фауни [67,94]. Великої шкоди риbam завдають розважальні швидкісні водні скутери, катери, моторні човни в районах пляжів.

II. Санітарний стан територій.

Сміття та відходи, які залишаються після відвідування туристами певних територій чи об'єктів, як правило створюють санітарно-гігієнічні проблеми та впливають на екологічний стан як самої туристичної території, так і прилеглих ландшафтних елементів. В першу чергу, накопичення відходів (особливо вироби з пластику та поліетилен) негативно впливають на якість питної води, ґрунтів, рослинності та повітря. В багатьох країнах світу, вироби з матеріалів, яки мають тривалий період саморозкладу вилучені із масового використання (ЮАР, Австралія, США, країни ЄС) [20,21].

Для вирішення вище зазначених проблем одним із найефективніших

способів може стати попередження їх накопичення, що виражатиметься у:

- постійному екологічному контролю як за індивідуальними, так і за організованими туристами, активізації еколого-просвітницької діяльності серед туристів;
- збільшенні кількості спеціальних баків для сміття в межах туристичних територій;
- збільшенні розміру штрафів для туристів у разі засмічення території;
- розміщенні еколого-пізнавальних, попереджувальних стендів та аншлагів;
- активізації волонтерських робіт і діяльності громадських організацій.

III. Атмосферне повітря.

Якість атмосферного повітря є важливим індикатором здоров'я населення, придатності території для оздоровлення та лікування.

Саме тому важливо забезпечити проведення постійних моніторингових спостережень за станом атмосферного повітря та впровадження програм щодо його очищення.

Забруднення повітря здебільшого відбувається внаслідок використання транспортних засобів під час туристичних подорожей та перевезень. Шкідливі речовини, що містяться у відпрацьованих газах автомобілів, вкрай негативно впливають як на здоров'я людини, так і на екологічний стан довкілля. Під час експлуатації автомобіля з двигунами внутрішнього згоряння джерелами викидів шкідливих речовин є відпрацьовані гази, випаровування з систем живлення, неконтрольований вплив на ґрунт паливно-мастильних матеріалів тощо. Для туристичних перевезень характерними є часті зупинки, з метою огляду об'єктів екскурсії, насолоди красою природи, а також рух на незначних швидкостях, що значно підвищує обсяги викидів [20].

IV. Водні об'єкти.

Основним ресурсом, який використовується для відпочинку, спорту та

купання, забезпечення функціонування закладів туристичного розміщення в особистих потребах відпочиваючих є водні об'єкти.

Здатність водних ресурсів задовольняти туристичні потреби різна, але в основному, чим більше туристи використовують певну територію, тим більший ризик погіршення якості води. Окремі види туристичної діяльності сприяють погіршенню якісного складу водних ресурсів, що пов'язано з використанням моторних видів водного транспорту, які зумовлюють розвиток берегової ерозії, поширення та розмноження водних бур'янів, помутніння води (особливо в мілких водоймах) та викликають хімічне забруднення.

Багато готелів й закладів туристичного розміщення використовують різноманітні хімікати (хлорне вапно або каустичну соду) для знищення запаху стічних вод або для розчинення жирів і масел. Деякі готелі навіть скидають хлоровану воду з басейнів прямо у водні об'єкти. Хлорорганічні сполуки, які використовуються для дезинфекції води є дуже токсичними для флори та фауни і можуть спричинити їх загибель [20,21].

Будівництво готельних та розважальних комплексів дуже часто призводить до перевантаження каналізаційних систем. Очисні споруди в пік туристичного сезону не завжди справляються з великими об'ємами стічних вод, а тому останні скидаються у водні об'єкти (річки, моря, озера). Стічні води, які потрапляють від закладів будівництва та обслуговування, сприяють розмноженню водоростей у водоймах (цвітіння водоростей), що призводить до гіпоксії (низький вміст кисню). Для водних екосистем низький вміст кисню означає, що його концентрація в літрі води менше ніж 2-3 мг/л. Це, в свою чергу веде до загибелі риби та зміні видового різноманіття.

V. Ґрунт та рельєф.

Вплив туризму на ґрунт може мати різний характер, який залежатиме від конкретних видів туризму, що організовуються на відповідній території. Ущільнення ґрунту спричинюється переважно численними пішохідними

екскурсіями великих груп туристів або в результаті кінних прогулянок.

Особливо сильно руйнується ґрунт під дією копит коней (кінний туризм, який розвинений практично на всій території України). Тривале руйнування листяної підстилки згубно впливає на екосистеми, оскільки при цьому знижується кількісний вміст азоту в ґрунті. Крім того гинуть мікроорганізми, що забезпечують його утворення і кругообіг.

В ґрунтах, внаслідок ущільнення погіршується структура, здатність відновлювати рослинний покрив. Внаслідок ушкодження коріння рослин порушується дренаж, який викликає змив ґрунту та може слугувати причиною виникнення ерозії, ускладнюється доступ вологи та повітря до коренів рослин і ґрунтових організмів, знижується мікробіологічна активність (в 2-3 рази), зменшується інтенсивність виділення вуглекислого газу. Дані процеси призводять до скорочення видового складу рослин, а іноді до їх загибелі [20,21].

Ми бачимо, що відсутність контролю та управлінських підходів призводить до неорганізованості туристичних потоків, які носять як правило хаотичний характер. Наслідками цього є:

- витоптування трав'яного покриву, який росте поруч із туристичними стежками та місцями для ночівлі;
- руйнування й ущільнення ґрунту, який в свою чергу починає гірше пропускати вологу та повітря, що призводить до зміни мікроклімату приґрунтового шару;
- зменшення кількості комах та інших живих організмів;
- ерозія ґрунтів (як правило на туристичних стежках).

На основі вище сказаного, нами узагальнено схему впливів туризму на довкілля (рис. 1.2.1).

Підсумовуючи вище сказане, необхідно на державному та регіональному рівнях розробляти ефективні, науково-обґрунтовані шляхи екологізації усієї

туристичної галузі, яка дозволить забезпечити охорону, відновлення, раціональне використання природних ресурсів і культурно-історичних цінностей територій та об'єктів, що являють собою туристичний інтерес.

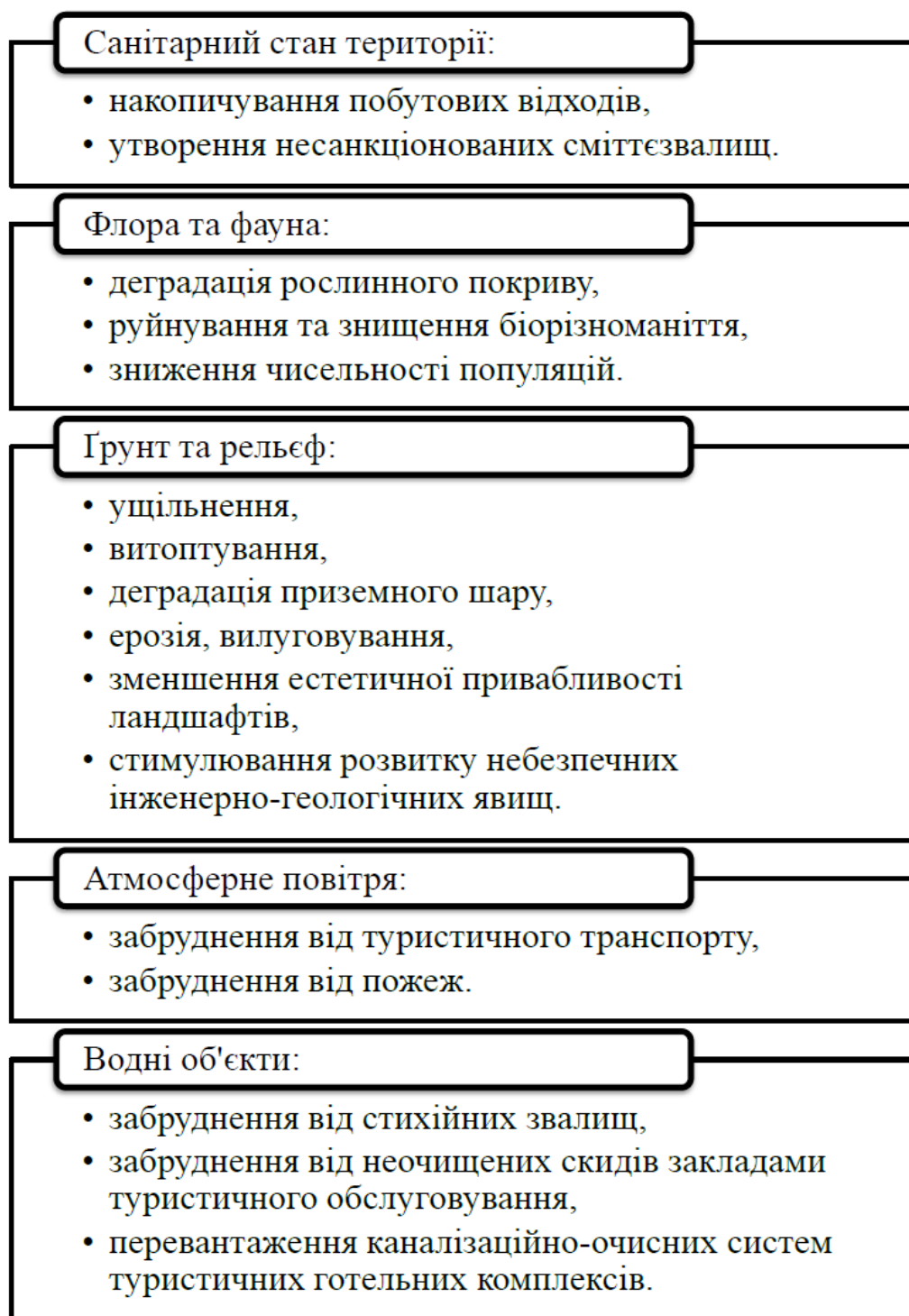

Рис. 1.2.1 Схема впливів туризму на основні компоненти довкілля

Екологізація туристичної діяльності має супроводжуватись застосуванням особливих матеріально-технічних засобів, а саме:

- впровадження в санаторно-курортній справі системи очищення пляжів, річок, прибережних зон морів, озер і водосховищ;
- широкомасштабного застосування техніки для спостереження за станом природи і поведінкою відпочиваючих;
- забезпечення туристів новітніми, екологічно безпечними видами транспорту, спорядженням і устаткуванням, використання яких зведе до мінімуму нанесення шкоди природним об'єктам.

2.1.2. Поняття екологізації туризму та її значення для сталого розвитку

Екологізація туризму являє собою науково-обґрунтовану, екологічно-орієнтовану управлінську діяльність, яка направлена на:

- поліпшення екологічного стану природних комплексів й об'єктів територій туристичної зацікавленості;
- збереження та відновлення порушених або змінених (деградованих) екосистем за рахунок зміни режиму (способу) їх використання;
- розрахунок і встановлення допустимої кількості туристів за певний туристичний сезон;
- модернізацію обладнання та очисних споруд, що застосовуються в туристичній інфраструктурі;
- підвищення культури виробництва туристичних послуг;
- екологічну просвіту тощо.

Виходячи із основного призначення екологізації – збереження якісного, екологічного стану всіх компонентів довкілля, вона повинна являти собою сукупність можливих та існуючих засобів, які допоможуть раціонально використовувати, охороняти та відтворювати природні ресурси [22,23].

В загальному розумінні екологізація - це стабілізація, поліпшення

екологічного стану природних комплексів, екосистем за рахунок зміни взаємовідносин у системі природа - людина. До цього можна віднести:

- підвищення потенціалу самовідтворення екосистем;
- зменшення рівня забруднення всіх компонентів довкілля процесами і продуктами життєдіяльності людини;
- антропогенне оздоровлення середовища життєдіяльності людини.

Змін властивостей компонентів природних або антропогенних систем, які сприяють поліпшенню екологічного стану останніх, можна досягти за рахунок активізації обмінних процесів в екосистемі, зменшення рівнів шкідливих впливів на НПС, підвищення рівня екологічної свідомості населення.

Згідно до визначення терміну, приведеного з Екологічної енциклопедії, екологізація це: 1) поліпшення екологічного стану природних або соціальних систем (зменшення рівня забруднення довкілля, підсилення потенціалу самовідновлення екосистем, оздоровлення середовища життєдіяльності людини тощо); 2) діяльність, спрямована на поліпшення екологічного стану природних чи соціальних систем або екологічно орієнтовану зміну властивостей їхніх складових [24].

Під *екологізацію рекреаційної діяльності* розуміють процес організації рекреаційної діяльності на засадах впровадження ідей збереження природного та історико-культурного середовища [24].

Предметами екологізації є: компоненти природних систем (повітряний басейн, водні об'єкти, ландшафти, біологічні об'єкти тощо), суспільні системи (економіка країни або регіону, сектори господарства, галузі підприємства), виробничі системи та їхні компоненти (технології, обладнання, інструменти, виробничі процеси), компоненти економічної сфери, суспільні відносини, властивості людини (знання, навички, потреби).

Екологізація є дієвим механізмом врівноваження антропо- й техногенного навантаження на природно-туристичні комплекси України, як вагома

передумова забезпечення належної якості та ефективності оздоровлення і відпочинку населення. Забезпечення раціонального, еколого-збалансованого туристичного природо-користування має охоплювати заходи стосовно:

- дослідження природно-ресурсного потенціалу туристичних регіонів України, визначення допустимого антропогенного навантаження;
- вдосконалення нормативно-правової бази у відповідності з вимогами міжнародного законодавства, в тому числі впровадження комплексу стандартів на туристичний продукт та суміжні послуги (готельні, послуги ресторанного господарства, транспорту, торгівлі тощо);
- поширення практики стандартизації та сертифікації туристичних послуг, а також ліцензування закладів, що їх надають;
- оптимізації механізмів залучення до туристичної інфраструктури вітчизняних і зарубіжних інвесторів;
- обґрунтування місткості (норм і нормативів використання) об'єктів, розташованих в туристичних зонах і центрах;
- розвиток найбільш перспективних видів туристичної діяльності, якими є санаторно-курортне оздоровлення, лікування, водний, мисливський, пішохідний, кінний, культурно-пізнавальний, екологічний, сільський, зелений та агротуризм (тобто види туризму, найтісніше пов'язані з природою і найменш для неї загрозливі);
- вдосконалення рекламно-інформаційної діяльності, у тому числі активізація участі держави в рекламуванні національного туристичного продукту на зовнішньому ринку;
- сприяння створенню мережі інформаційних туристичних і курортних порталів в мережі Інтернет.

Виходячи із вище зазначеного, встановлено основні значення екологізації туризму для сталого розвитку, які полягають у:

- збереженні та відновленні вразливих, екологічно нестійких природних

територій;

- усуненні існуючих джерел впливів на довкілля в процесі туристичної діяльності;
- узгодженому плануванні туристичної активності з іншими видами економічної діяльності;
- впровадженні в туристичну галузь екологічно м'яких технологій;
- мінімізації тисків на навколишнє середовище за рахунок рівномірного розподілу туристів (у часі і просторі), створенні альтернативних зон відпочинку.

2.2. Екологізація системи управління туристичною діяльністю в Україні

Важливе місце для туристичної діяльності посідає екологізація системи управління. Вона полягає у запровадженні нової, екологічно-орієнтованої системи менеджменту туризму, яка направлена на раціональне, збалансоване природокористування, охорону довкілля.

Екологізація управлінської діяльності повинна сприяти гармонізації туристичної діяльності, забезпечувати екологічну орієнтацію всіх функцій управління, планомірну діяльність з охорони природи, забезпечення екологічної безпеки, ефективну економічну діяльність туристичного підприємства та соціально-економічний розвиток туристичних регіонів [25].

Введення в практику системи ефективного еколого-орієнтованого управління, дозволить досягнути значних економічних прибутків від туризму шляхом розробки цікавих, відносно нових, екологічно безпечних туристичних продуктів (екотури, екостежки, екоекскурсії, змістовні екотуристичні програми, лекції, семінари тощо), які охоплюватимуть широкий спектр послуг.

На думку Дмитрука О.Ю. [25], функціонування системи організаційно-управлінської діяльності повинно ґрунтуватись на виконанні загальних та спеціальних організаційних і управлінських функцій, використанні

різноманітних методів, засобів, форм і структур управління обробкою великих обсягів інформації, необхідної для підготовки і прийняття екологічно-орієнтованих управлінських рішень.

За допомогою даної системи плануються, розробляються і здійснюються різноманітні заходи такі, як маркетинг, інновації, менеджмент людських, фінансових та матеріальних ресурсів, оцінюються продуктивність, соціальна відповідальність, прибуток тощо.

Часткові результати кожного етапу еколого-управлінської діяльності взаємодіють і взаємно впливають один на одного, сполучаються врешті-решт в єдиний результат екологічного менеджменту, що виражається у вигляді отриманого прибутку.

Сучасна система екологічного менеджменту туризму, повинна орієнтуватись на нові ідеї та інновації, які дозволять інтегрувати туристичну галузь в русло збалансованого розвитку, створити перспективно нові екотуристичні продукти, постійно вдосконалювати всі аспекти туристичної діяльності.

В основі екологічного менеджменту туризму закладені такі принципи:

- орієнтації на екологічну свідомість туристів й організаторів туристичної діяльності;
- економічної результативності та прибутковості туристичної галузі;
- своєчасного, ефективного вирішення і попередження екологічних проблем;
- відповідальності за екологічні наслідки управлінської діяльності тощо.

На шляху до впровадження в практику системи екологічного менеджменту туризму, необхідно враховувати наступні чинники:

- інноваційний характер (еколого-орієнтоване управління може сприйматись з певним побоюванням як з боку природоохоронних та природогосподарських організацій, так і, безпосередньо, туристичних

організацій);

- специфіка туризму вимагає значно більших зусиль для заняття свого сегмента на туристичному ринку;

- вихід якісного екотуристичного продукту на туристичний ринок часто пов'язаний з достатньо високими початковими затратами, що робить його кінцевий продукт досить коштовним;

- інтелектуальну, просвітню, виховну функції туризму можна реалізувати лише за наявності відповідної інфраструктури та кваліфікованих фахівців (менеджерів з екологічною освітою в туризмі, гідів-природознавців тощо), яких сьогодні не вистачає[25].

Екологічний менеджмент передбачає більші первинні ринкові та інтелектуальні затрати, які в кінцевому результаті виправдані за рахунок вирішення ряду соціально-економічних, екологічних і природоохоронних проблем, що в свою чергу і відрізняє його від менеджменту туризму в його традиційному розумінні.

На нашу думку, основними завданнями та пріоритетами екологізації управлінської діяльності в туризмі є:

- орієнтація на інтелектуальний розвиток як туристів, так і місцевого населення, їх екологічну просвіту;

- підвищення рівня екологічної культури взаємовідносин між туристами та навколишнім природним середовищем за рахунок проектування, прокладання екотуристичних маршрутів, проведення екологічних тренінгів тощо;

- розробка і впровадження екокультурних норм та правил поведінки в природному середовищі з поступовим переходом на рівень високої екологічної культури спілкування;

- виховання у туристів потреби не лише насолоджуватись природним середовищем, але й дбати про його збереження;

- забезпечення сталого розвитку вже розвинених і потенційно можливих туристичних центрів;

- підвищення рівня зайнятості населення у сфері еколого-орієнтованих видів туризму (екологічного, зеленого, сільського та аграрного).

Процес екологізації системи управління в туризмі поєднує у собі планувальний, організаційний, мотиваційний та контрольний аспекти.

Планувальний аспект реалізується за рахунок намічуваної діяльності на природні ресурси. Природні ресурси ним розглядаються саме як об'єкт організаційно-управлінської діяльності поряд з людськими, матеріальними, фінансовими ресурсами, а не як обов'язкова складова туристичних ресурсів [25].

Управління природокористуванням передбачатиме систему планомірного, цілеспрямованого формування, регулювання і контролю за використанням природних ресурсів у процесі лікування, оздоровлення, купання, проведення дозвілля, ігор, прогулянок тощо з найбільшою екологічною та економічною ефективністю.

Організаційний аспект екологічного менеджменту туризму орієнтований на створення більш якісного, екологічного туристичного продукту, отримання економічного прибутку від його реалізації.

Він включатиме розробку і виконання комплексу заходів управлінського, організаційного, економічного, соціально-культурного, психолого-педагогічного, матеріально-технічного, кадрового та іншого характеру, які орієнтовані на туристів і суб'єктів туристичної діяльності з метою підвищення рівня їх екологічної свідомості та культури.

Для цього необхідно:

- а) створити різноманітні науково-методичні, еколого-інформаційні центри, музеї природи, візит-центри тощо;

- б) розробити тематичні програми, відео сюжети, налагодити друк

буклетів, брошур та довідників екологічного спрямування;

в) створити різноманітні рекомендації та пам'ятки туристам;

г) проводити семінари, симпозіуми, презентації, круглі столи, екотуристські збори і змагання, екотренінги, екоігри тощо.

Специфічна роль в екологічному менеджменті відводиться мотивації, яка є однією із найважливіших функцій управління, справляє найбільший вплив на характер відносин між людьми, які прямо чи опосередковано залучені до туристичної діяльності (мотивація самих працівників турорганізацій, мотивація персоналу природогосподарських та природоохоронних організацій, мотивація населення (відпочиваючих та туристів)).

Функція контролю реалізується через пряму відповідальність за умови дотримання правил і норм поведінки туристів у природному середовищі. Вона повинна покладатись безпосередньо на менеджерів туризму або турфірму (турагентів, туроператорів) і обумовлюватись в угодах з природогосподарськими та природоохоронними організаціями.

Одним із важливих аспектів запровадження системи екологізації управління є підготовка висококваліфікованих фахівців – менеджерів з екологічною освітою.

Виходячи з вище наведеного, екологізація управління в туризмі повинна створити таку діяльність туристичного підприємства, яка спрямовуватиметься на задоволення потреб туристів в активному відпочинку, лікуванні, оздоровленні, інтелектуальному розвитку (прогулянки, екскурсії, тури, подорожі), реалізовуватиметься через усвідомлене та дбайливе спілкування з оточуючим природним середовищем на основі раціонального ресурсоспоживання і взаємної вигоди.

2.3. Екологістичний менеджмент як складова сталого розвитку туризму

Згідно визначення ЮНВТО, сталий розвиток туризму означає ефективне

управління всіма видами ресурсів, забезпечення задоволення економічних, спеціальних та естетичних потреб туристів за умов збереження культурної цілісності, екологічної безпеки, біологічного різноманіття та систем життєзабезпечення відпочинкового середовища [26].

Таке завдання вимагає не тільки збільшувати привабливість туристичних ресурсів країн світу (шляхом міжнародної реклами, інформації, участі в міжнародних туристичних виставках тощо), але й забезпечити їхню сталість в умовах зростаючого туристичного споживання. Допомогти в цьому може логістика туризму, як новітній науково-практичний напрямок, що досліджує та регулює потокові явища в туристичній сфері, зокрема туристопотоки.

Логістична модель збалансованого розвитку [27] має на меті узгодження логістичних потенціалів ресурсної бази туризму, матеріально-технічної бази туризму та вхідного туристопотоку в країну або регіон.

Під логістичним потенціалом при цьому розуміється максимально допустиме туристичне навантаження (тобто туристопотоки) на рекреаційно-туристичні ресурси країни або регіону, що не порушить стійкість середовища та забезпечить можливість відтворення природо-ресурсної бази туристичного регіону.

Актуальність даної проблеми посилюється в зв'язку з тим, що в сфері туризму існує низка об'єктів туристичної зацікавленості, які не є відтворювальними. Неможливість відтворення деяких об'єктів полягає не в необхідності надто великого фінансування, а в тому, що ці об'єкти не схильні до відтворення за своєю сутністю. Це передусім об'єкти культурно-історичного потенціалу – туристичні ресурси, що формують туристичну зацікавленість. Неможливість їхнього відтворення закладена вже в самому визначенні даного ресурсу з домінуючим наголосом на «історичний».

Незважаючи на те, що нині є достатні технічні та фінансові можливості відновлення багатьох культурно-історичних цінностей, в тому числі в Україні,

практика свідчить, що дані об'єкти після їхнього відтворення стають менш привабливими з точки зору культурно-пізнавального інтересу. Внаслідок цього відбувається скорочення туристопотоків, а відтак зниження доходів від туризму.

Велика популярність міжнародного туризму та зростаюча чисельність туристів у світі, а відтак і доходів від міжнародних подорожей – це реалії ХХІ ст.. Між тим ресурсна база для швидко зростаючого попиту та споживання рекреаційно-туристичних послуг як у світовому мірілі, так і в масштабі окремих країн та регіонів, залишається величиною суворо обмеженою наявними на земній кулі ресурсними можливостями. Тому в основу формування та раціонального використання туристичних ресурсів окремих регіонів слід покласти засаду максимально допустимого навантаження на ресурсну базу туризму, перевищення якої спричиняє негативні наслідки фізичного, екологічного, соціального та медико-психологічного характеру.

Концепція допустимого навантаження бере початок у менеджменті ресурсів. Нині вона є особливо важливою в міжнародному туризмі, коли обмежені ресурси найбільш популярних світових регіонів підлягають постійно зростаючому тиску з боку користувачів.

Під допустимим туристичним навантаженням розуміють максимальне навантаження (тобто чисельність туристів, туристопотік), яке може прийняти туристична територія (або конкретний туристичний об'єкт) без будь-якої шкоди для місцевих ресурсів, без негативних вражень та погіршення стану здоров'я туристів від подорожі та виникнення екологічних, соціально-економічних проблем у місцевих мешканців.

Допустиме туристичне навантаження можна поділити на чотири основних види.

По-перше, це фізично допустиме навантаження, або рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до фізичної руйнації

ресурсної бази туризму.

По-друге, це екологічно допустиме навантаження, тобто той рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до шкідливих екологічних наслідків (як результат дій туристів, або функціонування обслуговуючої туризм інфраструктури).

По-третє, це туристичне психологічно та медично-допустиме навантаження, або рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до погіршення вражень від подорожі чи навіть погіршення самопочуття туристів.

По-четверте, це місцеве соціально-допустиме навантаження, тобто такий рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до негативних наслідків для способу життя місцевого населення і погіршення його взаємовідносин з туристами (наприклад, прийнятий на міжнародному рівні коефіцієнт гостинності визначає за оптимальне співвідношення числа туристів та місцевих мешканців не вище, ніж один до трьох).

В умовах динамічно зростаючих туристопотоків, які за останні 60 років збільшилися в 40 разів (з 25 млн. у 1950 р. до понад 1 млрд. осіб у 2011 р.) постійно зростає туристичне навантаження на світові рекреаційно-туристичні ресурси, яке в окремих місцях підвищеної концентрації туристопотоків вже досягло критичних меж. Прикладами цього можуть бути побоювання в країнах Африки (зокрема, в Кенії, Замбії, ПАР та інших), що зростаючий туристопотік може зашкодити унікальній екосистемі африканських саван з їхнім різноманіттям флори і фауни; обмеження числа туристів-відвідувачів до одного з семи сучасних чудес світу – скельного міста Мачу-Пікчу в Перу; негативний вплив величезної кількості туристів на давньогрецьку статую Давида в Паризькому Луврі (Франція,); заборона туристкам, що мають взуття на підборах – «шпильках», відвідувати древній Акрополь у Афінах (Греція) тощо. Недарма нині ЮНЕСКО складає «Список об'єктів світової спадщини під

загрозою».

Подібні приклади є і в Україні, зокрема у Києві, на який припадає майже 50% потоку іноземних туристів, що щорічно відвідують Україну, та понад 50 % внутрішніх туристів [28]. Підвищене туристичне навантаження на ресурсну базу туризму в м. Києві вже призвело до випадків фізичної руйнації найбільш відвідуваних об'єктів. Зокрема це стосується Києво-Печерської Лаври, що належить до списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО та має на своїй території 122 пам'ятника архітектури. Внаслідок негативного впливу низки чинників, у тому числі щоденного неконтрольованого надмірного туристопотоку протягом декількох останніх десятиріч, цей Національний історико-культурний заповідник (нині він контролює Верхню частину Лаври, а в Нижній знаходиться чоловічий монастир Української православної церкви) пережив декілька випадків саморуйнації окремих об'єктів: у 2005 р. відбувся обвал ґрунту в Ближніх печерах, у 2007 р. обрушилася брама при в'їзді до Нижньої Лаври, у 2009 р. – обвалилася частина підпірного муру на вул. Ближньопечерській. У 2010 р. до пам'яток Києва, що не витримали зростаючого потоку відвідувачів, додалися пам'ятник засновникам Києва на Набережному шосе (споруджений в честь 1500-річчя Києва та відкритий у 1982 році), фонтан Самсон на Конtrakтовій площі (рік спорудження 1749 р.) та фундамент Десятинної церкви біля Історичного музею.

Типові проблеми є і в Криму (другий щодо відвідуваності інтуристами регіон України – майже 20 % їх кількості, надмірний потік туристів до реліктових хвойних лісів на Південному березі спричинює лісові пожежі), Карпатах (зокрема, стежки на Говерлу) та в інших популярних туристичних регіонах України.

З наведених прикладів зрозуміла актуальність світової проблеми регулювання міжнародних туристичних потоків, навіть їх обмеження в деякі туристичні райони, і Україна тут не є винятком. Суттєвий внесок у вирішення

глобальної проблеми збалансованого (сталого) туризму може зробити логістична модель, основою якої є визначення логістичного потенціалу (тобто максимально допустимого туристичного навантаження) ресурсної бази туризму в країні (регіоні), матеріально-технічної бази туризму та вхідного туристопотоку та встановлення певного (безпечного щодо збереження ресурсної основи туризму) співвідношення між ними.

Нагадаємо, що за цією моделлю початковою і програмуючою (вихідною) ланкою розвитку туризму в країні (регіоні) мають бути рекреаційно-туристичні ресурси, відповідно до логістичного потенціалу (пропускної спроможності або рекреаційної ємності) яких повинні визначитися потоки туристів, а їхні потреби в комплексі необхідних послуг (проживання, харчування, перевезення, інформаційно-програмне та екскурсійне забезпечення) мають забезпечуватися розвитком відповідної матеріально-технічної бази туризму.

При подальшому укрупненні різновидів рекреаційно-туристичних ресурсів країни відповідно до їхньої логістичної ролі в розвитку міжнародного туризму та до потреб їхньої логістичної оцінки нами були визначені два основних напрямки:

1) визначення туристично-логістичного потенціалу (допустимого туристичного навантаження) для приморського курортного центру (відпочинковий туризм);

2) визначення туристично-логістичного потенціалу (допустимого туристичного навантаження) для великого міста (пізнавальний туризм). Розглянемо їх детальніше.

1. Визначення допустимого туристичного навантаження для приморського курортного центру.

Визначальним чинником та каталізатором розвитку санаторно-курортної діяльності в цьому випадку є природно-ресурсний потенціал, основу якого складає сукупність рекреаційних та лікувальних чинників: кліматичних умов,

запасів мінеральних вод, морської акваторії, рельєфу тощо.

Основний природний чинник рекреації для приморського курортного центру – море. Логістичний потенціал морської рекреації можна оцінити за допомогою показника максимально можливої ємності пляжів. Пропускна спроможність пляжів практично визначає допустиме туристичне навантаження (пропускну здатність) курорту в теплий сезон, оскільки практично всі туристи, що розміщуються в межах прибережної зони, вважають морські купання та засмагання головною метою подорожі (або однією з головних).

При цьому, як мета поїздки, морські купання можуть носити умовний, не зовсім точний характер, оскільки значна кількість туристів приїжджає в міста-курорти з лікувальною метою, враховуючи, що поряд з морськими та кліматичними ресурсами важливими рекреаційними чинниками виступають мінеральні води та лікувальні грязі.

Визначити логістичний потенціал (максимально допустиме навантаження) морського пляжу під літній відпочинок можливо на підставі санітарної норми довжини пляжу в розрахунку на одну людину (вона становить 0,2 метра).

Для цього рекомендується наступний алгоритм розрахунків, запропонований автором (рис. 2.5) [26, 27].

Розрахункові формули за цим алгоритмом наводяться нижче:

1. Показник забезпеченості берегової лінії пляжами:

$$Z_n = L_n / L_{заг}, \text{ де}$$

Z_n – забезпеченість пляжами (м/км);

L_n – довжина пляжу (км);

$L_{заг}$ – довжина берегової лінії (км).

2. Показник максимальної одноразової місткості пляжу:

$$C_n = L_n / C_n,$$

де C_n – максимальна одноразова місткість пляжу (чол.);

L_n – довжина пляжу (м);

C_n – санітарна норма довжини пляжу в розрахунку на одну людину.

3. Визначення розміру існуючого номерного фонду засобів розміщення великого міста, що задовольняють певним стандартам якості та потреби різних сегментів туристичного потоку (Н):

$$H = h_1 + h_2 + h_3 + I_n ,$$

де h_1 – кількість місць у готелях вищої категорії;

h_2 – кількість місць у готелях середньої категорії;

h_3 – кількість місць у готелях нижньої категорії;

I_n – кількість місць на туристичних поромках, що прибувають у місто (для приморських міст-портів).

4. Визначення кількості розміщень із розрахунку «1 гість – 1 ліжко-місце» для туристів, що прибули безпосередньо або опосередковано з метою пізнавального туризму (К). При цьому слід врахувати, що існує певний відсоток гостей, які суміщають головну мету свого перебування у великому місті з пізнавальним туризмом (наприклад, організація культурної програми в межах ділових перемовин у випадку ділового туризму). Номерний фонд засобів розміщення міста слід скоригувати на кількість місць на туристичних поромках (або круїзних суднах), що прибувають до великого міста, оскільки основною метою круїзних туристів є власне пізнавальний туризм:

$$T = (H - I_n) d_1 ,$$

$$K = [(H - I_n) - T] I_o + T + I_n, \text{ де}$$

T – кількість місць у засобах розміщення великого міста, що відповідає кількості туристів, мета приїзду яких – пізнавальний туризм;

d_1 – частка пізнавального туризму в туристичному потоці;

I_o – коефіцієнт туристів, що відвідують об'єкти туристичного показу, але чия мета візиту не відповідає пізнавальному туризму.

5. Визначення допустимої норми збільшення номерного фонду засобів розміщення в місті (ліжко-місць) для туристів, що прибувають з пізнавальною метою, враховуючи допустиму пропускну здатність об'єктів культурно-історичного потенціалу великого міста (Р):

$$P = C - K.$$

Важливим критерієм пропонованого підходу виступають відомі об'єкти туристичного показу, тому чим більш розвинутим є культурно-історичний потенціал великого міста і чим вищий ступінь його диференційованості, тим ширшими є межі максимальної пропускну здатності. При цьому під культурно-історичним потенціалом слід розуміти як результати діяльності людського суспільства в матеріальній формі, так і результати духовного розвитку, тобто матеріальні та духовні цінності, створені попередніми поколіннями, що відбивають їхні традиції, звичаї та особливості побутової та господарчої діяльності. Як правило чим старішим (в історичному плані) є велике місто, тим більш багатого є його культура та тим вищим є його культурно-історичний потенціал. Усе це впливає на розвиток туризму, зокрема пізнавального.

Для розвитку туризму та збільшення пропускну здатності туристичного регіону повинна проводитися спільна робота на рівнях:

- адміністрації (просування та позиціонування об'єктів туристичної атрактивності на туристичному ринку;
- об'єктів туристичної атрактивності;
- туристичних фірм (розробка нових екскурсійних програм з включенням до них об'єктів, що є новими та атрактивними для туристів, тобто диверсифікація діяльності).

Тісна та взаємопов'язана робота на всіх трьох рівнях дозволить розширити межі використання культурно-історичного потенціалу міста, а його розвиненість та диференційованість надасть суттєву допомогу в розвитку пізнавального туризму, як свідчення туристичного освоєння культурно-

історичного потенціалу туристичного регіону.

Рис. 2.5 Алгоритм визначення допустимого туристичного навантаження морських пляжних ресурсів

3. Показник ступеню використання пляжних ресурсів:

$$B_n = \epsilon_p / \epsilon_{\text{п}} ,$$

де B_n – ступінь використання пляжних ресурсів (%);

ϵ_p – ємність рекреаційних закладів (чол.);

$\epsilon_{\text{п}}$ - максимальна одноразова місткість пляжу (чол.).

4. Показник максимально можливої (допустимої) річної ємності пляжу:

$$\epsilon_{\text{мр}} = \epsilon_{\text{п}} \cdot T ,$$

де $\epsilon_{\text{мр}}$ – максимально можлива (допустима) річна ємність пляжу (чол.);

$\epsilon_{\text{п}}$ - максимальна одноразова місткість пляжу (чол.);

T – тривалість періоду з сприятливими кліматичними умовами (днів).

5. Показник максимально можливого (допустимого) туристопотоку (тобто логістичний потенціал пляжу):

$$P_{\text{мр}} = \epsilon_{\text{мр}} / T_{\text{ст}},$$

де $P_{\text{мр}}$ – максимально можливий річний туристопотік (чол.);

$\epsilon_{\text{мр}}$ - максимальна річна ємність пляжу (чол.);

$T_{\text{ст}}$ – середня тривалість туру (діб).

2. Визначення допустимого туристичного навантаження для великого міста.

Визначення допустимого туристичного навантаження на велике місто є складнішим, ніж для інших туристичних дестинацій. Це зумовлене особливостями великих міст та специфікою розвитку в них туризму. Пропонований підхід з визначення допустимого туристичного навантаження орієнтований, насамперед, на великі міста, що є центрами пізнавального туризму – Київ, Одесу, Рим, Париж, Санкт-Петербург та інші.

Сутність підходу полягає у визначенні взаємозв'язку пропускної спроможності об'єктів культурно-історичного потенціалу великого міста з необхідністю та достатністю розвитку готельного комплексу в ньому, а також інших елементів туристичної інфраструктури. Основу пропонованого підходу становить цільова туристична спрямованість міста, насамперед, на пізнавальний туризм та методика ЮНВТО з розрахунку пропускнуго потенціалу історико-архітектурних та виставкових об'єктів [26,31]. Отже в розрахунках виділяються наступні етапи:

2.1. Диференціація за цілями подорожі на основі моніторингу туристичних потоків. Це надзвичайно важливе для визначення мети та програми перебування туриста в місті. Весь туристичний потік (D) приймається за 100 % та визначається частка кожного конкретного виду туризму.

$$D = d1 + d2 + d3 + \dots dn ,$$

де d1– пізнавальний туризм (%);

d2– діловий туризм (%), d3– паломницький туризм (%);

dn – інші види туризму (%).

2.2. Визначення щоденної пропускної здатності найбільш відомих та відвідуваних туристичних об'єктів, що формують культурно-історичний потенціал великого міста, який і притягує туристів (C):

$$C = (c1 + c2 + c3 + \dots) (1 - Ir) ,$$

де c1 – пропускна спроможність об'єкту 1;

c2 – пропускна спроможність об'єкту 2;

c3 – пропускна спроможність об'єкту 3;

Ir – коефіцієнт коригування відвідання об'єкту місцевими мешканцями та неорганізованими туристами.

Для визначення щоденної пропускної спроможності (логістичного потенціалу) об'єкта пропонується наступна методика, розроблена та рекомендована ЮНВТО для архітектурно-історичних та виставкових об'єктів (рис. 2.3) [26,31]:

Рис. 2.6 Алгоритм визначення допустимого туристичного навантаження на велике місто [31]

2.2.1. Визначається пропускний потенціал об'єкту:

$$П = Т / Щ,$$

де П – пропускний потенціал об'єкту (чол.);

Т – площа об'єкту (м²);

Щ – рекомендований стандарт щільності відвідувачів (м²/туриста).

2.2.2. Визначається коефіцієнт ротації:

$$Кр = Ч / В,$$

де Кр – коефіцієнт ротації;

Ч – кількість годин на день, коли об'єкт відкритий для туристів (год.);

В – середня тривалість відвідування (год.-хвил.).

2.2.3. Визначається максимально допустима кількість щоденних відвідувачів (максимальний щоденний потік туристів - логістичний потенціал об'єкту):

$$Мв = П \cdot Кр ,$$

де M_v – максимальна допустима кількість щоденних відвідувачів (чол.);

P – пропускний потенціал об'єкту (чол.);

K_p – коефіцієнт ротації.

Як приклад наведемо розрахунок логістичного потенціалу (тобто максимально можливого туристопотоку) для туристичного об'єкту – середньовічної фортеці площею 10 000 м² ($T = 10\,000$ м²) та стандартом щільності відвідувачів $\Pi = 5$ м²/1 туриста.

Отже, спочатку визначаємо пропускний потенціал об'єкту:

$P = 10\,000/5 = 2000$ чол. Далі розраховуємо коефіцієнт ротації: $K_p = 8$ год/1 год. 40 хв. = 4,8. Нарешті отримуємо значення логістичного потенціалу фортеці, тобто максимально можливий туристопотік становитиме $M_v = 2000 \cdot 4,8 = 9600$ чол./день.

Тезу можна продовжити на прикладі національного заповідника «Софія Київська», де знаходиться унікальна архітектурна пам'ятка XI ст. – Софіївський собор.

3. Визначення розміру існуючого номерного фонду засобів розміщення великого міста, що задовольняють певним стандартам якості та потреби різних сегментів туристичного потоку (H):

$$H = h_1 + h_2 + h_3 + I_n,$$

де h_1 – кількість місць у готелях вищої категорії;

h_2 – кількість місць у готелях середньої категорії;

h_3 – кількість місць у готелях нижньої категорії;

I_n – кількість місць на туристичних поромах, що прибувають у місто (для приморських міст-портів).

4. Визначення кількості розміщень із розрахунку «1 гість – 1 ліжко-місце» для туристів, що прибули безпосередньо або опосередковано з метою пізнавального туризму (K). При цьому слід врахувати, що існує певний відсоток гостей, які суміщають головну мету свого перебування у великому місті з пізнавальним туризмом (наприклад, організація культурної програми в межах ділових перемовин у випадку ділового туризму). Номерний фонд засобів розміщення міста слід скоригувати на кількість місць на туристичних поромах (або круїзних суднах), що прибувають до великого міста, оскільки основною метою круїзних туристів є власне пізнавальний туризм:

$$T = (H - I_n) d_1,$$

$$K = [(H - I_n) - T] I_o + T + I_n,$$

де T – кількість місць у засобах розміщення великого міста, що відповідає кількості туристів, мета приїзду яких – пізнавальний туризм;

d_1 – частка пізнавального туризму в туристичному потоці;

I_o – коефіцієнт туристів, що відвідують об'єкти туристичного показу, але

чия мета візиту не відповідає пізнавальному туризму.

5. Визначення допустимої норми збільшення номерного фонду засобів розміщення в місті (ліжко-місць) для туристів, що прибувають з пізнавальною метою, враховуючи допустиму пропускну здатність об'єктів культурно-історичного потенціалу великого міста (Р):

$$P = C - K.$$

Важливим критерієм пропонованого підходу виступають відомі об'єкти туристичного показу, тому чим більш розвинутим є культурно-історичний потенціал великого міста і чим вищий ступінь його диференційованості, тим ширшими є межі максимальної пропускну здатності. При цьому під культурно-історичним потенціалом слід розуміти як результати діяльності людського суспільства в матеріальній формі, так і результати духовного розвитку, тобто матеріальні та духовні цінності, створені попередніми поколіннями, що відбивають їхні традиції, звичаї та особливості побутової та господарчої діяльності. Як правило чим старішим (в історичному плані) є велике місто, тим більш багатю є його культура та тим вищим є його культурно-історичний потенціал. Усе це впливає на розвиток туризму, зокрема пізнавального.

Для розвитку туризму та збільшення пропускну здатності туристичного регіону повинна проводитися спільна робота на рівнях:

- адміністрації (просування та позиціонування об'єктів туристичної атрактивності на туристичному ринку;
- об'єктів туристичної атрактивності;
- туристичних фірм (розробка нових екскурсійних програм з включенням до них об'єктів, що є новими та атрактивними для туристів, тобто диверсифікація діяльності).

У туристичному регіоні потрібна робота спеціальної служби (відділу) маркетингу, яка має завданням вивчення стану справ з точки зору перспектив розвитку туризму. Маркетингова служба також має доповнювати статистичні дані проведенням власних маркетингових досліджень у сфері туризму регіону з метою оцінки можливостей та прихованих резервів розвитку останньої, виявлення потреб та можливостей туристів, аналізу перспектив розвитку окремих видів туризму, визначення нових об'єктів, що зацікавлять туристів, тощо. Така інформація допоможе точно встановити рівень допустимого туристичного навантаження на туристичний регіон та її об'єкти з боку туристів, а це дозволить:

- забезпечити раціональне та стає функціонування регіону, а також запобігання негативним, проблемним ситуаціям для життєдіяльності місцевого соціуму (наприклад, загострення транспортної ситуації в місті тощо);
- запропонувати якісний туристичний продукт, що забезпечить максимальний ступінь комфорту під час перебування туристів у регіоні та надасть можливість вільного доступу до об'єктів туристичної привабливості;

- знизити негативні наслідки культури, наприклад, її надмірну комерціалізацію, та поліпшити міжособистісні взаємовідносини місцевого населення та туристів.

На прикладі відпочинкового морського туризму та пізнавального туризму у великому місті розглянуто проблему та запропоновано методику визначення безпечного туристичного навантаження та регулювання туристопотоків у туристичних дестинаціях.

1.3 Зміст екологічного туризму як складової зеленої економіки

Екологічний туризм як напрям зеленої економіки з'явився у 80-х, і вважається, що вперше його використав архітектор Е. Себальос-Ласкурайн (Мексика), який розробляв «зелені» проєкти для великих міст. У той час відпочинок на лоні природи став надзвичайно популярний у жителів мегаполісів, які втомилися від асфальту і автомобільного смогу. Масовий туризм наносив навколишньому середовищу непоправної шкоди: не займані раніше території забудовувалися величезними готелями і перетворювалися в туристичні резервації. Себальос-Ласкурайн запропонував зовсім інший, екологічний підхід до туризму: відпочивати, не руйнуючи природи, відмовитися від культу комфорту заради збереження її чистоти. Ідею підтримали не тільки природоохоронні організації, а й туристичні, і в 1990 р. було створено Міжнародне товариство екотуризму (TIES - The International Ecotourism Society) [1].

Останнім часом екологічний туризм впевнено почав займати значиме місце у світовій туристичній галузі. Відповідно до оцінок експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО) екологічний туризм і надалі буде розвиватися такими ж високими темпами. Це позитивно впливатиме в першу чергу на економічний розвиток країн, які ще мають у своєму розпорядженні збережені

безцінні природні ресурси. За визначенням науковців екологічний туризм – це незабутні подорожі основною метою яких є вивчення та збереження культурного довкілля, головна місія якого захист та збереження безцінних природних краєвидів які відкривають перед туристами всю їх красу. Це і є його суттєва відмінність від інших різновидів туризму, які несвідомо, але все ж таки наносять шкоду навколишньому природному середовищу. Щоб звести до мінімуму негативні наслідки від функціонування світової туристичної галузі необхідно більш раціонально і дбайливо використовувати природні і культурно історичні пам'ятки, щоб вони були доступні для ознайомлення майбутнім поколінням.

Сьогодні екотуризмом вважається один з найбільш швидкозростаючих секторів туристичної індустрії (близько 5% на рік), що становить близько 6% світового валового внутрішнього продукту. Навіть у міру того, як ринок традиційного туризму став нестабільним, світовий прогноз UNWTO передбачав швидке зростання екотуристичної галузі протягом наступного десятиліття.

Таблиця 1.2.1

Підходи до визначення екологічного туризму [5; 21; 96]

Представник	Визначення
Г. Міллер, 1978	Екологічний туризм – життєздатний туризм, чутливий до навколишнього середовища, що включає вивчення природного і культурного навколишнього середовища і має на меті поліпшення стану в цьому середовищі
Міжнародна організація екотуризму (TIES), 1990	Екологічний туризм - відповідальна подорож у природні зони, області, що зберігає навколишнє середовище і підтримує добробут місцевих мешканців
О.О. Бейдик, 1997	Екологічний туризм - складова частина рекреаційної діяльності, при якій негативний вплив на природне середовище та його компоненти є мінімальним. Екологічний туризм передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури
Консультативна рада Канади довкілля (Canadian Environmental Advisory Council), 1999	Екотуризм - вид туризму, пов'язаний із пізнанням природи та спрямований на зберігання екосистем при повазі інтересів місцевого населення

О.Ю. Дмитрук, 2001	Екотуризм - це інтегруючий напрямок у туристській діяльності. Екологічним туризмом може бути будь-який вид туризму, що реалізується в умовах активного перебування людини в природному середовищі з використанням його рекреаційних, пізнавальних та інших можливостей, а й з урахуванням можливості їх відновлення, зберігання і відтворення як на споглядальному, так і на практичному рівні
В.В. Храбовченко 2003	Екотуризм - вид туризму, що ґрунтується на туристському попиті, пов'язаний із туристськими потребами в пізнанні природи і внесенні внеску в збереження екосистем при повазі інтересів місцевого населення

Серед науковців існує багато підходів до визначення поняття «*екологічний туризм*», основними з яких є:

- туризм, що включає подорожі в місця з відносно недоторканою природою з метою отримання уявлень про культурно-етнографічні особливості місцевості, який не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, при яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення (Т. Whelan, 1991) [38].

- стійкий, природно-орієнтований туризм і рекреація (К. Lindberg, 1993) [39].

- подорож з відповідальністю перед довкіллям на відносно непорушених природних територіях з метою вивчення і насолоди природою, культурними пам'ятками, яка сприяє охороні природи, забезпечує соціально-економічну вигоду місцевому населенню (МСОП, по Н. Ceballos-Lascurain, 1993) [40].

- природний туризм, сприяючий охороні природи (WWF, по Е. Вoo, 1994) [41].

- цілеспрямовані подорожі на природні території з метою глибшого розуміння місцевої культури і природного середовища, які не порушують цілісності екосистем, при цьому роблять охорону природних ресурсів вигідною для місцевих жителів (USA Ecotourism Society, 1994) [42].

- туризм, що включає всі форми природного туризму, при яких основною

мотивацією туристів є спостереження і залучення до вивчення й охорони природи (WTO, 2001) [43].

- туризм, сумісний з сучасними екологічними і соціальними вимогами, відповідальний перед природою, сприяючий її захисту, такий, що підвищує культуру мандрівників, виконує просвітницьку функцію, сприяє дбайливому відношенню до традиційних культур і місцевих співтовариств (Е.Ю.Лєдовских, Н.В.Моральова, А.В.Дроздов) [44].

- відвідування унікальних природних територій, що мало змінені господарською діяльністю, зберегли традиційний устрій життя місцевого населення; підвищення рівня екологічної культури всіх учасників туристського процесу і підвищення життєвого рівня місцевого населення, дотримання природоохоронних норм і технологій при реалізації екологічних турів і програм (Т.В. Сергєєва) [45].

- здійснення самодіяльних або організованих (регламентованих) подорожей з метою відвідування природних ландшафтів для ознайомлення з геологічними і водними об'єктами, з рослинним і тваринним світом, з пам'ятками природи, історії і національної культури, характерними для даної території, включаючи пізнавальну і природоохоронну діяльність, враховуючи інтереси місцевого населення (Д.В. Севастьянов) [46].

- активна форма невиснажливої для довкілля рекреації, заснована на використанні природних благ (Ю.Л. Мазуров) [47].

- вид туризму, який використовує доступні екологічні технології з тим, аби максимально зменшити негативну антропогенну дію на екосистеми (А.В. Дроздов) [48].

Проаналізуємо також визначення екотуризму, наведені вітчизняними авторами:

- форма активного відпочинку з екологічно значущим наповненням. Це особлива форма життєдіяльності людей, що будують свої взаємовідносини з

природою на основі взаємної вигоди. Людина отримує від такого спілкування певний фізичний, психологічний, інтелектуальний, емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних впливів або втрат [50].

- інтегруючий напрям у туристичній діяльності. Екологічним може бути будь-який вид туризму, що реалізується в умовах активного перебування людини у природному середовищі не тільки з використанням його рекреаційних, пізнавальних та інших можливостей, а й з урахуванням можливості їх відновлення, зберігання, відтворення як на рівні спостереження, так і на практичному рівні [50].

- подорож з обмеженою кількістю учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що представляють культурну цінність та з метою реалізації різних проектів охорони й раціонального використання природних ресурсів [51].

Однак, вище наведені визначення не повною мірою характеризують всю сутність та принципи даного виду туризму, тому нами запропоновано власне визначення, згідно якого *«екологічний туризм»* - це активний (або пасивний – отримання лише екологічної інформації та знань) вид туристичної діяльності, спрямований на охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, відновлення раніше змінених (пошкоджених) природних комплексів й екосистем, під час якого у туристів формується екологічна свідомість і культура, підвищується рівень екологічних знань та навиків їх практичного застосування, а також активно виконуються заходи збереження природно-ресурсних цінностей конкретної місцевості.

На основі таблиці 1.2.1 автор пропонує своє, узагальнене поняття екологічного туризму покладаючись на термінології дослідників: екотуризм – вид активного відпочинку в межах територій відносно недоторканих людиною та природоохоронних територій, де поряд із спортивно-оздоровчою, культурно-

пізнавальною та виховною функціями звертається увага на взаємозв'язок природи з соціальним середовищем населення, на наслідках антропогенного впливу, набуваються навички гармонійного співіснування між людиною і природним навколишнім середовищем та дбайливого, відповідального відношення до довкілля.

Екотуризм, як один з видів туризму, зародився ще у 70-х роках минулого століття в США та в розвинених країнах Європи. Основна причина зародження екологічного туризму на сучасному етапі – це навантаження на природні та культурно історичні ресурси і вони зростають прямо пропорційно темпам росту кількості туристських відвідувань. Стає очевидним протиріччя між задоволенням туристського попиту і раціональним використанням природних ресурсів.

Основні компоненти екотуризму:

- «пізнання природи», тобто подорожі передбачають наявність елементів вивчення природи, отримання туристами нових знань та навичок;
- «збереження екосистеми» передбачає відповідну поведінку групи на маршруті та участь туристів, туроператорів у програмах й заходах щодо захисту навколишнього середовища;
- «поважання інтересів місцевих жителів» – дотримання місцевих законів та звичаїв, а також вклад туризму в соціально-економічний розвиток туристських центрів.

Екологічний туризм в Україні почав розвиватись не так давно, але сьогодні вже багато учасників туристичного ринку пропонують свій продукт з префіксом «еко». Проте слід визнати, що далеко не кожен з них усвідомлює класичне розуміння терміну «екотуризм», в основі якого не лише відпочинок на природі, але також освітня складова, свідомість туристів та ключова роль місцевої культури [13].

Головні чинники впливу на формування екологічного туризму можна

розділити на дві групи: статичні і динамічні. Статичні мають незмінне в часі значення, до цієї групи належать природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні фактори, де суб'єкти туристичного бізнесу тільки підлаштовують відповідну територію для надання туристичних послуг, та створюють більш доступні природні умови для перебування. Такі складові як: матеріально-технічні, соціально-економічні, політичні та демографічні являються структурними елементами динамічних чинників, для яких властиво мати різну оцінку, значення, та ті котрі видозмінюються в часі та просторі.

Оскільки дана рекреаційно-туристична діяльність розвивається під впливом значної чисельності факторів, їх можна згрупувати у наступні групи: (рис. 1).

Рис. 1. Фактори впливу на розвиток екологічного туризму

- соціальні фактори передбачають вплив соціальної напруги, зайнятість населення, демографічні показники тощо;
- ринкові фактори полягають у наявності конкурентів, вибагливих споживачів чи спеціалізованого попиту;
- фактори державного регулювання включають грошово-кредитну політику, бюджетну політику, регіональну політику, сертифікацію продукції, ліцензування та ін.

Позитивний ефект факторів на розвиток та становлення екотуризму забезпечує країні високі економічні результати: стабільний розвиток економічної діяльності та успішне вирішення соціальних питань. Проте, процес

сильно гальмує складна логістика - якість доріг в Україні, як ми всі знаємо, залишає бажати кращого.

Справу ускладнює і те, що чиновники, туристичні агенції та інші представники індустрії часто трактують поняття екотуризму дуже просто, зараховуючи до екологічних подорожей будь-які виїзди за місто на природу.

Наслідуючи приклад європейської туристичної практики у країні почали з'являтися нові форми екотуризму, такі як природні парки, еко-курорти, еко-котеджі, екостежки, глемпінги та інш.

- Еталонна модель еко-комплексу має добре підготовлений персонал та професійних путівників, які спілкуються з гостями закладу. Розташовані на незайманих природних територіях, часто мають значне екологічне значення та потужні програми захисту навколишнього природного середовища. Підтримують етичну практику працевлаштування та сприяють розвитку місцевої економіки. Застосовують найкращі технології для зменшення використання енергії та раціонального поводження з відходами.

- Еко-курорт - візуально та за конструкторським рішенням схожий на еталонну модель, однак відрізняється за призначенням і зазвичай розташований біля водних об'єктів і орієнтований на надання розважальних послуг та інших особистих послуг (природні оздоровчі спацентри, заняття йогою тощо).

- Еко-котеджі та кемпінги - невеликі будиночки або кемпінги, які розташовані в природних районах, з мальовничими краєвидами, зазвичай побудовані доволі давно та для певних цілей, не пов'язаних з туризмом. Багато з них адаптовані та утримуються для проживання. Протягом останніх кількох років «глемпінг» став одним із тих популярних брендів туристичної галузі, що набув великої популярності серед мандрівників. Поєднуючи слова «гламур» та «кемпінг», ця тенденція зросла, оскільки підйом масового туризму змусив більше людей сприйняти екологічний дух відповідальних подорожей.

- Сільські еко-комплекси - прості приватні помешкання, розташовані у

сільській місцевості або в невеликих селах поблизу природного заповідника. Обслуговуючий персонал та гіді - місцеві жителі, що не мають професійних навичок. Надають можливість побачити екзотичну дику природу, однак не зовсім ізольовано від цивілізації.

- Еко-ферми - сільські проєкти, що використовують фермерські будинки, та інші приміщення ферм. Деякі з них є пристосованими або побудованими за призначенням. Ці проєкти мають на меті отримання додаткового доходу для фермерів та малих громад [14,15].

Що ж стосується України, то факторами що впливають на навколишнє середовище, а отже і на розвиток екологічного туризму є: викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних і пересувних джерел забруднення в Донецькій, Дніпровській, Київській областях, велика активність промислових підприємств, а також кар'єри та інші промислові розкриття, несанкційовані сміттєзвалища в багатьох областях України. Результати чинників впливу на потенціал регіонів України в екологічному туризмі наведено в Додатку А.1.

Таблиця 1.2.2

Проблеми на шляху впровадження практики екологічного туризму [54]

На державному рівні	
1.	Недосконалість законодавчої та нормативно – правової бази особливо – податкової політики, візової системи, правил землекористування
2.	Відсутність стратегії та конкретних планів розвитку екотуризму на базі ООПТ
3.	Відсутність розмежування повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері ТРК
4.	Низька ефективність функціонування наявних об'єктів курортно – рекреаційного комплексу
На регіональному рівні	
5.	Відсутність або низька комфортність інфраструктури
6.	Обмежений набір послуг туристично – рекреаційних послуг

7.	Неефективна система управління розвитком ТРК
8.	Пасивність маркетингової та інформаційно – рекламної діяльності
9.	Зношеність основних засобів ТРК
10.	Поступове виснаження лікувальних і природно – кліматичних ресурсів
11.	Відсутність докладної інформації про райони проведення турів та еколого – пізнавальних програм у наших ООПТ
12.	Низька кваліфікація кадрів, внаслідок відсутності ступеневої системи освіти у сфері ТРК
13.	Відсутність механізмів визначення допустимих рекреаційних навантажень і моніторингу екологічних наслідків туризму
14.	Відсутність спеціалізованої інформації, наприклад, списків видів рослин і тварин з коментарями, переліків рідкісних і зникаючих видів та ін.
15.	Відсутні спеціалізовані структури, здатні організувати і координувати процес розвитку екотуризму на регіональному рівні

Як свідчать дані з Таблиці 1.2.2 на шляху впровадження екологічного туризму в Україні виникає чимало проблем, від недосконалої законодавчої нормативно-правової бази до відсутності спеціалізованих структур, які б координували весь процес екологічного туризму.

Дослідники в галузі вивчення навколишнього природного середовища почали присвячувати багато робіт тому, щоб змусити туризм «працювати» на охорону природи:

- стало зрозумілим, що успіх природоохоронних дій не можливий на основі обмеження лише заборонними заходами, особливо якщо вони спрямовані проти інтересів місцевого населення. Необхідно, щоб місцеві жителі стали партнерами в цій діяльності і щоб бережливе ставлення до природи було для них небайдужим та економічно вигідним;

- відбулася зміна пріоритетів у прагненнях туристів. Дедалі більше людей, особливо в індустріально розвинених країнах, почали прямувати з міст у куточки відносно недоторканої природи. На противагу традиційному «лінивому» «пляжно-курортному» відпочинку, виник попит на тури активно-пізнавальної спрямованості в екологічно чисті та не загазовані антропогенним

впливом куточки планети.

На появу екологічного туризму як на міжнародному рівні, так і на національному значний вплив має індустріалізація та урбанізація. Урбанізація означає зменшення кількості сільського населення та пропорційне до нього зростання частки міських жителів у складі населення країни. Це – процес підвищення ролі міст у розвитку суспільства та підвищення ролі міського способу життя.

Для урбанізації характерні приплив у міста сільського населення, населення невеликих містечок, ростаючий маятниковий рух із приміських сіл і найближчих дрібних міст у великі міста (Рис. 1.2.1).

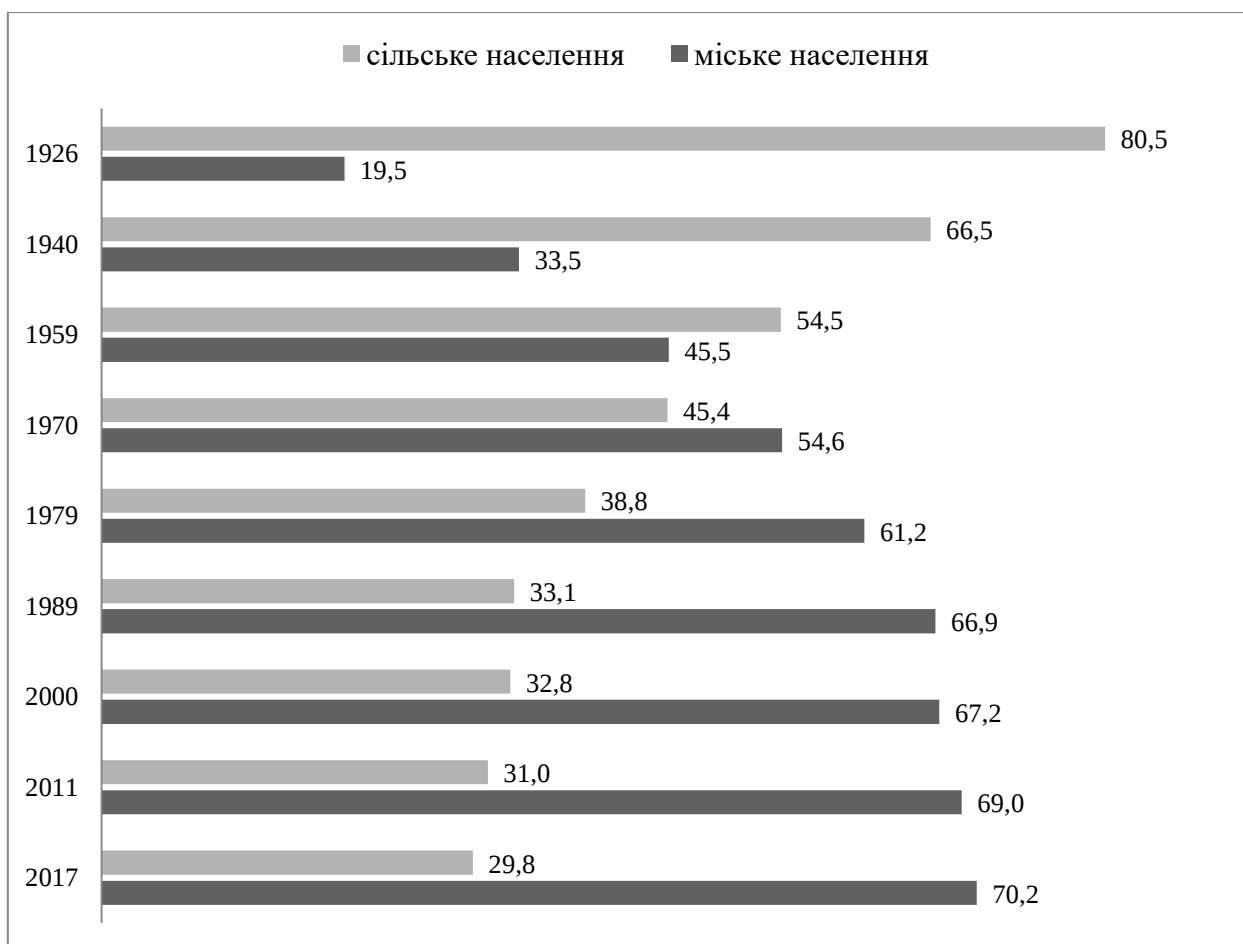

Рис. 1.2.1 Частка міського і сільського населення у загальній чисельності світу у 1926-2017 рр., у % (за даними переписів населення ООН) [108]

Як видно з рис. 1.2.1 частка міського населення з розвитком суспільства зростає дуже швидкими темпами. За прогнозом ООН, у промислово розвинених країнах частка міського населення до початку нового тисячоліття зросте до 81,8%, тобто в містах буде проживати більша частина населення цих країн. До 2025 року 100 міст планети будуть нараховувати понад 5 млрд. осіб [85].

Основна ідея екологічного туризму – це, перш за все, турбота про навколишнє природне середовище, яке використовують з туристичною метою. Саме використання багатств природи з метою туризму у поєднанні з вихованням любові до неї, ствердженням важливості її захисту і є відмінною рисою екологічного туризму.

З цих позицій екологічний туризм покликаний:

- постійно, систематично і цілеспрямовано підтримувати рівновагу навколишнього природного середовища;
- гармонізувати відносини між екологією, суспільством і економікою;
- орієнтувати туристичні підприємства на збереження і примноження споживної вартості природного середовища та рахунок виділення частини туристичних доходів на рішення пов'язаних із цим завдань;
- формувати в туристів почуття відповідальності за стан довкілля та його майбутнє.

Коронавірус цього року вніс суттєві зміни до планів відпочинку багатьох людей не лише для

зовнішнього, але й для внутрішнього туризму. Громадяни України, для яких ціни відпочинку на морських і

гірських карпатських курортах є зависокими, здійснюють подорожі по відомим їм мальовничим місцям

автітками, маючи власні намети для відпочинку та альтернативне харчування замість готельних номерів,

ресторанів і кафе [18,19]. На даний час важкого передбачити бажання людей продовжувати подорожі так само

як і раніше, бо дехто з них вимушений через економічні проблеми обмежити себе у відпочинку.

Згідно прогнозів провідних світових експертів екологічний туризм має велике майбутнє, чим більше він отримає капіталовкладень, тим швидше та результативніше будуть вирішуватися більшість екологічних

проблем. Екологічний туризм має всі шанси змінити людину в кращий бік, сформувавши базові основи екологічної культури.

Світові стратегії соціально-економічного й екологічного розвитку визначають значну роль туристичної галузі, як однієї з найважливіших сфер життєдіяльності. Все більшої популярності і розповсюдженості серед населення в період світової економічної кризи, викликаній пандемією, набуває зелений туризм. З переходом України на засади самоврядування та самозабезпечення, в результаті процесів децентралізації, зелений туризм стане стимулюючим фактором підвищення ефективності економічного розвитку сільських територій.

З розвитком зеленого туризму створюються суспільні блага, він визначається як пріоритетний сектор диверсифікації аграрного сектору економіки і підтримки добробуту сільського населення, але вимагає особливих заходів під час довготривалих обмежень руху як внутрішніх так і зовнішніх туристичних потоків. В умовах карантину головним туристичним трендом претендують стати так звані мікролокації, суть яких полягає в коротких відпустках ближче до дому далеко від популярних туристичних маршрутів, це зекономить час, гроші та знизить вплив подорожей на навколишнє середовище.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що екологічний

туризм як перспективний напрям індустрії туризму розвивається швидкими темпами в умовах індустріалізацій і урбанізацій населення світу. При раціональній відповідальній організації туризм може забезпечити реальну фінансову підтримку природо-охоронним територіям і підвищити значення природних ділянок, які повинні зберігатися в недоторканому вигляді.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РИНКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз розвитку екологічного туризму у світі

На розвиток екологічного туризму, а також всієї туристичної індустрії істотно впливають швидкі темпи розвитку науково-технічного прогресу (НТП), інновацій в інформаційних системах та глобальних комунікаціях, збільшення відсотку рівня життя населення, яким необхідні не лише якісні та безпечні умови праці, а й безпечні умови відпочинку, що і пропагандує екологічний туризм. Як і будь-яка інша господарська діяльність, екологічний туризм передбачає використання природних ресурсів. Проте, проводячи паралель з іншими галузями, еколого-туристична діяльність не потребує вилучення природних ресурсів та їх переробки. Підприємства туристичної галузі, що діють в межах екологічного туризму, навпаки, зацікавлені в охороні, відновленні та збереженні довкілля у його первинній формі та структурі. Стратегічні шляхи розвитку екотуризму розробляються з огляду зведення до мінімуму споживання природних ресурсів, щоб забезпечити збереження їх для наступних поколінь.

У міру актуалізації екотуризму в світі зростала і кількість публікацій, конференцій і нарад, присвячених раціональному використанню природних і культурно-історичних туристичних ресурсів. Тільки у 2010 р. за кордоном було опубліковано більше 400 робіт на цю тему. Організацією «Зелений мир» розроблена концепція сталого розвитку туризму в XXI столітті: «Agenda 21 for travel and tourism industry». Вона була адресована національним адміністраціям по туризму, туристичним підприємствам, торгівельним організаціям, а також споживачам туристичних послуг. Концепція базується на «Порядку денному 21 для індустрії туризму і подорожей» – всесторонній програмі дій, прийнятій 182

урядами на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (UNCED) 14 червня 1992 р. Під сталим розвитком розуміється процес, що відбувається без завдання шкоди природним туристичним ресурсам [100]. Це досягається управлінням ресурсами, при якому вони можуть поновлюватися з тією ж швидкістю, з якою використовуються, або переходом з повільно поновлюваних ресурсів на швидко поновлювані.

Екотуризм у різних регіонах світу визначають по-різному, на це сильно впливає стан природних туристичних ресурсів регіону, тому в світі традиційно прийнято розглядати дві моделі екологічного туризму: Західноєвропейську та Австралійську.

До представників Західноєвропейської моделі відносяться країни Західної Європи (Франція, Німеччина, Італія, Іспанія). Політика цих країн переважно спрямована на створення максимального комфорту для життя людини: будівництво житла, вирубка лісів, розвиток транспорту і т.д. Проте, з іншого боку, це і привело до змін в природному ландшафті, високого ступеня урбанізованості, підвищення забруднення повітря і води, – все це спричинює серйозні порушення балансу в природі. Саме тому Західноєвропейська модель екологічного туризму робить акцент на стійкість туризму, на збереження природних ресурсів, які ще існують.

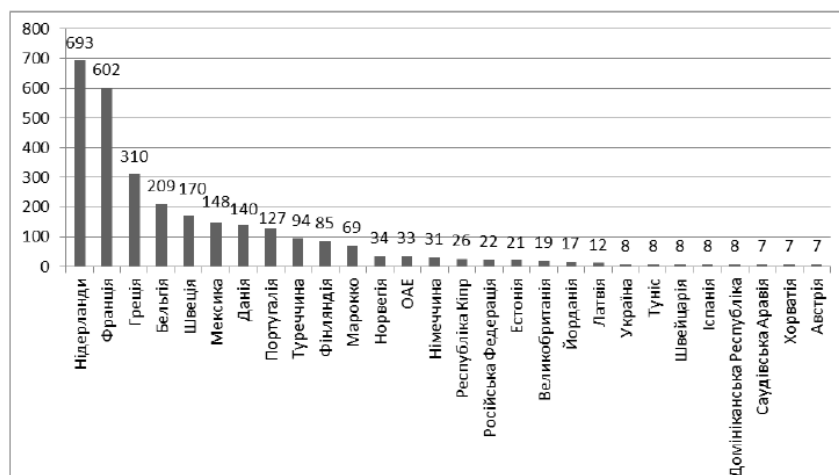

Рис. Кількість готелів, сертифікованих «Зеленим ключем», 2018 р.

«Блакитним прапором» відзначаються пляжі країн Європи, Південної Африки, Нової Зеландії, Канади та Карибського басейну на підставі рішення незалежного міжнародного журі, Європейською комісією з охорони навколишнього середовища. Україна посідає 26 місце серед 45 країн за кількістю пляжів з «Блакитним прапором», загальна кількість сертифікованих пляжів 4554 од. [6].

До представників Австралійської моделі можна відносити Австралію і США. Основою цієї моделі являється концепція, яка була розроблена природоохоронними організаціями Австралії. Для Австралії характерні досить масштабні лісові масиви, різноманітний світ флори і фауни. Тому австралійське визначення більше зорієнтоване на лише пізнання природи, дослідження її особливостей, відпочинок на природі з естетичними, емоційними цілями. Такої самої політики дотримується й США, основною метою яких є збереження, охорона і підтримка природного навколишнього середовища.

Пізніше почали формуватися еколого-туристичні та «пригодницькі» союзи та товариства. У різних формах вони існують і проявляються й досі. Міжнародне товариство з екотуризму та Товариство пригодницького туризму (США) щорічно проводять світові еколого-туристичні міжнародні конгреси.

Незабаром були створені й спеціалізовані туроператори, які спеціалізуються на окремих видах екологічного туризму. Так, один із найбільших австралійських туроператорів «Australian Eco Adventures» пропонує 75 класичних екотурів по всій країні. А провідний англійський туроператор «Exodus» пропонує наступні види пригодницьких турів [105]:

- «Відкриття та пригодницькі канікули» – подорожі у віддалені регіони планети з активними переміщеннями по ній;
- «Європейський напрям» – короткострокові дешеві тури ООПТ європейських країн з пересуваннями на велосипедах або пішки;
- «Прогулянка та треккінг» – базовий вид пригодницького туризму. Це

пішохідна подорож, похід без перенесення багажу (речі туриста несе спеціальний персонал або їх перевозять автотранспортом) по спеціальних екологічних стежках;

– «Мультиактивні канікули» – подорож, яка передбачає значні фізичні навантаження тривалістю близько одного тижня, включає рафтинг, каньйонінг, спелеотуризм, скелелазіння, рибну ловлю, джипінг.;

– «Світові» – подорож на спеціально переобладнаних для житла вантажних автомобілях підвищеної прохідності. Як правило, тур організовується в країни з жарким кліматом (Африка, Південна Америка, Південно-Східна Азія), і туристи відвідують за одну поїздку декілька країн.

Тенденції розвитку екологічного туризму визначені положеннями UNWTO. За прогнозами цієї організації, екологічний туризм входить до п'ятірки основних стратегічних напрямків розвитку на період до 2020 р.

Основні фактори, що визначають розвиток екологічного туризму – це прагнення людей під час відпочинку долучитися до природи, мати можливість дихати чистим повітрям, пити і купатися у чистій воді, вживати екологічно чисті продукти, отримувати естетичну насолоду від споглядання природних ландшафтів. Серед мотивів поїздок жителів Німеччини зазначені фактори з часом набувають все більшого значення. Так, якщо мотив «залучення до природи» у 2007 р. назвали важливим 48 % туристів із Західної Німеччини, то в 2017 р. – 59,7 %. Мотив «чистіше повітря, чиста вода, можливість вирватися з забрудненого навколишнього середовища» в 2007 р. був важливим для 37,9 % туристів, в 2017 р. – для 58,2 %. На думку авторів цього дослідження, значимість мотивів, пов'язаних зі станом навколишнього середовища, зростає швидше, ніж значимість інших категорій мотивів [109]. До мотивів, що визначає вибір екотуристичних поїздок, відноситься також бажання туристів познайомитися під час подорожі з тваринами і рослинним світом нових територій. Наприклад 34,3% туристів визначили мету своєї поїздки як

«можливість спостереження за дикою природою», яка і визначила вибір ними туристського центру; 32,4% туристів вважали, що «можливість відвідування природного, національного парку» визначила вибір туристського центру. Для жителів Німеччини, які проводять відпустку у власній країні, спостереження за «дикою природою» (40,4%) і відвідування охоронюваних природних територій (35,3%) також мають величезне значення за даними UNWTO [109].

Основний екотуристичний потік у світі становлять жителі промислово-розвинених країн, які цікавляться природою, життям та культурою місцевих жителів, що збереглися в незайманих куточках нашої планети. Особливий інтерес представляють екзотична природа і культура країн Африки, Азії, Центральної та Південної Америки, Австралії. Цілеспрямована політика країн, що приймає туристів сприяє формуванню великого туристичного потоку до Кенії, Танзанії, Коста-Ріки, Таїланду, Еквадору, а також до Нової Зеландії, Австралії й ін. Разом з тим, більшу частку в туристичних потоках складають мандрівники, що цікавляться незайманою природою власної країни або країн свого континенту. Такі поїздки характерні для європейців та американців, які подорожують власними національними парками, які обирають для відпочинку незаймані території скандинавських країн та ін.

Перший у світі екологічний курорт відкрився у пустелі, в 50 км на північний захід від Дубаї (ОАЕ). Постояльцям пропонуються 27 бедуїнських поселень.

Таким чином, можна відзначити, що у будь-якій частині світу та на будь-якому континенті екологічний туризм є невід'ємною частиною збалансованого розвитку територій і розглядається як ефективний інструмент державної політики у сфері рекреації та засіб економічного розвитку як окремих регіонів, так і цілих країн.

Наступним кроком дослідження буде оцінка ринку екологічного туризму в Україні.

2.2. Оцінка потенціалу та аналіз сучасного ринку екологічного туризму в Україні

Україна зберегла самобутність природних комплексів, які об'єднують в собі красу незайманої природи зі звичаями й традиціями народів, що дає не тільки екологічний, але й етнографічний інтерес для туристів. Україна зарекомендувала себе в світі з боку схильності до зберігання й збільшення природозначущих цінностей загальносвітового значення, про що говорить розвинена мережа природоохоронних територій, які знаходяться під егідою міжнародних організацій. Україна має багаті традиції в сфері гармонізації відносин людини з природою, що знайшли своє вираження в теорії і практиці заповідної справи та створення науково обґрунтованої концепції екологічної безпеки країни.

Для створення розвиненої системи екологічного туризму важливою умовою є біологічне різноманіття природних екосистем. Різноманітність природно-географічних умов України дає змогу широко використовувати мінеральні води й лікувальні грязі, кліматичні ресурси та інші складові оздоровчо-рекреаційного потенціалу.

Розвиток відпочинку й туризму, пов'язаний з використанням лісів. Рекреаційні ліси повинні забезпечити потреби населення у відпочинку та оздоровленні, задоволенні фізичних, естетичних і пізнавальних потреб людини й також відносяться до екологічного туризму. Особливе значення для розвитку рекреаційно-туристичного господарства мають деякі зони міст і селищ міського типу, створені у всіх областях України. При такій організації території для рекреації, населення має можливість відпочити без втомливих переїздів. За цим принципом короточасний відпочинок організований в приміських лісах Києва (210,2 тис. га), Харкова (190,9 тис. га), Львова (76 тис. га) та інших великих міст

України [61, с. 73].

В Україні є території, придатні для розвитку екотуризму в його класичному розумінні, тобто території, де поєднані змінені людиною ландшафти й місцеві етнокультурні особливості. Найбільш цікавим для екотуризму є Карпатський регіон, де серед гір і лісів, у долинах гірських річок століттями зберігають свої унікальні традиції гуцули, бойки, лемки. Значна частина земель регіону відноситься до природно-заповідного фонду України. У Карпатському регіоні досі збережені своєрідні типи дерев'яного будівництва, особливо церков, гуцульська музика й танці-коломийки, своєрідний народний одяг, багаті музейні колекції старожитностей, неповторні гуцульські ремесла – різьба, обробка металу, вироби з вовни, що свідчить про високий рівень майстерності гуцулів. Тут постійно проходять етнічні фестивалі, традиційні свята, які дозволять доторкнутися до багатой культури карпатських етносів. Однак не тільки Карпати дають можливості для розвитку екотуризму на Західній Україні. Унікальним регіоном є Поділля. Національний природний парк «Подільські Товтри», номінант конкурсу «Сім чудес України», має унікальні природні особливості, велика кількість історико-культурних та археологічних пам'яток [70].

Північні регіони України мають також унікальну природу. Територія Полісся – це значні лісові масиви, густа мережа річок, озер і боліт. Регіон добре зберіг свої природні багатства та етнокультурну спадщину. Для розвитку екотуризму на Поліссі є всі необхідні передумови: наявність об'єктів природно-заповідного фонду, строкатість ландшафтів регіону, багатий видовий склад флори та фауни, наявність унікальних архітектурних, археологічних і культурних пам'яток, оригінальні народні промисли (наприклад, бортництво).

Узбережжя Чорного моря має багато заповідних територій, де охороняються унікальні ландшафти та місця гніздування рідкісних видів птахів. Найбільш цікавим об'єктом екотуризму є оточене територією Дунайського

біосферного заповідника село Вилкове, яке через його розташування в гирлі р. Дунай, називають «українською Венецією». Село є дійсно унікальним, оскільки зберігає рідкісну в Європі житлову забудову – замість вулиць тут система каналів, а за транспорт служать човни.

Значний потенціал для розвитку екотуризму мають степові області України. Миколаївська, Запорізька, Херсонська, Донецька області мають об'єкти природно-заповідного фонду, де збереглася унікальна степова флора. Тут розміщені Український степовий природний заповідник «Єланецький степ», біосферний заповідник «Асканія-Нова». Цікавим об'єктом екотуризму на Херсонщині є район Олешківських пісків, який вважається найбільшим піщаним масивом Європи. У Донецькій області на березі річки Сіверський Донець розташований національний природний парк «Святі гори», який має статус заповідної території завдяки унікальним природним ландшафтам, рідкісним видам рослин та історичним значенням цієї місцевості. На Миколаївщині, у долині р. Південний Буг знаходиться національний природний парк «Бузький гард». Природа тут мало змінена людиною, видовий склад флори й фауни є унікальним, а виходи на поверхню гранітів надають рівнинному Бугу виду швидкої і бурхливої гірської річки. Урочище «Бузький Гард», яке входить до складу парку, є пам'яткою історичного ландшафту вільностей Запорозької Січі, першої козацької республіки [115, с. 452].

Великі перспективи для розвитку міжнародного екотуризму в Україні відкриваються внаслідок формування міждержавних природно-заповідних об'єктів. В Україні в 1998 р. було створено українсько-польсько-словацький біосферний заповідник «Східні Карпати». Створюється такий резерват і в дельті Дунаю («Дунайські плавні»). Планується організація подібних територій на кордонах з Польщею та Білоруссю.

У національних природних парках (НПП) України екотуристична діяльність здійснюється за такими видами: екскурсії екологічними стежками з

короткостроковим відпочинком в зонах регульованої та стаціонарної рекреації – Карпатський НПП, НПП «Святі Гори»; науково-пізнавальний туризм – Карпатський, Яворівський НПП; піший спортивно-оздоровчий екотуризм – НПП «Вижницький», Ужанський НПП; лижні подорожі та прогулянки (лижний, включаючи гірськолижний, екотуризм) – НПП «Вижницький», «Сколівські Бескиди»; прогулянки, подорожі на велосипедах (велосипедний екотуризм) – НПП «Синевир», Ужанський НПП; прогулянки, подорожі на конях (кінний екотуризм) – НПП «Синевир», Шацький НПП; водний екотуризм – спуск по гірській річці на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг) – НПП «Вижницький»; подорож на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах – Шацький НПП; екскурсії в карстові печери (спелеологічний екотуризм) – НПП «Вижницький»; аматорське (спортивне) полювання (мисливський екотуризм) – НПП «Синевир», Деснянсько-Старогутський НПП; підводне плавання з аквалангом, екскурсії в підводних печер (підводний екотуризм, дайвінг) – Азово-Сиваський НПП; любительське й спортивне рибальство – Шацький, Азово-Сиваський НПП; прогулянки, подорожі на повітряних кулях, прогулянки, подорожі на дельтаплані (дельтапланеризм) – НПП «Синевир», «Подільські Товтри»; скелелазіння (альпінізм) – НПП «Вижницький»; екстремальний екотуризм (банджі-джампінг) – НПП «Подільські Товтри» [38].

Якщо врахувати можливості існуючих регіональних ландшафтних парків, то передумови для розвитку екологічного туризму в Україні досить значні, але поки що цей напрямок туристичної діяльності знаходиться на стадії розвитку. Можливо це пояснюється, перш за все, науково-дослідною та природоохоронною діяльністю, як першочерговим завданням, яке ставлять собі національні парки. У той час як старі НПП України – Карпатський та Шацький, які функціонують з 1980 р. і 1983 р. відповідно, досить вдало поєднують наукові, природоохоронні та рекреаційно-туристичні види діяльності. Вони

знайшли цікаві форми залучення туристів і рекреантів. У Шацькому НПП, наприклад, це проведення пісенного фестивалю «На хвилях Світязя», розширення наукового й конгресного туризму на базі існуючого фонду розміщення, а також використання як природних, так і матеріальних ресурсів для освітнього туризму [16].

Основні принципи екотуризму направлені на покращення добробуту населення та зменшення негативного впливу туристичних потоків на навколишнє середовище. Головною ідеєю екологічного туризму є піклування та збереження природного навколишнього середовища, що використовується для туристичних цілей та реалізується в його завданнях та функціях [109, с. 27].

Розвиток екологічного туризму в Україні знаходиться на початковому етапі. Для його становлення необхідною умовою є природно-рекреаційні ресурси, що будуть привертати увагу туристів. Завдяки гарному географічному положенню, Україна багата на різноманітні природні та рекреаційні ресурси, які можна використовувати в розвитку екологічного туризму.

Рис. Кількість природно-заповідних територій та об'єктів ПЗФ в Україні, од.

Територія країни поділяється на 3 природні зони: Полісся, лісостеп та степ, де наявні унікальні природні території, які привабливі для екотуристів. Особливими рекреаційними регіонами країни є Карпатські гори та Чорне і Азовське моря. В Україні унікальне біорізноманіття, що становить більше 70 тис. видів, з яких – понад 27 тис. видів налічує флора, та понад 45 тис. має фауна [130]. Територія лісів становить 10,6 млн. га, тобто 17,6% території країни [28].

Дивлячись на те, що в світі є дві моделі розвитку екологічного туризму – австралійська, де організація туризму відбувається в межах дикої

природи та західноєвропейська – подорожі в межах особливо охоронюваних природних територій, то в Україні пріоритетною моделлю розвитку екотуризму на внутрішньому ринку туристичних послуг є остання [109, с. 18].

В Україні в свою чергу, безліч різноманітних об'єктів природно-заповідного фонду, які впливають на розвиток та перспективи екологічного туризму. Станом на 01.01.2018р. природно-заповідний фонд України налічує 8296 території та об'єктів, загальна площа якого 4,318 млн га в межах території України, де фактична площа становить 3,985 млн га, інша частина 0,403 млн га в межах акваторії Чорного моря [78]. Кожен рік кількість об'єктів природно-заповідного фонду змінюється. Так, за 2017 р. було створено 54 об'єкти природно-заповідного фонду, збільшено територію 7 об'єктів (Закарпатська, Київська, Донецька та Луганська області), зменшено території 3 інших і скасовано статус 4 об'єктів. Наприклад, важливою подією для України стало створення п'ятого біосферного заповідника 26.04.2016 р. – Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, за площею 226964,7 га в межах Київської області [78].

Ресурсна база об'єктів ПЗФ достатньо велика, як на місцевому рівні, так і на національному, що надає усі можливості для розвитку екологічного туризму

в усіх регіонах України. Лідерами за кількістю природно-заповідних територій є Чернігівська область, що налічує 665 одиниць, Тернопільська обл. – 639 од., Черкаська обл. – 540 од., Хмельницька обл. – 522 од. та Закарпатська обл. – 468 од. [97].

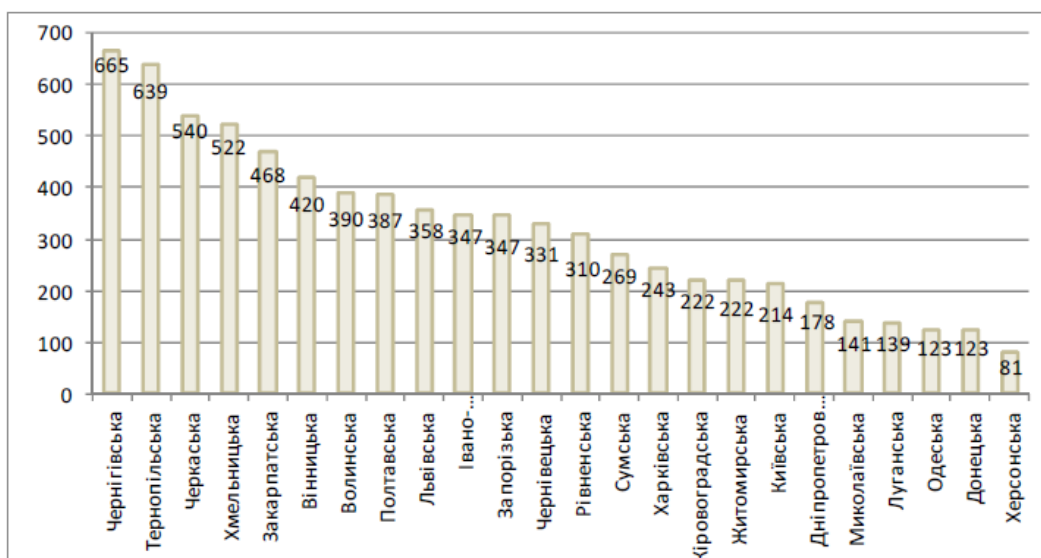

Рис. Кількість природно-заповідних територій в кожній області України, станом на 01.01.2018 р., од.

В Україні є різноманітна ресурсна база підприємств розміщення у кожному регіоні. Станом на 2017 р. колективних засобів розміщення – 4115 од., з яких: 2474 од. – готелі та аналогічні засоби розміщення, та спеціалізовані засоби розміщення – 1641 од. [110]. Однак, для розміщення екотуристів, зазвичай, використовують еко-готелі. На сучасному етапі, Україна є учасником міжнародної сертифікаційної програми «GreenKey» та на 2018 рік займає 21 місце, поряд із Швейцарією, Іспанією, Тунісом та Домініканською Республікою, маючи 8 сертифікованих еко-готелів.

Загальна кількість готелів у світі, які пройшли екологічну сертифікацію програми «GreenKey», що є проектом Міжнародної організації з екологічної освіти, налічується 2900 од., у 57 країнах, що є членами програми, станом на 2018 р. [76].

Крім цього, Україна намагається відповідати міжнародним стандартам не лише у готельному господарстві. У 2018 р. 13 пляжів України отримали нагороду «BlueFlag», міжнародний сертифікат якості рекреаційних пляжів на основі відповідності 32 критеріям тестувань чистоти води прилеглої акваторії та піску, еколого-просвітницької діяльності, екологічного менеджменту та

безпеки. Тож, наступні пляжімають бездоганні в екологічному відношенні водні та рекреаційні ресурси.

Таблиця 1

Готелі, що пройшли екологічну сертифікацію «GreenKey» у 2018 р.

Місце розташування	Кількість еко-готелів	Назва еко-готелів
Київська обл.	2	Екодім «Maison Blanche» (Березівка) Екодім «Maison Blanche» (Mytnitsa)
м. Київ	5	RadissonBluHotel,KyivPodyl Екодім «MaisonBlancheB&B» Park Inn by Radisson, Kyiv Troyitska RadissonBluHotelKyiv InterContinentalHotel
Івано-Франківська обл.	1	Radisson Blu Resort Bukove

Розвиток екологічного туризму в Україні – один із головних стратегічних напрямків, згідноСтратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року.

На сьогодні, екологічний туризм некористується значною популярністю середвнутрішніх туристів. Тому, більша кількість туристичних фірм та туроператорів неорганізують екологічні тури, а лише проводять екскурсії до природно-заповідного фонду країни,але назвати їх екологічними не завжди можна,адже не всі додержуються принципів екологічного туризму, та відносяться до пізнавальних турів.

Незважаючи на це, є суб'єкти туристичної діяльності, що частково чи повністю спеціалізуються саме на екотуризмі, з них слід виокремити наступні: «ТерраІнкогніта», «Українська Асоціація активного та екологічного туризму», «Добре поїхали», «Вилково-Пелікан-Тур», «ActiveUkraine», «Унікальна Україна».

Екологічний туризм в Україні організують переважно в межах природно-заповідних територій та біля річок, тож розвивають наступні форми екологічного туризму:

- екскурсії екологічними стежками;
- піший спортивно-оздоровчий екотуризм;
- подорожі на велосипедах;
- пізнавальні подорожі;
- водний екотуризм (сплав на байдарках,
- рафтинг, прогулянки на човнах та ін.);
- спостереження за птахами (birdwatching);
- фотополювання
- спостереження за тваринами
- краєзнавчі, зоологічні, ботанічні,

- археологічні подорожі;
- наукові тури;
- гірські подорожі.

Таблиця 2

Пляжі України, що отримали нагороду «BlueFlag» у 2018 році [75]

Місце розташування	Кількість еко-готелів	Назва пляжів
Одеська обл.	5	Пляж «Фонтанка 2» або «Zanzibar B BlackSeaRivieraBeach» Пляж «Ланжерон» ресторану «Причал №1»; Пляж «SunDali B Sun Yard Beach» Пляж «Caleton» Пляж «Чорноморська Рів'єра»
м. Маріуполь	1	Пляж «Піщаний
М. Київ	7	Пляж «Золотий» Пляж «Дитячий» Пляж «Пуща-Водиця» Пляж «Венеція» Пляж «Галера» Пляж «Веселка» Пляж «Omelca»

Впровадження екологічно безпечних турів на туристичному ринку добре сприяє збереженню природного середовища, що тим самим підтримує туристичну привабливість територій [Бочкарьова].

Це один з особливих напрямків туризму в Україні, адже екотуризм може успішно розвиватися на туристичному ринку навіть при економічному спаді, головною умовою розвитку є допомога з боку держави та еколого-просвітницька діяльність серед населення.

Що стосується нормативно-правового регулювання екотуризму в Україні, то на даний момент, упорядковано декілька законів щодо екотуристичної діяльності, з них Закони України: «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд України», «Про підприємництво», «Про охорону рослинного світу», «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього середовища». А найбільший внесок в розвиток нормативно-законодавчої бази роблять національні організації: Національний екологічний центр України, Українська Асоціація

активного та екологічного туризму, Всеукраїнська екологічна ліга; та міжнародні: Міжнародний союз з охорони природи, Міжнародна екологічна організація, Всесвітній фонд дикої природи, Всесвітня туристична організація [14, с. 27].

На сьогодні, в Україні центральним органом виконавчої влади щодо питань екотуризму є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Саме цей орган виконавчої влади забезпечує нормативно-правове регулювання:

- охорони та використання природно-заповідного фонду;
- раціонального використання, відтворення і збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, ландшафтного та біорізноманіття;
- формування та використання екологічної мережі;
- відтворення та охорони водних об'єктів та інших природних ресурсів.

Мінприроди керує необхідними положеннями щодо екологічної діяльності та створює умови для організації екологічного туризму.

У 2015 році відбувся саміт ООН, присвячений сталому розвитку, де були затверджені нові орієнтири та оголошені 17 глобальних цілей сталого розвитку до яких приєдналась і Україна [78].

Рис. 4. Глобальні цілі сталого розвитку у світі, схвалені ООН у 2015 р.

17 глобальних цілей є закликом до захисту планети, забезпечення миру та процвітання і подолання бідності. Отже, Міністерством екології спільно з Європейським Союзом, в Україні була розроблена Стратегія державної екологічної політики України до 2030 року на основі 17 глобальних цілей сталого розвитку, завдяки якій країна повинна забезпечити здійснення стратегії розвитку сталого туризму, включно екологічного туризму, що сприяє створенню додаткових робочих місць, виробництву місцевих товарів та продукції, розвитку місцевої культури. Також, забезпечити населення необхідною інформацією про сталий розвиток та спосіб життя в гармонії з природою, сприяти розширенню та захисту лісів та природно-заповідного фонду, забезпечити збереження гірських екосистем та стале використання прибережних та морських екосистем, створити нові екологічні мережі. Все це свідчить про перспективність розвитку екологічного туризму [82].

З кожним роком, держава впроваджує нові методи боротьби із забрудненнями навколишнього середовища. Цікавим рішенням боротьби із забрудненнями стало створення сервісу Ecomapa.gov.ua у 2016 році, інтерактивної електронної мапи зі сміттєзвалищами по всіх регіонах України. Кожний бажаючий може надіслати звернення про виявлене сміттєзвалище та вказати його місцезнаходження, прибиранням якого в подальшому буде займатись місцева влада.

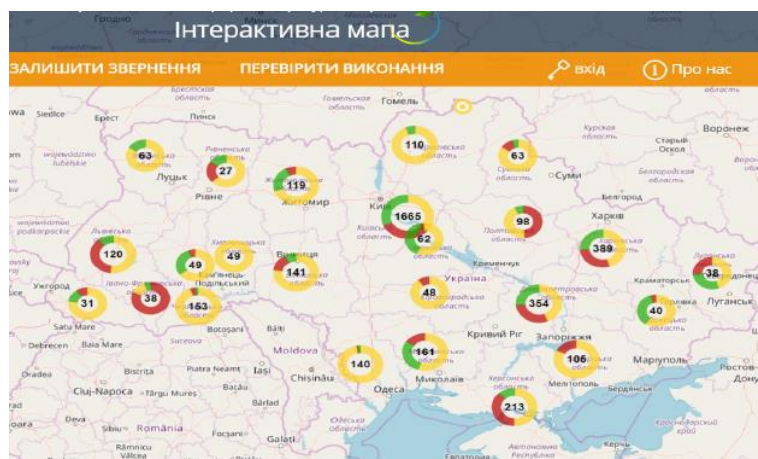

Рис. Електронна карта сміттєзвалищ по Україні, 2018 р. [78]

За два роки роботи сервісу, було визначено 5 тисяч сміттєзвалищ по різних регіонах країни і половину з них було прибрано місцевою владою регіонів. Таким чином, найбільша кількість повідомлень щодо проблемних місць надійшло з Київської (1665 од.), Харківської (389 од.) та Дніпропетровської (354 од.) областей. Більша кількість смітників було ліквідовано в Миколаївській, Черкаській, Дніпропетровській, Харківській, Київській областях [78].

На даний момент, державна політика направлена на екологізацію виробництва та впровадження екотехнологій на екологічно небезпечних підприємствах, яких в деяких областях країни, велика кількість, що заважає не тільки розвитку екологічного туризму, а й небезпечні для оточуючого середовища та населення. Екологічно небезпечні підприємства спричиняють забруднення, що роблять регіони непривабливими для туристів.

Аналізуючи дані дії з боку держави, можна зробити висновок, що тема сталого розвитку країни дійсно важлива в усіх сферах діяльності, тож розвиток екологічного туризму як допомога сталого розвитку країни в цілому є одним із пріоритетних напрямків. Саме тому, в останні роки в країні збільшилась кількість екологічних програм та акцій на територіях природно-заповідного фонду країни, місцева влада почала організовувати екологічні фестивалі, проекти та акції в різних регіонах країни.

На сьогодні в Україні є низка таких програм, що допомагають у покращенні навколишнього середовища: розчистити території, зробити навігаційні таблички, висадити дерева, провести реконструкцію, відновити парки тощо.

Крім того, з кожним роком збільшується кількість громадських екологічних організацій на місцевому рівні. Тобто, на сьогодні, в кожній області країни є екологічні організації, що піклуються про навколишній стан середовища та впроваджують низку різних акцій та проектів, а також

допомагають популяризувати екологічний туризм в регіонах. Всього громадських організацій на 2018 рік налічується 962 одиниці [78].

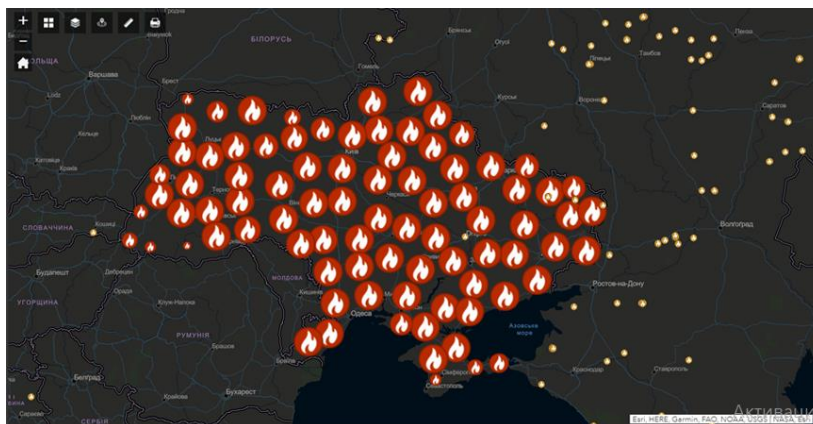

Рис. Всеукраїнська ГІС-мапа пожеж в екосистемах за останні 5 років

Тож, екологічний туризм є однією із пріоритетних цілей на державному рівні, тому є перспективним напрямком на сучасному етапі становлення туристичної діяльності в Україні.

Через розвиток екологічного туризму, можна досягти значних переваг в соціальній сфері країни, завдяки чому можуть змінитися погляди громадянина свій спосіб життя, збереження навколишнього середовища, тож, покращиться загальний рівень якості життя як місцевих та і сільських жителів.

В Україні є достатня кількість природно-заповідних територій, водних об'єктів, печер, Карпатські гори, різноманітні рослини та тварини. В кожній області є свої особливі рекреаційні ресурси, тому екотуризм може бути розвинений по всій території України, більш того, уся наявна матеріальна база для розміщення вже є (готелі, санаторії, бази відпочинку, ін.) і з кожним роком з'являються нові еко-готелі.

Аналізуючи ресурсну базу України, можна зазначити основні регіони розвитку екотуризму: Одеська, Черкаська, Полтавська, Тернопільська, Миколаївська, Закарпатська, Запорізька, Херсонська області та Полісся, а також річки: Південний Буг, Дністер, Дунай, Случ, Десна, Гірський Тікич, Дніпро, Чорний Черемош. В свою чергу, Харківська, Сумська, Львівська, Вінницька,

Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька області – перспективні напрямки екотуризму, але на сьогодні малорозвинені [14, с. 67].

Згідно зі статистичними даними Державної служби статистики України, чисельність дітей до 15 років становить 16,3% на 2020 рік, а осіб у віці 16-59 років – 60,8%, тож основною цільовою аудиторією екологічного туризму на даний момент є доросле населення [110].

Варто зазначити, що проблемі оцінки потенціалу екологічного туризму в Україні не надається належної уваги і вона лишається відкритою. Більшість розробок стосується якісного аналізу, без урахування негативних чинників, які суттєво впливають на розвиток екотуризму. Наша країна багата на різноманітні природні туристичні ресурси, що є важливою передумовою розвитку екологічного туризму. Це кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні ресурси, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі та ін. Загальна площа земель, придатних для рекреації і туристичного використання за даними І.М. Гуньовського, займає 9,4 млн. га, що становить – 15,6 % усієї території України. З них 7,1 млн. га припадає на рівнинні рекреаційні території, 2,3 млн. га – на гірські (1,9 млн. га – на Карпати і 0,4 млн. га – на Кримські гори). Умовно придатні для туристичного використання – 7,8 млн. га [72].

Для оцінки розвитку потенціалу екологічного туризму можна використовувати кластерний аналіз. Для цього потрібно зазначити ознаки, які мають як позитивний, так і негативний вплив на території різних регіонів. Серед позитивних ознак:

- пам'ятки культурної спадщини (об'єкти археологічні, містобудування та архітектури, монументального мистецтва, історичні та сакральні пам'ятники);
- природні ресурси (ліси, водойми, ріки, об'єкти природно-заповідного фонду).

Обґрунтування визначення саме цих ознак обумовлено метою подорожей екологічного спрямування – освіта, розширення кругозору, єднання з

природою, відповідальний відпочинок.

Таблиця 2.1.1

Ефективність практичного застосування кластера [4]

Сфера прояву кластера	Економічна ефективність застосування кластера
Економічна	Забезпечення належного рівня конкурентоспроможності, застосування оптимального маркетингового ціноутворення на туристичні послуги
Туристична	Розробка нових видів туристичних продуктів
Управлінська	Підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на основі отриманих теоретичних і практичних навичок
Екологічна	Дотримання вимог законодавства, зменшення впливу на навколишнє середовище
Правова	Формування нормативно-правових актів, які б відповідали поставленим вимогам економіки, суспільства, звичаям тощо
Соціальна	Задоволення суспільства умовами праці, формування сприятливого психологічного клімату в колективі
Податкова	Зменшення рівня податків для підприємств, які реалізують інвестиційні проекти

Ефективність використання кластера в туристичній індустрії ґрунтується на показниках діяльності туристичних, готельних і санаторних і курортних закладів. Тобто, виходячи з табл. 2.1.1, ефективність від туристичного кластера пропонується визначати цілісно, оскільки вона може проявлятися в різних сферах діяльності.

Таким чином, в Україні сталий екотуризм найбільш доцільно розвивати за двома напрямками. Перший – це екологічна рекреація, тобто популяризація рекреацій в межах міста та приміського довкілля. Другий, пов'язаний із створенням на природо-господарських територіях еко-зон, що прилягають до природоохоронних територій, тобто спеціальних екотуристичних зон.

2.3. Екологічні параметри Полтавського регіону як передумова для розвитку екологічного туризму

Геологічна будова території, різний вік, походження та історія розвитку геоструктур зумовили поширення в області різноманітних геологічних покладів, корисних копалин. Усього на Полтавщині розвідано біля 300 родовищ корисних копалин, серед яких нафта, газ та конденсат, залізна руда, граніт, пісок, глина, бішофіт та інші.

Розвідані та занесені до державного фонду родовищ 68 родовищ вуглеводнів, частина з яких комплексні – нафта, природний і супутній газ та газовий конденсат; 41 – газоконденсатне, 9 – нафтогазові. У промисловій розробці на території Полтавської перебуває 66 родовищ, підготовлено до промислової розробки – 4. Пошуково-розвідувальні роботи на нафту і газ проводяться на 332 площах. Найбільші нафтоконденсатні родовища знаходяться в Гадяцькому, Лохвицькому, Зіньківському районах; найбільші з газоконденсатних родовищ – в Полтавському, Машівському, Котелевському, Гадяцькому та Чутівському районах.

Серед корисних копалин важливе місце належить залізним рудам. Великі їх поклади залягають у межах Кременчуцької магнітної аномалії, створюваної залізистими кварцитами, що простягаються від Криворіжжя і проходять за 8 км на схід від Кременчука. Найбільше промислове значення мають Горішньоплавнівське, Лавриківське, Єристівське родовища. Завдяки процесу збагачення концентрат заліза в рудах, що видобуваються на Горішньоплавнівському та Лавриківському родовищах, складає від 60 до 65%.

Середній вміст заліза в руді на Єристівському родовищі – 33,5%. Загальні запаси залізної руди на цих 3 родовищах становлять 2,4 млрд. т.

Перспективним для освоєння є Біланівське родовище, запаси залізної руди

якого оцінені у 10 млрд. т., вміст заліза у руді – близько 30%. У Кременчуцькому районі є також величезні запаси кварцитів, які легко піддаються збагачуванню.

Понад Дніпром залягають поклади граніту. Сотні тисяч кубометрів граніту щороку добувають тільки з 6 кар'єрів – Крюківського, Чикалівського, Тахтаївського, Малокохнівського, Піщанського, Редутського – в Кременчуцькому районі.

Майже в кожному районі є поклади високоякісних глин, придатних для виробництва цегли, гончарної черепиці, посуду тощо. Зустрічається і мергель.

Найбільші родовища його зосереджені поблизу селища міського типу Градизька Глобинського району та села Максимівки Кременчуцького району (гора Пивиха).

Крім звичайних сортів піску, які використовуються на цегельних заводах, у цементному виробництві і для виготовлення залізобетону, на Полтавщині є поклади високоякісного чистого кварцевого піску та його кольорових різновидностей, придатних для виробництва скла і силікатної цегли. Запаси пісків різної якості складають 15 млн. т. Більшість цих родовищ зосереджені в Зіньківському, Миргородському, Диканському, Кременчуцькому і Гадяцькому районах. Полтавщина займає 6 місце в Україні за покладами торфу.

Понад 120 родовищ торфу розвідано в долинах річок західної й північної частин області, зокрема, по річках Сліпорід, Оржиця, Сула, Хорол, Удай та інших. Найбільші запаси торфу – в Лохвицькому і Лубенському районах. В останні роки видобуток торфу практично зупинено.

На території області виявлено 20 джерел мінеральних вод, які відносять до хлоридно-натрієвих, гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвих (вуглекислих). Найвідоміше з них – Миргородське було відкрите ще у 1914 році. Однак використання його почалося лише за радянських часів. В урочищі Бутова Гора, між Яреськами і Шишаками, поблизу річки Псла, відкрите джерело, вода якого

має в собі велику кількість корисних речовин для лікування хворих із зниженою кислотністю шлунку. Біля джерела побудовано завод, який випускає «Гоголівську» мінеральну воду. У селищі Нові Санжари відкрито води, які за хімічним складом близькі до джерел «П'ятигорський нарзан», «Сойми» та аналогічні водам Трускавця і Слов'янська. У глибинних горизонтах Дніпровсько-Донецької западини залягають термальні води з практично невичерпними запасами.

На Східно-Полтавському та Затуринському родовищах видобувають бішофіт (насичений розчинами хлориду магнію, домішками мікроелементів), який використовують у будівництві та медицині.

Полтавська область належить до малолісних областей України. Понад 92% площі області знаходиться у межах природної зони лісостепу, і тільки близько 8% (її крайня південно-східна частина) – у межах степової природної зони Східноєвропейської рівнини.

Площа земель лісового фонду Полтавської області станом на 01.01.2019 року становить 285,7 тис. га (9,9% від загальної площі області), в тому числі лісові ділянки – 272,5 тис. га, із них вкриті ліською рослинністю землі – 256,6 тис. га.

Загальний запас деревостанів – 52,6 млн. м³. Середній запас деревини на 1 га – 232 м³. Середній вік – 60 років. Лісистість території – 8,9% (середня по Україні – 15,7%). Середній річний приріст деревини – 4,0 м³ на 1 га.

Рис. 2.3.1 Динаміка лісового фонду Полтавської області, тис. га

Всі ліси Полтавської області віднесено до лісів з особливим режимом лісокористування, який передбачає обмежене використання лісосировинних ресурсів. Частка захисних та рекреаційно-оздоровчих лісів становить відповідно 65% та 18% загальної площі лісів. Ліси природоохоронного та історико-культурного призначення займають решту 17% лісових територій і мають стійку тенденцію щодо збільшення.

Щорічно лісовими насадженнями області поглинається близько 1,4 млн. тонн вуглецю. Внаслідок різноманітних історичних процесів та господарської діяльності 65% сучасних лісів області – штучні лісові насадження.

Ліси області розміщені нерівномірно, переважно в долинах річок Ворскли, Псла, Сули, Хоролу, Удаю, а також по берегах Кременчуцького і Дніпродзержинського водосховищ. Найбільші лісові масиви зосереджені в Котелевському, Гадяцькому та Шишацькому районах регіону, лісистість яких вдвічі перевищує обласний показник (8,9%), і навіть середній показник по Україні – 15,7%.

Найбільш лісодефіцитними регіонами області залишаються Глобинський, Семенівський та Машівський адміністративні райони, лісистість яких взагалі не перевищує 3%, що пов'язано з інтенсивним сільськогосподарським використанням території.

В порівнянні із 1990 роком середній клас бонітету лісів області підвищився на 0,2, відносна повнота збільшилась на 0,02, середній вік насаджень на 13 років, середній запас на 1 га вкритих лісом ділянок зріс на 41 м^3 (+21%), що в цілому свідчить про позитивний характер лісогосподарської діяльності.

Запас на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель в лісах Полтавської області становить 232 м^3 деревини. Середній приріст деревостанів складає $4,0 \text{ м}^3$ за рік на 1 гектар лісовкритих площ і коливається від $4,2 \text{ м}^3$ в північних та центральних районах області до $3,8 \text{ м}^3$ в південних.

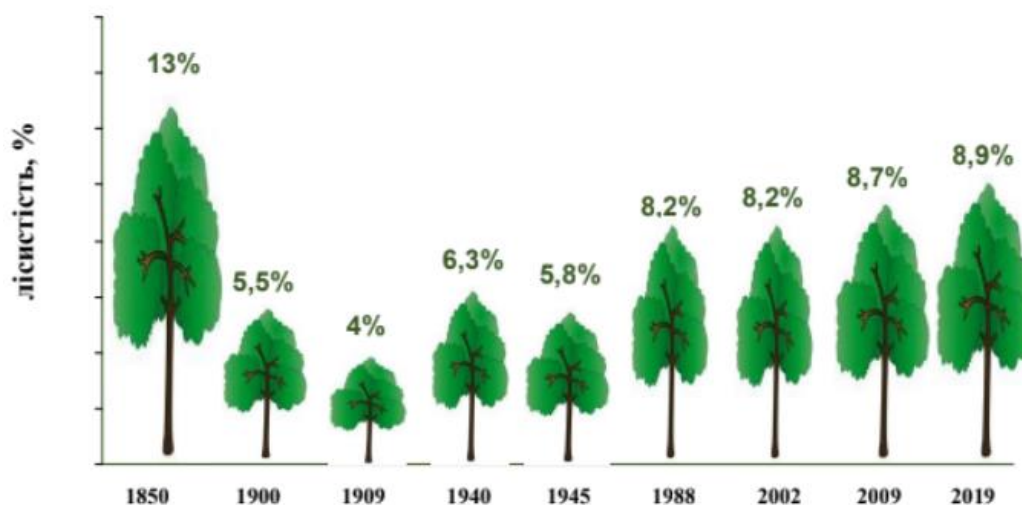

Рис. 2.3.2 Лісистість Полтавської області, %

Серед усіх рослинних угруповань особливу роль відіграють природні ліси та лісові масиви, що є важливою складовою природно-ресурсного потенціалу області. Збільшення обсягів лісового насадження залишається пріоритетним напрямком розвитку лісової галузі Полтавської області.

Природні утворення мають цілий ряд цінностей, наголошення на які сприяє їх заповіданню [72]:

- виховна, патріотична цінність – природо-заповідні об'єкти прив'язують націю до культури, релігії, історії, традицій; краса природи виховує патріотизм;
- наукова цінність – природо-заповідні території представляють собою польові лабораторії для фундаментальних та прикладних наукових досліджень;
- освітня цінність – використовуються як бази для польових практик студентами ВНЗ; з успіхом правлять за «зелені класи» для розташованих поблизу шкіл;
- історико-культурна цінність – людство за свою багатовікову історію залишило сліди майже на всій поверхні планети;
- лікувально-оздоровча цінність – лікувальний ефект від спілкування з

природою не викликає сумнівів, використовується природне середовище людиною для занять спортом, туризмом та ін.;

- релігійна цінність – «священні» природні об'єкти (джерела, велетенські дерева та ін.);

- природоохоронна цінність – природо-заповідні території забезпечують екологічну рівновагу і на прилеглих територіях;

- естетична цінність – краса дикої природи динамічна; немає жодної галузі культури, яка б не здобувала натхнення та форми з дикої природи; вона має масштабний вплив на матеріальний та духовний розвиток людства – на релігію, філософію, мистецтво, науку, спорт;

- етична цінність – дика природа має ідеальну цінність, яку людина охороняє не за її корисність, за властиві їй моральні права;

- цінність спадку – природа дісталась нам у спадок, і ми зобов'язані її зберегти і передати нашим нащадкам;

неусвідомлені цінності – природа має ще багато неусвідомлених людиною цінностей, того, що перебуває поза межами людського досвіду.

До ключових територій екомережі належать території та об'єкти природно-заповідного фонду, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси.

Станом на 01.05.2019 року природно-заповідний фонд (ПЗФ) Полтавщини налічував 388 територій та об'єктів загальною площею 142,5 тис. га, що складає 4,95% від загальної площі області, з яких 30 об'єктів загальнодержавного значення, а саме: 2 національних природних парки; 20 заказників; 1 пам'ятка природи; 1 ботанічний сад; 2 дендрологічних парки та 4 парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення становить 358, з яких 5 – це регіональні ландшафтні парки, 157 –

заказники, 134 – пам'ятки природи, 48 заповідні урочища, 1 дендрологічний парк та 13 парків – пам'яток садово-паркового мистецтва.

У 2018 році природні території у Карлівському районі площею 26,0 га оголошені ландшафтним заказником місцевого значення «Піщанка», у Зіньківському районі – комплексною пам'яткою природи місцевого значення «Кургани» (площа 0,82 га).

Таблиця 2.3.1

Динаміка площі земель заповідників

Регіон	Усього земель, тис. га	Площа земель заповідників та національних природних парків, тис. га			Питома вага заповідних земель у загальній площі, %
		2015	2016	2017	
Україна	60354,9	1769,1	1997,4	1997,4	3,3
Полтавська область	2875,0	22,8	22,8	22,8	0,8

Полтавська область налічує 16 санаторно-оздоровчих закладів, баз відпочинку, зокрема: по одному у Великобагачанському, Глобинському, Зіньківському, Машівському, Полтавському районах, 2 в Новосанжарському районі, 4 в Кременчуцькому районі та 5 в місті Миргороді.

У топ-5 місць для комфортного сімейного відпочинку в Україні у 2019 році увійшов Миргород, який у переліку місць відпочинку опинився поруч із Затокою (Одеська область), Коблеве (Миколаївська область), озера Синевир (Закарпатська область) та Шацькими озерами (Волинська область).

Стан навколишнього природного середовища в області залишається відносно стабільним і у порівнянні з більшістю інших областей України доволі прийнятним.

Проблема поводження з відходами є визначальною для забезпечення сталого розвитку держави, в тому числі й Полтавської області.

За останніми статистичними даними у 2018 році від економічної діяльності підприємств та організацій і в домогосподарствах області утворилось на 16,0%

або на 780,354 тис. т більше відходів ніж у попередньому році.

Кількість місць видалення промислових відходів – недостатня. Не вирішеним залишається питання захоронення, відповідно до вимог екологічної безпеки, промислових відходів підприємств обласного центру.

Станом на 01.01.2019 р. в області налічується 570 сміттєзвалищ загальною площею 452,87 га. З них перевантажених – 9 (площею 21,3 га), не відповідають нормам екобезпеки – 233 (площею 136,88 га). Охоплення населення послугами зі збирання твердих побутових відходів у 2018 році (як і у попередньому 2017 році) становило 77% (у 2013-2016 роках – 75%).

У регіоні непроста ситуація з вивозом й утилізацією ТПВ. Відсутність комплексного підходу до видалення побутових відходів у населених пунктах, схем їхнього санітарного очищення та полігонів для розміщення ТПВ призводить до того, що численні балки й цвинтарі перетворилися на стихійні звалища.

Основними забруднювачами навколишнього природного середовища промисловими відходами є підприємства ПрАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» (станом на 01.01.2019 накопичено у відвалах та хвостосховищах 2,339 млрд. т нетоксичних відходів) та ПАТ «Кременчуцький сталеливарний завод» (станом на 01.01.2019 у відвалі формувальних сумішей на орендованій земельній ділянці знаходиться 7,463 млн. т відходів).

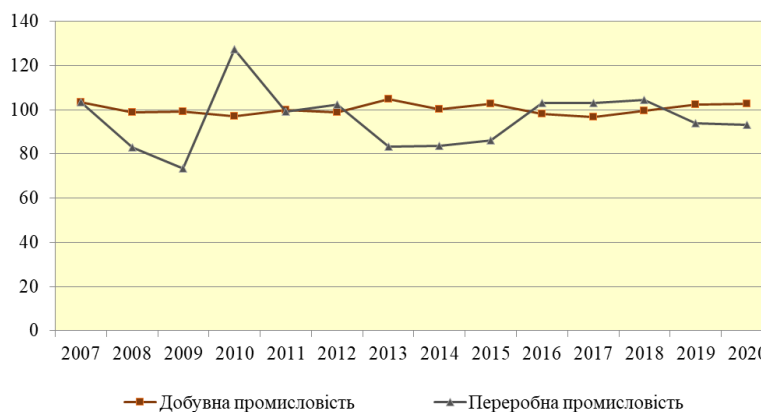

Рис. Динаміка індексу промислового виробництва Полтавської області

У 2018 році від стаціонарних джерел забруднення Полтавської області у повітря надійшло 52,156 тис. тонн забруднюючих речовин (без урахування викидів діоксиду вуглецю), що на 6,7% або на 0,323 тис. тонн менше у порівнянні з 2017 роком (55,893 тис. тонн).

Із загальної кількості забруднюючих речовин, що надійшли в атмосферу, викиди метану та оксиду азоту, які належать до парникових газів, становили відповідно 6,519 тис. тонн (12,5% обласних викидів) та 0,080 тис. тонн (0,14% обласних викидів). Крім цих речовин, у звітному році в атмосферу було викинуто 3342,137 тис. тонн (менше ніж у попередньому році майже на 6%) діоксиду вуглецю, який також впливає на зміну клімату.

Серед стаціонарних джерел головними забруднювачами є підприємства м. Кременчука та м. Горішні Плавні, а також районів, на території яких здійснюється видобування і транспортування газу. На м. Кременчук припадає 29,7% від усіх викидів забруднюючих речовин в атмосферу стаціонарними джерелами, на Лохвицький район – 9,2%, Гадяцький – 7,9%, Зіньківський – 4,1%, Решетилівський – 2,7%, Шишацький – 2,4%, Диканський – 2,4%, Котелевський – 2,4% та Лубенський – 2,2%. На м. Горішні Плавні, яке розташоване в зоні впливу двох потужних гірничо-збагачувальних комбінатів, – 20,8%.

В розрізі підприємств, які здійснюють найбільший вплив на атмосферне повітря у Полтавській області у 2018 році, наступна градація:

- ПАТ «Укртатнафта» (нафтопереробна промисловість) – 11,015 тис. тонн викидів, або 21,12% загальних обласних викидів (найбільший забруднювач, як і попередніх роках);

- ПрАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» (видобувна промисловість) – 9,203 тис. тонн або 17,7% обласних викидів;

- ТОВ «Кременчуцька ТЕЦ» (виробництво та розподілення електроенергії) – 2,430 тис. тонн або 4,7% усіх викидів;

- ТОВ «Єристівський гірничо-збагачувальний комбінат» (видобувна промисловість) – 1,358 тис. тонн або 2,6% загальних викидів;

- ТОВ «Біланівський ГЗК» (виконання робіт з розкриття родовища) – 77,858 тонн викидів, що становить лише 0,2% обласних викидів.

Обсяги викидів шкідливих речовин у розрахунку на одну особу області становили 37,07 кг (у 2017 році – 39,35 кг) та є меншими ніж середній показник в Україні в 1,6 разів. На кожного мешканця Гадяцького району припадало 145,9 кг шкідливих речовин, Лохвицького – 115,1 кг, міста Горішні Плавні – 201,4 кг шкідливих речовин (це найвищі показники по області). На кожного мешканця Семенівського району – лише 1,69 кг (найменший показник по області).

Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр території області становила 1,814 тонни (у 2017 році – 1,944 тонни) шкідливих речовин. А це менше ніж середній показник в Україні у 2,4 рази.

Таблиця

Динаміка обсягів викидів шкідливих речовин

Регіон	Обсяги викидів шкідливих речовин у розрахунку на одну особу, кг			
	2015	2016	2017	2018
Україна	-	-	60,8	59,3
Полтавська область	38,5	39,2	39,4	37,1

Таблиця

Динаміка щільності викидів від стаціонарних джерел забруднення

Регіон	Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на км ² території. т			
	2015	2016	2017	2018
Україна	-	-	4,48	4,35
Полтавська область	1,93	1,96	1,95	1,81

У попередніх роках кількість викидів від пересувних джерел дорівнювала або навіть перевищувала кількість викидів в атмосферу від стаціонарних

джерел забруднення. Левова частка забруднюючих речовин від пересувних джерел припадала на автотранспорт. В містах Гадяч, Полтава, Миргород і Лубни викиди від автотранспорту становили більше 80% усіх по місту (менше 20% припадало на викиди від стаціонарних джерел забруднення), також більше 70% районних викидів постійно фіксувалося в Козельщинському, Кобеляцькому та Пирятинському районах.

Сучасний стан поверхневих водних об'єктів Полтавської області підданий антропогенному тиску виробничої діяльності суб'єктів господарювання. Із 156 км загального фронту берегів Кременчуцького водосховища в межах Полтавської області 44 км піддані водній абразії. Найбільшого руйнування зазнають береги поблизу п'яти населених пунктів Глобинського та Кременчуцького районів: інтенсивність розмиву цих берегів становить 3-7, а в окремі роки до 10-15 метрів на рік.

Аналітичні дослідження підтверджують відсутність суттєвих негативних змін у стані майже усіх річок Полтавської області – за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Полтавській області вміст забруднюючих речовин у поверхневих водах здебільшого не перевищує гранично допустимих концентрацій.

У 2018 році найбільше свіжої води використовувалось (без врахування потреб у сільськогосподарській галузі) у житлово-комунальному і побутовому господарстві – 44,81 млн. м³, що менше ніж у 2017 році на 1,0% (2017 – 45,26 млн. м³) та у промисловості 29,44 млн. м³, що більше на 1,1 % порівняно з 2017 роком (2017 – 29,11 млн. м³).

Значної шкоди довкіллю завдають зсувні процеси. Відповідно до Витягу з матеріалів за область до Аналітичного огляду стану техногенної і природної безпеки в Україні за 2018 рік, ураження території від зсувів становить у м.Хорол – 0,5 км² (1 зсув), м. Полтава – 102,87 км² (39 зсувів), у м. Кременчук – 0,498 км² (2 зсуви) та у Лубенському районі – 6,8 км² (4 зсуви). Загальна площа

ураження склала – 110,668 км² або 0,4% площі області.

Оптимальне поєднання економічної, соціальної, екологічної та інноваційної сфери регіону, їх взаємодія та збалансований взаємовплив є пріоритетом подальшого розвитку Полтавської області, особливо в умовах глобалізації та забезпечення процесів євроінтеграції, визначених курсом на сталий розвиток держави.

Сталий розвиток передбачає низький рівень втручання в природне середовище з метою збереження його для наступних поколінь та проведення активної екологічної політики. У цьому контексті просторове планування територій має враховувати весь комплекс прогнозованих факторів впливу на довкілля, наявні екологічні проблеми, грамотне управління наявними природними ресурсами, запобігання негативним наслідкам зміни клімату та необхідність адаптації до неї.

Полтавщина є одним з наймальовничіших та екологічно чистих регіонів України. Область має значний туристичний потенціал, зумовлений вигідним географічним розташуванням, особливостями історичного розвитку, національно-культурним різноманіттям, специфічною архітектурою, природними об'єктами, наявністю потенційно брендових туристичних продуктів, унікальним поєднанням урбанізованих та індустріалізованих місцевостей із заповідними територіями.

Наступним кроком дослідження будуть перспективи та шляхи розвитку екологічного туризму в Україні.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Основні шляхи проведення екологізації сфери туризму

На основі вищевикладеного в роботі визначено основні шляхи екологізації туристичної діяльності в Україні, які сприятимуть зниженню існуючих і потенційних антропогенних навантажень на природні комплекси та об'єкти, збереженню історико-культурних, архітектурних об'єктів, а також дозволять реалізувати рекомендації щодо розвитку еколого-орієнтованих видів туризму.

Цьому слугує схема сучасної туристичної діяльності, яка являє собою сукупність критеріїв, за якими можна виділити й класифікувати існуючі на сьогоднішній день види туристичної діяльності. Основними з них є: способи пересування, цілі туризму та рівні екологічності.

Основний наголос при розробці даної схеми був зроблений саме на екологічну складову. Це зумовлено тим, що саме рівень екологічності кожного з видів туризму впливатиме на стан довкілля, визначатиме екологічну привабливість регіону, рівень економічної дохідності та туристичної популярності.

У табл. 3.1.1 здійснено розподіл існуючих видів туризму у такій послідовності: «екологічно небезпечні», «частково екологічно безпечні» та «екологічно безпечні».

Таблиця 3.1.1

Сучасні види туристичної діяльності, складено за []

За цілями туризму	За рекреацією	За способом переміщення
релігійна: •паломництво, •релігійно-архітектурний пізнавальний відпочинок: •історико-культурний, •археологічний, •музейний, •геолого-географічний. науковий, діловий, етнічний, пригодницький, міський, екологічний, сільський, елітарний, заповідний, промисловий, гастрономічний, секс-туризм, навчальний, спортивний, військовий, хоббі-туризм, екскурсійний, соціальний, розважальний, екстримальний, весільний, космічний. пізнавальна: •натуралістична, •культурно-історична.	лікувальна: 1. бальнеологічна: •кліматолікування, •грязелікування, •морелікування, 2. оздоровча та спортивна: •маршрутна, •купально-пляжна, •водно-спортивна, •гірськолижна. 3. пізнавальна: •натуралістична, •культурно-історична.	•морський транспорт, •річковий транспорт, •автомобільний транспорт, •авіаційний транспорт, •повітряний безмоторний транспорт, •залізничний транспорт, •моторизований транспорт, •велосипедний транспорт, •пішохідний, •кінний, •комбінований.

Беручи за основу табл. 3.1.1 та рис. Б1-Б.3, можливо чітко визначати впливи кожного з видів туризму на довкілля, передбачати відповідні заходи щодо їх усунення, екологізації та збалансованого природокористування. Схема слугує основою для розроблення регіональних програм з розвитку еколого-орієнтованого туризму, наприклад: екологічний, сільський, зелений та агротуризм.

За схемою бачимо, що більшість сучасних видів туризму є екологічно небезпечними для довкілля, викликаючи ряд незворотних змін у природних екосистемах.

Поєднуючи інформацію про впливи різних видів туризму на навколишнє середовище, розроблено узагальнюючу схему, яка чітко визначає для кожного з них відповідні шляхи екологізації туристичної діяльності

Таблиця 3.1.2

Екологізація туристичної діяльності за способом переміщення

Автомобільний
• розроблення та впровадження спеціальних маршрутів для автотранспорту, • встановлення допустимої кількості автомобільного транспорту для пересування на особливо охоронюваних територіях, • заборона проїзду важких транспортних засобів на особливо охоронюваних територіях, • використання екологічно чистого палива
Водний
• встановлення заборони на експлуатації водного транспорту, що спричинює значне шумове забруднення, • встановлення дистанцій для пересування на водних видах транспорту від берегової зони, • заборона риболовлі на зникаючі або рідкісні види риб, • визначення видів водного транспорту, яким дозволено пересування поблизу туристичного об'єкта, • раціональне використання водних ресурсів, • проведення екологічної експертизи за станом водних об'єктів, • встановлення лімітів на скиди, • розрахунок навантаження від водного транспорту, • додержання стандартів у сфері використання водних ресурсів та вдосконалення нормативів.
Залізничний
• зменшення електромагнітного забруднення, • заходи по зменшенню біологічного забруднення, • мінімізація споживання паливних, лісових та земельних ресурсів, • впровадження шляхів по зниженню вібрацій.
Повітряний
• вдосконалення нормативів та стандартизації в галузі охорони атмосферного повітря, • здійснення польотів в межах ПЗФ лише на безмоторних повітряних засобах.

В Україні державне регулювання екологізацією туризму повинно реалізуватись шляхом економічного, правового й адміністративного впливу через нормативно-правові акти; державні та міждержавні стандарти;

ліцензування окремих видів діяльності; державні цільові програми й плани; фінансово-податкове, грошово-кредитне, тарифне регулювання; інвестиційну, антимонопольну, соціальну, екологічну політику тощо.

Екологізація туристичної діяльності є пріоритетним завданням на державному й регіональному рівнях, а тому повинна забезпечуватись виконанням ряду завдань, до яких належать:

I. організація еколого-орієнтованих видів туристичної діяльності, а саме:

а) екологічного туризму.

Екологічний туризм є комплексним, міждисциплінарним феноменом, який поширений у більшості країн світу і є одним із найперспективніших напрямків на шляху до сталого розвитку туристичної галузі в цілому.

Вперше термін «екологічний туризм» було запропоновано Гектором Ласкуріаном у 1987 році, під яким він розумів подорож у відносно непорушені і незабруднені зони, з конкретною навчальною метою, а також з метою спостережень за дикими тваринами, рослинами чи за будь-якими культурними проявами[40].

Подібного трактування і на сьогоднішній день дотримуються деякі фахівці Австралії, США, Канади. Модель екологічного туризму, прийнята в цих і низці інших країн, отримала назву «австралійської» через своє значне поширення і популярність на австралійському континенті.

Австралійська модель трактує екотуризм як подорож в мало змінений, слабо пошкодженій природі, на територіях, що особливо охороняються, з метою пізнання незайманої природи.

У Західній же Європі на основі концепції «м'якого туризму» сформувалася інша, «західноєвропейська» модель екотуризму, що ґрунтується на розвитку форм туризму в культурному ландшафті і робить акцент на принципах еколого-безпечного туризму, збереженні тих природних ресурсів, які ще залишилися в Європі.

Дана концепція особливо приділяє увагу таким властивостям екотуризму, як турбота про соціальне, культурне і економічне благополуччя.

Перші кроки на шляху організації екологічного туризму в Україні пов'язані з розвитком сільського (зеленого) туризму, а також з розвитком туристичної діяльності в межах об'єктів природно-заповідного фонду.

Основними принципами для України, на яких повинен базуватись подальший розвиток екологічного туризму мають стати:

- 1) збереження біологічного та ландшафтного різноманіття природно-туристичних територій;
- 2) підвищення рівня економічної стійкості регіонів, задіяних в сфері екологічного туризму;
- 3) підвищення екологічної культури всіх учасників екологічної туристичної діяльності;
- 4) збереження етнографічного статусу природно-туристичних територій.
- 5) екологічна освіта й просвітництво.

Концепція екологічного туризму в Україні повинна стати провідною на шляху проведення комплексної екологізації.

До основних функцій, які покладені на даний вид туризму можна віднести:

- 1) природо-пізнавальну (головна мета – вивчення красот і особливостей конкретного ландшафту, його географічних, геологічних, біологічних цінностей);
- 2) природоохоронну (пізнання форм і заходів природоохоронної діяльності в межах об'єкту та шляхів її вдосконалення, визначення екологічної ємкості території);
- 3) еколого-освітньо-виховну (підвищення рівня екологічної культури й свідомості як туристів, так і місцевих жителів з використанням лекцій, семінарів, фотовиставок, екологічних тематичних фільмів тощо);

4) рекреаційно-оздоровчу (покращення здоров'я туристів за рахунок здорового активного способу життя, позитивних емоцій від спілкування, виконання добродійних акцій й отримання цінних знань та інформації);

5) соціально-економічну (виконання соціально-екологічного моніторингу з метою виявлення причин екологічних негараздів регіону, анкетування населення, допомога у розробленні програм, планів покращення екологічних і соціально-економічних умов регіону).

Екологічний туризм в Україні може включати всі види пішохідного, кінного, велосипедного, гірського, сільського, водного й спелеотуризму; зоологічні, орнітологічні, ботанічні, палеонтологічні та інші тури і виступати в таких формах:

- пасивній, коли туристи отримують лише екологічну інформацію та освіту;
- пасивній благодійній, при якій туристи отримують екологічну інформацію, екологічну освіту і надають деяку допомогу (фінансову, матеріальну) для вирішення проблем об'єкта екскурсії;
- активній, коли туристи приймають безпосередню участь в екологічних заходах в якості допоміжної сили;
- активній науковій, при якій туристи приймають безпосередню участь в екологічних наукових дослідках в якості наукового персоналу;
- активній аварійній (екстремальним), при якій туристи приймають безпосередню участь в рятувальних екологічних операціях.

Б) сільський та агротуризм. Дані види туризму можна сміливо віднести до екологічно безпечних, так як вони орієнтовані на охорону й збереження довкілля, раціональне ведення сільського господарства й органічне землеробство.

На нашу думку сільський туризм – це активна (прогулянки, екскурсії, спортивні ігри, мисливство, рибальство тощо) чи пасивна (культурно-етнічна)

туристична діяльність, яка безпосередньо проходить / організовується в межах сільської території, пов'язана з сільськогосподарською діяльністю особистих (фермерських) господарств, проживанням екскурсантів в сільських (агро) садибах, знайомством з наявними природними ресурсами, звичаями, побутом, національною кухнею, фольклором, культурою та унікальними традиціями відповідного регіону.

Сільський туризм дуже тісно пов'язаний із аграрним, який являється дещо вузьчим поняттям та є його різновидом.

У процесі екологізації сільського та агротуризму необхідно проводити політику щодо заохочення населення до розвитку туристичної діяльності на селі, що дозволить вирішити, в першу чергу, існуючі соціально-економічні проблеми, модернізувати інфраструктуру, а також покращити благоустрій як окремих садиб та присадибних ділянок, так і сіл в цілому.

в) водний туризм (з використанням екологічно безпечних видів водного транспорту – безмоторні човни, катамарани, байдарки тощо). Використання саме таких видів водного транспорту зазначено у правилах користування територіями національних парків та в межах інших природно-заповідних територій.

г) пішохідний туризм. Його розвиток повинен супроводжуватись екологічно-освітніми програмами (розміщення інформаційних, екологічно-наповнених стендів, створення еколого-пізнавальних стежок, проведення науково-пізнавальних екскурсій в процесі туристичної подорожі тощо).

д) велосипедний туризм. Для екологізації турів на велосипедах, необхідним є розробка та прокладання спеціальних вело-маршрутів в межах найпривабливіших природних комплексів і територій, а також спеціально створити вело-гаражі.

ж) науковий туризм (проведення семінарів, конференцій, засідань екологічного спрямування, а також науково-дослідницьких турів науковців та

польових практик студентів) тощо.

II. Підвищення рівня екологічної освіти

Екологічна освіта є важливою складовою екологізації туристичної діяльності і повинна бути направлена на підвищення рівня екологічних знань та свідомості як місцевих жителів (особливо працівників туристичної сфери та молоді), так і самих туристів.

В процесі туристичної подорожі основна роль екологічної освіти спрямовується на формування природоохоронного світогляду, дбайливого ставлення до вже існуючих природних ресурсів, а також дає змогу усвідомити важливість вирішення екологічних проблем, які виникають внаслідок нераціонального (споживацького) використання природних багатств. Однак, впровадження дієвої системи екологічної освіти потребує залучення значних коштів та підготовки кваліфікованих фахівців (бажано з екологічною освітою).

Тому доцільним на початковому етапі запровадження системи екологічної освіти, буде проведення екологічних семінарів, тренінгів, лекцій та розповідей під час туристичних екскурсій; поширення серед туристів буклетів, листівок, брошур і книжок, що міститимуть детальну інформацію про основні туристичні об'єкти відповідної території, їх екологічні проблеми та перспективні шляхи їх вирішення. Кожен відвідувач, турист, екскурсант має усвідомити важливість дбайливого, екологічно-спрямованого відношення до існуючих природних ресурсів.

III. Ведення статистичного обліку туристів, розрахунок максимальних кількостей туристопотоків в межах окремого об'єкта чи території

Нормування навантажень на основі кількісних показників є одним з методів еколого-орієнтованого управління розвитком туристичної діяльності. За допомогою цього методу можливим є вирішення проблем, що виникають (або можуть виникнути) при відвідуванні того чи іншого туристичного об'єкта неорганізованими туристичними потоками.

Це пов'язано з тим, що між туристичним використанням території та впливом на природне середовище регіону існує пряма й очевидна залежність: чим більша кількість відвідувачів (туристів та відпочиваючих), тим сильніший вплив на природне середовище, що викликає зміни. Саме тому ведення статистичного обліку туристів і регулювання їх чисельності на певній території дасть змогу контролювати туристичні потоки та запобігати посиленню антропогенних навантажень.

IV. Моніторинг за станом туристичних територій

Основна мета моніторингу - спостереження за станом компонентів навколишнього природного середовища для оцінки та прогнозу їх змін під впливом туристичної діяльності.

Завдання моніторингу:

- збір та аналіз еколого-економічної інформації про стан території, що є об'єктом туристичної зацікавленості;
- складання картографічної геоекологічної основи моніторингу – виділення об'єктів та ключових ділянок для проведення моніторингових спостережень;
- систематичний збір первинної екологічної інформації, що характеризує стан об'єктів;
- формування інформаційної бази даних, отриманої на основі регулярних спостережень.

На основі результатів моніторингу та загальних екологічних оцінок в кінці кожного туристичного сезону адміністрацією регіону і керівництвом туристичних об'єктів повинні прийматись відповідні управлінські рішення, що мають включати:

- регулювання, стабілізацію або підвищення допустимого туристичного навантаження, його розподіл по сезонам, місяцям протягом року;
- коригування строків туристичного сезону;

- планування заходів з профілактики або усунення порушень, ліквідації негативних наслідків туристичної діяльності, покращення санітарного стану території, відновлення природних ресурсів;

- внесення змін в програму туристично-екскурсійної діяльності (у випадку її значного впливу на НПС).

V. Залучення еколого-орієнтованих інвестицій (як з боку держави так і від іноземних інвесторів).

Організацією заходу повинні займатися спеціально обрані (призначені) кваліфіковані особи з штату місцевих адміністрацій і туристичних об'єктів.

Отримані кошти дозволять більш ефективно проводити природоохоронні заходи, розширювати спектр надання еколого-туристичних послуг. На основі цього можливим буде проведення розрахунків стосовно терміну окупності від отриманих інвестицій (коштів) та величину економічного прибутку, який з часом може отримати відповідний туристичний регіон.

VI. Дотримання та введення в практику основних стандартів в сфері туристичної діяльності

Дотримання стандартів у сфері туристичних послуг повинно підвищити рівень якості товарів, робіт, послуг відповідно до потреб споживачів; забезпечити безпеку об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф або інших надзвичайних ситуацій. Тому для виконання вище поставлених вимог, необхідно дотримуватись наступних стандартів, прийнятих в Україні у сфері туризму:

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 “Проектування туристичних послуг”, який встановлює порядок розробки документації при проектуванні туристичних послуг і призначений для підприємств, установ різних організаційно-правових форм і громадян-підприємців, котрі надають туристичні послуги. Він надає можливість якісно спроектувати туристичну екскурсію, як пізнавальну одноденну (без ночівлі) форму відпочинку.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.2-95 “Загальні вимоги до туристично-екскурсійного обслуговування”. Ним встановлені обов’язкові і рекомендаційні вимоги до якості туристичних послуг, які надають туристичні підприємства незалежно від їх відомчої приналежності і організаційно-правової форми.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.3-95 “Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів”. Цим стандартом установлені вимоги до туристичних та екскурсійних послуг, які забезпечують безпеку життя і здоров’я туристів, методи їх контролю. Він потрібний для виконання цілей обов’язкової сертифікації туристичних послуг.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.4-95 “Класифікація готелів”. Даний стандарт встановлює класифікацію готелів (мотелів) різних організаційно-правових форм з кількістю номерів не менше 10.

- Міжнародні стандарти ISO14000 в сфері екологічного менеджменту. На відмін від багатьох інших природоохоронних стандартів, вони орієнтовані не на кількісні параметри (об’єми викидів, скидів, концентрації речовин тощо) і не на технології. Основним предметом серії стандартів ISO14000 є система екологічного менеджменту, яку доцільно застосовувати в туристичній сфері також.

- ДСТУ ISO 14004:2006. Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення (ISO 14004:2004, IDT);

- ДСТУ ISO 14020:2003. Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи (ISO 14020:2000, IDT).

VII. Використання ресурсозберігаючих технологій в закладах обслуговування та розміщення туристів

Відомо, що створення туристичного продукту потребує використання значних об’ємів як природних, так і енергетичних ресурсів. Саме тому і постає

питання щодо раціонального споживання останніх, мінімізації впливів енергетичного комплексу на довкілля за рахунок переходу до використання енерго та ресурсозберігаючих технологій, а також альтернативних джерел енергії (енергії сонця, вітру, потенційної енергії Землі тощо) в туристичній галузі.

Застосування на практиці енерго- та ресурсозберігаючих технологій дозволить поліпшити екологічний стан регіону, зменшити впливи на природні об'єкти та мінімізувати споживання традиційних (нерідко невідновних) джерел енергії. Саме за рахунок даних технологій, Україна може зменшити свою енергетичну залежність, забезпечити охорону навколишнього середовища та створити необхідні умови для входження до європейської спільноти.

8. Розробка екологічних паспортів територій та об'єктів туристичної зацікавленості

Важливий захід, який значно підвищить рівень екологічного контролю і безпеки. За рахунок цього можливим стане проведення дієвих природоохоронних заходів по виявленню потенційних та наявних джерел впливів; здійсненню постійних спостережень за станом довкілля та його змінами; встановленню відповідних правових норм і правил раціонального користування природними ресурсами та видів відповідальності за їх порушення.

Характеризуючи негативні впливи від туризму, слід зазначити, що шляхи їх усунення будуть відрізнятись, враховуючи специфіку кожного з них, територію, способи організації, а також матеріально-технічне забезпечення.

Креативні індустрії впливають на формування доходів бюджету, створення додаткових робочих місць, експортні надходження, інвестиційну привабливість, розвиток інтелектуального капіталу, всебічний розвиток внутрішнього туризму на Полтавщині.

Очікувані результати:

- створення туристично-привабливого іміджу Полтавщини для місцевого населення, громадян України та іноземних громадян;
- створення умов для активної рекламної презентації області серед гостей;
- створення бази даних об'єктів туризму, сформований попит на туристичні послуги;
- забезпечення архітектурної доступності різноманітних туристичних об'єктів області;
- зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури;
- проведення реконструкцій, реставрацій, капітальних ремонтів закладів культури;
- забезпечення постійного маркетингу та створення туристичного бренду області;
- підвищення обізнаності потенційних відвідувачів про цікаві туристичні місця, послуги з подорожування, відпочинку, розселення, громадського харчування тощо;
- включення об'єктів нематеріальної культурної спадщини до Національного списку України та Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО;
- задоволення потреб громадян в якісних і доступних культурних послугах;
- збереження культурної спадщини, розвиток, зміцнення, примноження творчого потенціалу та культурного простору області;
- створення умов для виявлення, розширення та використання культурно-

просвітницького, туристичного, економічного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини;

- створення ефективної системи охорони культурної спадщини;
- створення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері охорони і збереження об'єктів культурної спадщини;
- стимулювання розвитку державно-приватного партнерства у сфері охорони культурної спадщини;
- інтегрування питання охорони і збереження об'єктів культурної спадщини до програм культурного та соціально-економічного розвитку громад;
- здійснення заходів із збереження територій історичних населених місць, пам'яток культурної спадщини, зон охорони;
- стимулювання формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення навколо об'єктів культурної спадщини, у тому числі, визначення економічного механізму стимулювання їх збереження;
- впровадження системи постійного моніторингу стану збереження об'єктів культурної спадщини;
- сприяння залученню недержавних форм інвестицій для забезпечення утримання пам'яток у належному стані і проведення необхідних робіт;
- сприяння подальшому активному розвитку професійного мистецтва на Полтавщині, творче стимулювання полтавських митців, презентація української музичної та театральної спадщини на світових культурних теренах, інтеграція полтавського мистецтва у світовий культурний простір, створення успішного іміджу Полтавського краю на державних теренах та за кордоном.

Індикатори:

- кількість туристів на території області;
- кількість залучених представників мікро-, малого та середнього бізнесу у сфері туризму та креативних індустрій у регіоні;
- кількість приведених у відповідність до вимог сучасних туристів об'єктів

туристичної гостинності;

- кількість відремонтованих, відреставрованих та приведених у відповідність до вимог чинного законодавства пам'яток та об'єктів культурної спадщини та закладів культури і мистецтва;

- кількість започаткованих та проведених заходів у області.

За таких умов екологічний туризм хоч і розвиватиметься, проте досить повільними темпами. Хоча, для підприємств, що надають туристичні послуги, повинно бути введене «золоте» правило, якого б дотримувалися всі туристичні підприємства: надання туристичних послуг не повинно бути причиною погіршення стану природного навколишнього середовища , тобто засмічення території, витоуптуванням рослинного покриву, пошкодження і випалювання чагарників, дерев, лісових насаджень, завдання шкоди живим тваринам тощо.

3.2. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні

На сучасному етапі розвитку туризму в світі, одним із пріоритетних напрямків сталого розвитку територій став екологічний туризм. Розвиток екологічного туризму в Україні на початковому етапі, але завдяки існуючій природно-рекреаційним ресурсам країни, цей вид туризму має усі шанси стати одним з основних видів подорожей та створити усі умови покращення соціально-економічного становища населення.

Туристична діяльність має важливе значення, як для економіки країн, так і для їх соціального розвитку. Туризм сприяє підвищенню культурного рівня людини, допомагає засвоїти нові знання, цінності та загальні норми поведінки. Завдяки туризму людина самовдосконалюється, реалізує свої рекреаційні, пізнавальні та духовні потреби.

Тож, відбувається інтерналізація особистості. В цих умовах і виникає почуття відповідальності людини до навколишнього середовища та бажання покращити екологію.

Поява екологічного туризму – це певна відповідь людства на глобальні екологічні проблеми та зростаюче споживання природних ресурсів. На сьогоднішній день, екологічний туризм стрімко розвивається і набуває популярності у багатьох країнах, що допомагає гармонізувати відносини між природою, людьми та економікою. Розвиток екологічного туризму в Україні на сучасному етапі є перспективним в багатьох регіонах країни, завдяки їх унікальним природним ресурсам та прагненню населення до відпочинку на природі. Зважаючи на це, запровадження розвитку екологічного туризму в Україні є актуальним.

Розвиток екологічного туризму може значно покращити економічно-соціальне становище країни. Це оптимальний та ефективний механізм стримування негативних процесів. За допомогою екологічного туризму можна

взаємозбагатити культури різних народів, зміцнити взаємну довіру, налагодити міжнародні відносини та обмін туристами, покращити умови розвитку внутрішнього туризму і надати країні гарний імідж та конкурентоспроможність.

Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні наступні:

1. Зростання туристичного потенціалу країни.
2. Взаємодія державних та приватних структур.
3. Доступність туристичних послуг для всього населення, незалежно від віку, статі, доходу та ін.
4. Підвищення екологічної свідомості населення через еколого-просвітницьку діяльність.
5. Сприяння розвитку сфери послуг в регіонах.
6. Розробка нових туристичних маршрутів.
7. Виробництво та поширення місцевої продукції.
8. Поновлення етнічних традицій.
9. Сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в сільській та приміській місцевості.
10. Організація зайнятості місцевого населення регіонів розвитку екотуризму.
11. Забезпечення раціонального використання природно-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів.

Головними чинниками, що стримують розвиток екологічного туризму є організаційні та економічні. Слід наголосити на неточність розуміння екотуризму населенням, погану рекламу та застарілість матеріальних ресурсів, а також популяризацію туроператорами виїзного туризму та скорочення в'їзних туристів, що не дають змоги розвиватись внутрішньому туристичному ринку [2, с. 128].

Головною проблемою на сучасному етапі становлення екотуризму в

Україні є «greenwashing» або «зелене замилювання» коли суб'єкти туристичної діяльності видають свої послуги за екологічні, обманюючи споживачів, створюючи умови недобросовісної конкуренції [14].

Таким чином, аналізуючи усе вище викладене, зазначимо, що ефективне функціонування туристичного ринку полягає у взаємодії кожної складової механізму. Саме в цьому і проявляється сутність оцінювання ефективності процесу формування та розвитку туристичної індустрії як на регіональному, так і державному рівнях.

Таким чином, можна стверджувати, що розвиток екологічного туризму в Україні – один з найперспективніших шляхів покращення стану природно-заповідного фонду та інших природних територій. Організація екологічного туризму допомагає збереженню природно-заповідного фонду країни, створенню нових територій ПЗФ, підвищенню рівня екологічної культури туристів, позитивно впливає на економічну ситуацію у регіонах, надає усі можливості для популяризації країни за кордоном, а головне – не потребує значних інвестицій. Втім, для зацікавлення потенційної аудиторії потрібно розробити маркетингову стратегію, що дозволить популяризувати екотуризм. Адже, на сьогодні реклама екологічного туризму в країні майже відсутня. Тож, за умов постійного розвитку та вдосконалення цього напрямку, він може стати одним з конкурентоспроможних видів туризму країни.

ВИСНОВКИ

Реалізація концепції сталого розвитку туризму в Україні дасть можливість оволодіти інструментами та механізмами побудови моделі сталого розвитку, створить сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів для вирішення проблем у сфері туризму, розвитку природних територій.

На прикладі відпочинкового морського туризму та пізнавального туризму у великому місті розглянуто проблему та запропоновано методикку визначення безпечного туристичного навантаження та регулювання туристопотоків у туристичних дестинаціях.

Екологічний туризм як перспективний напрям індустрії туризму розвивається швидкими темпами в умовах індустріалізацій і урбанізацій населення світу. При раціональній відповідальній організації туризм може забезпечити реальну фінансову підтримку природо-охоронним територіям і підвищити значення природних ділянок, які повинні зберігатися в недоторканому вигляді.

Екологічний туризм є невід'ємною частиною збалансованого розвитку територій і розглядається як ефективний інструмент державної політики у сфері рекреації та засіб економічного розвитку як окремих регіонів, так і цілих країн.

В Україні сталий екотуризм найбільш доцільно розвивати за двома напрямками. Перший – це екологічна рекреація, тобто популяризація рекреацій в межах міста та приміського довкілля. Другий, пов'язаний із створенням на природо-господарських територіях еко-зон, що прилягають до природоохоронних територій, тобто спеціальних екотуристичних зон

Полтавщина є одним з наймальовничіших та екологічно чистих регіонів України. Область має значний туристичний потенціал, зумовлений вигідним географічним розташуванням, особливостями історичного розвитку,

національно-культурним різноманіттям, специфічною архітектурою, природними об'єктами, наявністю потенційно брендових туристичних продуктів, унікальним поєднанням урбанізованих та індустріалізованих місцевостей із заповідними територіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Актуальні проблеми охорони навколишнього природного середовища українсько-польських прикордонних територій* : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Львів – Івано-Франкове, 23-25 жовтня 2019 р.). Львів: ПАІС, 2019. 92 с.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм. Москва, 2002. 470 с.
3. Алешутіна Н.О. Гостинний та сільський туризм: співвідношення понять. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/aleshugina.htm (дата звернення: 23.09.2018).
4. Арсеньева Е.И. Основные концепции и направления современного экотуризма: компаритивный анализ. Саратов: 2005. С. 186-206.
5. Багрій М. В. Кластер – перспективний напрям розвитку туристично-рекреаційного регіону. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» Дніпровського аграрно-економічного університету. Дубляни, № 6. 2014. 5с.
6. Бейдик О. О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму : навч. посіб. Київ, 2013. 572 с.
7. Биржаков М. Б. Введение в туризм : учебное пособие Санкт - Петербург, 2004. С. 37.
8. Бойко В.О., Драгота І.П. Глемпінг – ексклюзивний туристичний продукт сьогодення. *The I International Science Conference on Multidisciplinary Research*, January 19 – 21, 2021, Berlin, Germany. pp. 208-210.
9. Бойко В. О., Ключник А. В., Півньова Л. В. (2020). Зміцнення конкурентоспроможності підприємств екологічного (зеленого) туризму. *Вісник Херсонського Національного Технічного Університету*. №3. С. 213-222. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.28>
10. Бондар Ю., Легінькова Н. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України». *Збірник наукових праць. Кропивницький. ЛА НАУ*, 2019. С. 338-346.
11. Бушуев В. В. О дефиниции «индустрия туризма». *Культура Народов Причерноморья*, 2001. № 25. С. 179-182
12. Ваген Л. Гостиничный бизнес. Ростов-на-Дону, 2001. 416 с.
13. Василиха Н.В. Концепція організаційно-економічного механізму розвитку ринку туристичних послуг науковий вісник НЛТУ України. 2013. № 23
14. Вишневський В.І. Екологічний туризм: навчальний посібник. Київ, 2015. 140с.

15. Водно-болотні угіддя України: довідник/ під ред. Г. Б. Марушевського. Київ, 2006. 312 с.
16. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій / О.А. Воробйова // Екологічні науки : науково-практичний журнал. – К. : ДЕА, 2012. – No 2. – С. 119-129.
17. Воробйова О.А. Місце і роль територій та об'єктів природно-заповідного фонду в системі екологічної інфраструктури / О.А. Воробйова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3(46), ч. 2. – С. 34-38.
18. Воробйова О.А. Природно-заповідні території в складі екологічної інфраструктури : роль, функції, вектори розвитку / О.А. Воробйова // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 48. – С. 55-67
19. Гальків Л.І., Килин О.В., Стручок Н.М. Стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні, 2015.Т.20. С. 189-193.
20. Гетьман В.І. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність , 2002. С. 24-28.
21. Геологічні пам'ятки України: в 3 т. / за ред. В.І. Калініна, Д.С. Гурського, І. В. Антакової. Київ: ДІА, 2006. Т. 1. 320 с.
22. Герасименко В.Г. Основы туристского бизнеса. Одеса.1997.160 с.
23. Головинець В. Туризм України: економічні та організаційні механізми розвитку /під ред. О. Рожук. Тернопіль: Вид-во «Тернограф», 2008. 976 с.
24. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні. Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. 180 с.
25. Данилов-Данильян В.И.Устойчивое развитие теоретико-методологический анализ) // Экономика и математические методы. - 2003. Т. 39. вып. 2. С. 123 – 135.
26. Державна екологічна інспекція в Полтавській області – Офіційний сайт URL: <http://deipl.gov.ua/> (дата звернення 7.11.2018)
27. Державна екологічна інспекція в Харківській області. – Офіційний сайт URL: <http://ecoinsp.kharkov.ua/pzf.html> (дата звернення 5.11.2018)
28. Державне агентство лісових ресурсів України URL: <https://forest.gov.ua/>.
29. Дмитрук О.Ю., Дмитрук С.В. Екотуризм : навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2009. 358 с.
30. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу./ О.Ю. Дмитрук. Навч. посібн. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
31. Добрянська І.В. Екотуризм як екологічно значущий напрямок діяльності URL: <http://www.rusnauka.com> (дата звернення 10.10.2018)
32. Долина Диявола. Актівський каньйон. BBC NewsУкраїна, 2014 URL: https://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2014/09/140911_gallery_ukraine_canyon_milevich_it (дата звернення 15.10.2018).
33. Дмитрук О.Ю. Урбанізація та екологічний туризм: Теорія і практика

конструктивно-географічного дослідження: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» 202. – 76 с.

34. Дроздов А. В. Основы экологического туризма : учебное пособие Москва: Гардарики, 2005. 271 с.

35. Дяченко А.В. Збір та утилізація відходів в контексті підвищення якості соціальних послуг. Наукова робота. Полтава: ПДАА, 2016. 32с.

36. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. Київ : Центр навч. літ-ри, 2007. 224 с.

37. Екологічний туризм. URL: <https://works.doklad.ru/view/qo6dSi35Qfg.html> (дата звернення 25.10.2018)

38. Екологічний туризм та національні природні парки України // Українська асоціація активного та екологічного туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pryroda.in.ua/files/2015/03/Katalog_UAETA2015_spring.pdf.

39. Екотуризм в Таїланді. Екзотик Азія тур URL: http://thailand.exatour.ru/aktivnyu_otdyh/ekoturizm_v_tailande/ (дата звернення 1.11.2018).

40. Екотуризм у світі. URL:<https://we.org.ua/rizne/ekoturyzm-u-sviti/>

41. Законодавство України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення 12.11.2018)

42. Заповідні території України. Ботанічні сади та дендропарки України / за ред. Т. М. Черевченко, С. С. Волков. Київ, 2010. 293 с.

43. Зима О.Г. Екологічний туризм як провідний фактор розвитку туризму / О.Г. Зима // Економіка розвитку», ХНЕУ. – Харків. – 2011. – No 1(57). – С. 43-46.

44. Зікеєва С. Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект. 2013. № 1. С. 74 – 82.

45. Інформаційний сайт з екотуризму URL: www.ecotourismrussia.ru (дата звернення 18.10.2018)

46. Інформаційний патруль V24. Вода з Шацьких озер може лікувати URL: <https://www.volyn24.com/news/98553-vodu-z-shackyh-ozher-vyznaly-likuvalnoyu> (дата звернення 6.11.2018)/

47. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

48. Історія виникнення туризму URL: <https://sites.google.com/site/turistplusia/turizm> (дата звернення 26.10.2018)

49. Заячківська Г. Концепція сталого розвитку сфери туризму як засіб післякризового відновлення галузі. Вісник ТНЕУ № 5-2, 2011 . С. 345-350.

50. Квартальнов В. А. Туризм. Москва, 2002. 320 с.

51. Кекушев В.П. Сергеев В.П., Степаницкий В.Б. Основы менеджмента

екологічного туризму . Москва, 2001. 60 с.

52. Кепеньк Н.М. конструктивно-географічне обґрунтування рекреаційного використання території нпп «Сколівські бескиди»: дис. канд. геог. наук, Львів 2015 р. 190 с.

53. Клейменов А.М. Сергеев Б.И. Инновационные процессы в развитии туризма , культура народов Причерноморья, 2004 № 52. С. 62-66.

54. Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андреева Г.П., Зеленська О.О., Григор'єва Т.В., Пархоменко О.Г., Дудко В.Б., Михайловський М.О., Бондар С.І. В'їзний туризм. Навчальний посібник: Ніжин, 2010. 304 с.

55. Козловський О.Ю. Борисюк Б.В. Екологічний туризм: навчальний посібник. Житомир, 2011. 202 с.

56. Колбовский Е. Ю. Экологический туризм и экология туризма: учеб. пособие. Москва: Академия, 2006. 256 с.

57. Конституція України: Закон України «Про природно-заповідний фонд України» №2456-ХІІ від 16.06.1992 р URL: http://skole.org.ua/zakon_pzf.html (дата звернення 17.10.2018)

58. Коростелёв Е.М. Практикум по экологическому туризму: учебное пособие. Санкт-Петербург, 2008. 94 с.

59. Косолапов А.Б. Теория и практика экологического туризма: учебное пособие для студентов вузов. Москва, 2005. 229 с.

60. Концепция развития туризма в Республике Молдова / Постановление правительства Республики Молдова от 08.10.1997 г. Бизнес – право. 1998. С. 11-13.

61. Кравченко Н. О. Напрямки екологізації туристичної індустрії України / Н. О. Кравченко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія Економіка. – 2005. – Вип. 3 (31). – С. 72–77.

62. Кравцова А. В. Модель державно-приватного партнерства в сфері українського туризму. Науковий вісник Полтавського університету економіки та торгівлі. 2016. №1 (72). С. 70-76

63. Кусков А.С., Арсеньева Е.И. Современный экотуризм: основные концепции, направления и формы / А.С. Арсеньев, Е.И. Арсеньева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/kuskov_ecotourism.htm

64. Куніцин С.В. Принципи та закономірності організації інтеграційної взаємодії підприємств туристично-рекреаційного кластеру. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59064/12Kunitsun.pdf?sequence=1> (дата звернення 30.10.2018)

65. Куришко Д. Мертва риба і чорна вода: чому забруднена річка Сула. BBC News Україна, 2016 URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/07/160701_sula_pollution_dk (дата звернення 5.11.2018)

66. Лемурійське озеро: незвичайна історія популярності URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2489089-lemurijske-ozero-nezvicajna-istoria-popularnosti.html> (дата звернення 5.11.2018)

67. Логвин М. М., Логвин Д. М. Туризм як засіб екологічного виховання «Якість та безпека товарів народного споживання»/ Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції ПУЕТ: м. Полтава, 2016 р. 158 с.

68. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтерпрес, 2005. 436 с.

69. Любіцева О.О. Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

70. Любонько Т.В. Формування організаційно-економічного механізму управління розвитком екологічного туризму. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» Дніпровського державного аграрно-економічного університету. 2014. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3761>.

71. Мальська М.П. Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія і практика: навч. посібник . Київ: Центр учбової літератури, 2007. 424 с.

72. Манько А. Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів України. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Львів, 2008. №24. С.192-200.

73. Маца К.А. Экологический туризм и его роль в формировании экологической и общенациональной культуры / К.А. Маца, Н.Н. Карпенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2013. №1054. Випуск 8. Серія «Екологія». С. 44-48.

74. Методы обоснования программ устойчивого развития сельских территорий: моногр. / под ред. В. И. Фролова; СПб. гос. архит.-строит. ун-т. СПб., 2011. 464 с.

75. Міжнародна програма «Blue Flag». Офіційний сайт URL: <https://www.blueflag.global/>

76. Міжнародна програма «Green key». Офіційний сайт. URL: <https://www.greenkey.global/>

77. Міністерство екології та природних ресурсів України. Національний природний парк «Синевир». URL: <http://www.npp-synevir.net.ua/page3.html> (дата звернення 07.11.2018)

78. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України URL: <https://mepr.gov.ua/news/37669.html>

79. Найдовша в Україні печера – Оптимістична URL: <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/ternopilaska-oblast/najdovsha-v-ukrayini-pechera-optymistychna/> (дата звернення 07.11.2018).

80. Ніколаєв К.Д. Ісаєнко В.М. Екологізація туристичної галузі, її роль у зменшенні впливу на біорізноманіття та навколишнє середовище». *Агроекологічний журнал, спецвипуск*. К., 2009. С. 228-232.

81. Новицька С. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія.* 2013. №2. С. 164-169.

82. Організація Об'єднаних Націй. Україна. Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/>.

83. Особливості розробки прогнозів розвитку туристичної галузі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm (дата звернення 11.11.2018)

84. Офіційний веб-портал Кременчуцької міської ради та виконавчого комітету. Характеристика стану навколишнього природного середовища в м. Кременчуці URL: <https://www.kremen.gov.ua/index.php/branches/page/277> (дата звернення 10.11.2018)

85. Офіційний сайт державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 02.11.2018)

86. Офіційний сайт міністерства України URL: <http://mincult.kmu.gov.ua> (дата звернення 02.11.2018)

87. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2010. 247 с.

88. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2003. 352 с.

89. Петрук В.Г. Бондарчук О.В., Трач І.А., Панасюк О.Ю., Царук Ю.І., Ваколюк В.Д.. Екогеографія та екотуризм: підручник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 178 с.

90. Подобайло А.В. Методика оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ: метод. вказівки [до вивчення заповід. справи для студ. біол. ф-ту] Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2000. 36 с.

91. Полтава туристична. Про стратегію розвитку туризму та курортів URL: <http://www.tourism.poltava.ua/novyny/2017/03/29/08/00/> (дата звернення 11.11.2018)

92. Полтавский горно-обогатительный комбинат – комбинат производитель и экспортёр железорудных окатышей URL: <https://bp.ubr.ua/business/poltavskij-gok-187> (дата звернення 7.11.2018)

93. Полтавщина туристична. Кременчуцький район URL: <http://poltava-tour.gov.ua/page/kremenchuckiy-rayon-mkremenchuk> (дата звернення 11.11.2018).

94. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Вип. 9, 2019. С.203-212.

95. Природно-заповідний фонд Полтавщини URL: <http://www.eco-poltava.gov.ua/pzfzag.htm> (дата звернення 10.11.2018)

96. Природно-заповідний фонд Полтавщини. Стан природно-заповідного

фонду області та перспективи розвитку. URL: <http://www.eco-poltava.gov.ua/pzf.htm> (дата звернення 11.11.2018).

97. Природно-заповідний фонд України. URL: <http://pzf.menr.gov.ua/>

98. Природно-заповідний фонд Харківської області – офіційний сайт URL: <http://ecoinsp.kharkov.ua/pzf.html> (дата звернення 10.11.2018)

99. Природно-рекреаційний потенціал Київщини та його використання в туризмі URL: <http://referat-ok.com.ua/turizm/prirodno-rekreaciinii-potencial-kijivshchini-ta-iogo-vikoristannya-v-turizmi> (дата звернення 10.11.2018)

100. Програма дій “Порядок денний на XXI століття” / Перекл. з англ.: ВГО “Україна. Порядок денний на XXI століття”. К., 2000.

101. Радіо свобода. Чорнобиль: «радіоактивна перлина» українського туризму / за ред. Солонина Є., Юрченко С., 2017 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28864492.html> (дата звернення 7.11.2018)

102. Русев И. Т. Основы экотуризма: учебно-практическое пособие. Одесса : КП ОГТ, 2004. 294 с.

103. Рябова Т.А. Стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. Чернігів, 2018, 4с.

104. Савіцька О.П., Савіцька Н.В. Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2013. №754. С.68-74

105. Сергеева Т. К. Экологический туризм: ученик. Москва: Финансы и статистика, 2004. 360 с.

106. Сливенко В. А., Савченко К.С. Тенденції розвитку туристичної індустрії в дніпропетровській області, Дніпровський національний університет імені О. Гончара URL: http://confcontact.com/2013_03_15/25_Slivenko.htm (дата звернення 5.11.2018)

107. Смирнов І.Г. Про привабливість та логістичність рекреаційно-туристичних об’єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму / Смирнов І.Г. // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 4. - С. 106-114.

108. Сонько С.П. Екологічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Умань, 2012. С. 279-281

109. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм: навчальний посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.

110. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2021. 454 с.

111. Статутний збірник «Регіони України». Київ : Державна служба статистики України, 2014. 299 ст.

112. Стратегія розвитку міста Кременчука на період до 2028 року м. Кременчук, 2017 р. URL: <https://docplayer.net/85161795-Strategiya-rozvitku->

mista-kremenchuka-na-period-do-2028-roku-m-kremenchuk-2017-r.html (дата звернення 8.11.2018)

113. Стратегія розвитку Полтавської області до 2027 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku>

114. Сутність екологічного туризму: його витoki, стан і перспективи URL: <http://infotour.in.ua/kekushev3.htm> (дата звернення 30.09.2018).

115. Теребух А. А. Сутність та значення екологічно-туристичних ресурсів у контексті розвитку екологічного туризму в Україні / А. А. Теребух, М. Ю. Хім'як // Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. праць. – 2012. – № 727. – С. 449–454.

116. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. *Національна і регіональна економіка*. Вісник ТНЕУ, 2016. № 1. С. 35-41.

117. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : моногр. / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

118. ТСН Україна. Вилкове – українська Венеція URL: https://tsn.ua/osoblyva_ukraina/vilkove-ukrayinska-veneciya-310700.html?g=article&m=383847880 (дата звернення 16.10.2018)

119. Туризм на Донеччині URL: http://tourlib.net/statti_ukr/doneck.htm.

120. Туристична бібліотека URL: <http://tourlib.net> (дата звернення 27.09.2018).

121. Туристична діяльність в Україні у 2020 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2021. 78 с.

122. Туристичні ресурси Чернівецької області URL: https://putyla.org.ua/2007/12/08/turistichn_resursi_chernvecko_oblast.html (дата звернення 6.11.2018)

123. Урицькі скелі. Тустань URL: <http://7chudes.in.ua/nominaciyi/tustan-urytski-skeli/> (дата звернення 6.11.2018)

124. Урядовий портал Розпорядження від 16 березня 2017 р. № 168 Київ. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501> (дата звернення 11.11.2018)

125. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні. Київ: Вища школа, 2002. 195 с.

126. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники [Електронний ресурс] / колектив авторів під ред. В. А. Онищенка, Т. Л. Андрієнка. Ктїв: Фітосоціоцентр, 2012. 406 с. URL: http://www.botany.kiev.ua/doc/zap_1.pdf (дата звернення 28.10.2018)

127. Філіпов З.І. Спортивний туризм. Організація і методика спортивно-туристичної роботи: навчальний посібник. Дрогобич: Коло, 2010. 344 с.
128. Формування організаційно-економічного механізму управління розвитком екологічного туризму. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3761> (дата звернення 5.11.2018)
129. Храбовченко В.В. Экологический туризм. Учебно-методическое пособие. Москва: Финансы и статистика, 2003. 208 с.
130. Червона книга України. URL: <https://redbook-ua.org/>
131. Чернівецький промінь. Складено рейтинг екологічно чистих регіонів України, 2016 р. URL: <http://promin.cv.ua/2016/12/10/chernivetska-oblast-naichystisha-v-ukraini.html> (дата звернення 5.11.2018)
132. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2014. 264 с.
133. Шацькі озера: 8 дивовижних перлин Шацького національного природного парку URL: <http://vsviti.com.ua/nature/24940> (дата звернення 6.10.2018).
134. Шумлянська Н.В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 108-115.
135. «Agenda 21 for travel and tourism industry». United Nations Publication URL: http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/3207-tourism_agenda.pdf (дата звернення 17.10.2018)
136. Alison Allcock, David Evans-Smith National Ecotourism Strategy, Australia. Commonwealth Dept. of Tourism, 1994 p.-68
137. Bansal S. Kumar J. Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*, 2011. P. 31- 40
138. BBC URL: <http://www.bbc.com/> (дата звернення 29.10.2018)
139. Buckley, R. Tourism and Environment. *Annual Review of Environment and Resources*, 2011. P. 397- 416
140. Exodus Travel company URL: <https://www.exodus.co.uk/> (дата звернення 03.11.2018)
141. Recommendations on Tourism Statistics / Statistical Papers. New York : United Nations, 1994. P. 5
142. Theobald W. Global tourism. Oxford : Butterworht Heinemann, 1998. P. 6 -7
143. United Nations databases URL: <http://www.un.org/ru/databases/index.html#civil> (дата звертання 13.11.2018)
144. UNWTO World Tourism Organisation URL: <http://www2.unwto.org> (дата звернення 23.09.2018)
145. World green global travel URL: <https://greenglobaltravel.com/what-is-glamping-luxury-camping/> (дата звернення 20.11.2018)

ДОДАТКИ

Додаток А

Розподіл природних туристичних об'єктів

Таблиця А.1

Кількість природних туристичних об'єктів в областях України, за даними, станом на 2019 р. [61]

Область	Позитивні					Негативні		
	Природні ресурси							
	Ліси, тис.га	Водоймища, тис. га	Річки, км	Об'єкти прироно- заповідного фонду, тис. га	Частка, %	Викиди в атмосферу, тис.т	Активні промислові підприємства, шт	Частка,, %
АР Крим								
Вінницька	379,9	34,90	11800	20,2	5,43	229	1368	3,55
Волинська	697,7	6,24	3378	91,3	1,85	48,5	734	1,74
Дніпровська	192,8	34,20	7560	3,8	3,45	1143,8	3093	9,43
Донецька	204	28,21	11653	64,5	5,30	1646,5	3566	11,60
Житомирська	1122,7	16,78	12877	51	6,24	88,4	1443	3,41
Закарпатська	723,9	1,57	19578	146,3	9,07	69,2	921	2,20
Запорізька	118,9	11,05	5953	94,9	2,74	353	1916	5,05
Івано- Франківська	625,5	4,04	15656	114,3	7,27	253,5	1635	3,76
Київська	648,8	25,86	8745	94,9	4,18	277,3	2750	6,74
Кіровоградська	186,8	25,63	9870	4,5	4,47	73,8	895	2,16
Луганська	356,2	9,28	3297	0	1,63	522,4	1861	5,30
Львівська	694,7	10,04	16343	5,4	7,59	238,4	2844	6,86
Миколаївська	124,2	15,29	3283	60	1,54	83	83	2,74
Одеська	223,4	85,16	7962	43	3,71	164,8	164,8	5,48
Полтавська	284,5	22,27	13002	99,4	5,91	176,6	176,6	3,14
Рівненська	804,5	10,17	7643	30,7	3,77	56,1	56,1	2,14
Сумська	460,2	14,44	8490	47,7	3,99	77,5	77,5	2,11
Тернопільська	201,4	9,45	6064	39,6	2,79	57,7	57,7	2,17
Харківська	417,7	42,29	6405	17,5	3,05	328,5	328,5	9,09
Херсонська	152	33,59	855	22,7	0,56	72,7	72,7	2,31
Хмельницька	287,6	22,40	9540	212,7	4,48	80,7	80,7	2,64
Черкаська	338,6	22,86	5877	261,3	2,77	150,1	150,1	2,92
Чернівецька	257,9	3,06	8966	2	4,10	39	39	1,42
Чернігівська	739,4	9,71	8480	40,7	4,11	31	31	2,03

Додаток Б

Види туристичної діяльності за рівнем екологічності

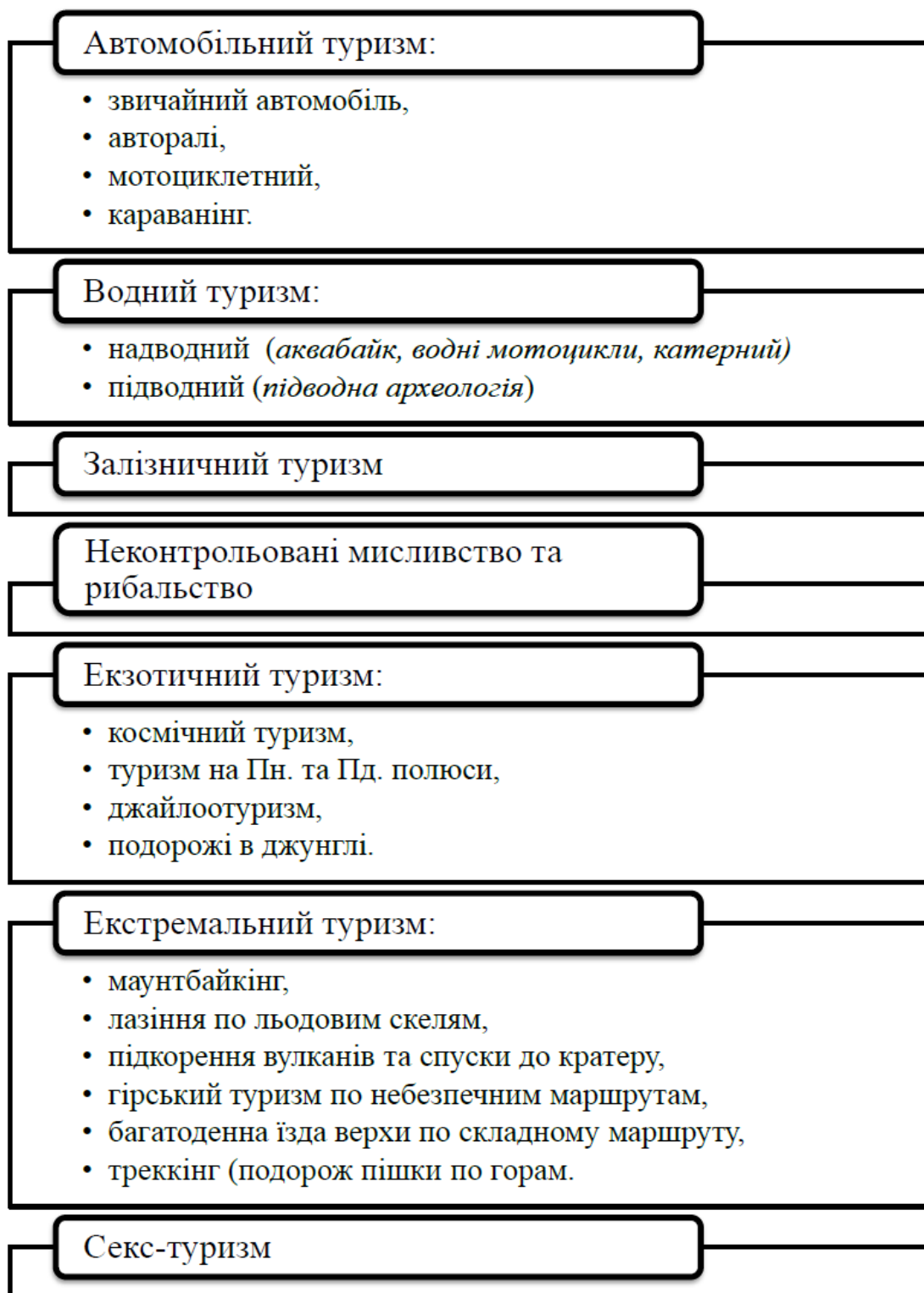

Рис. Б. 1. Екологічно небезпечні види туристичної діяльності

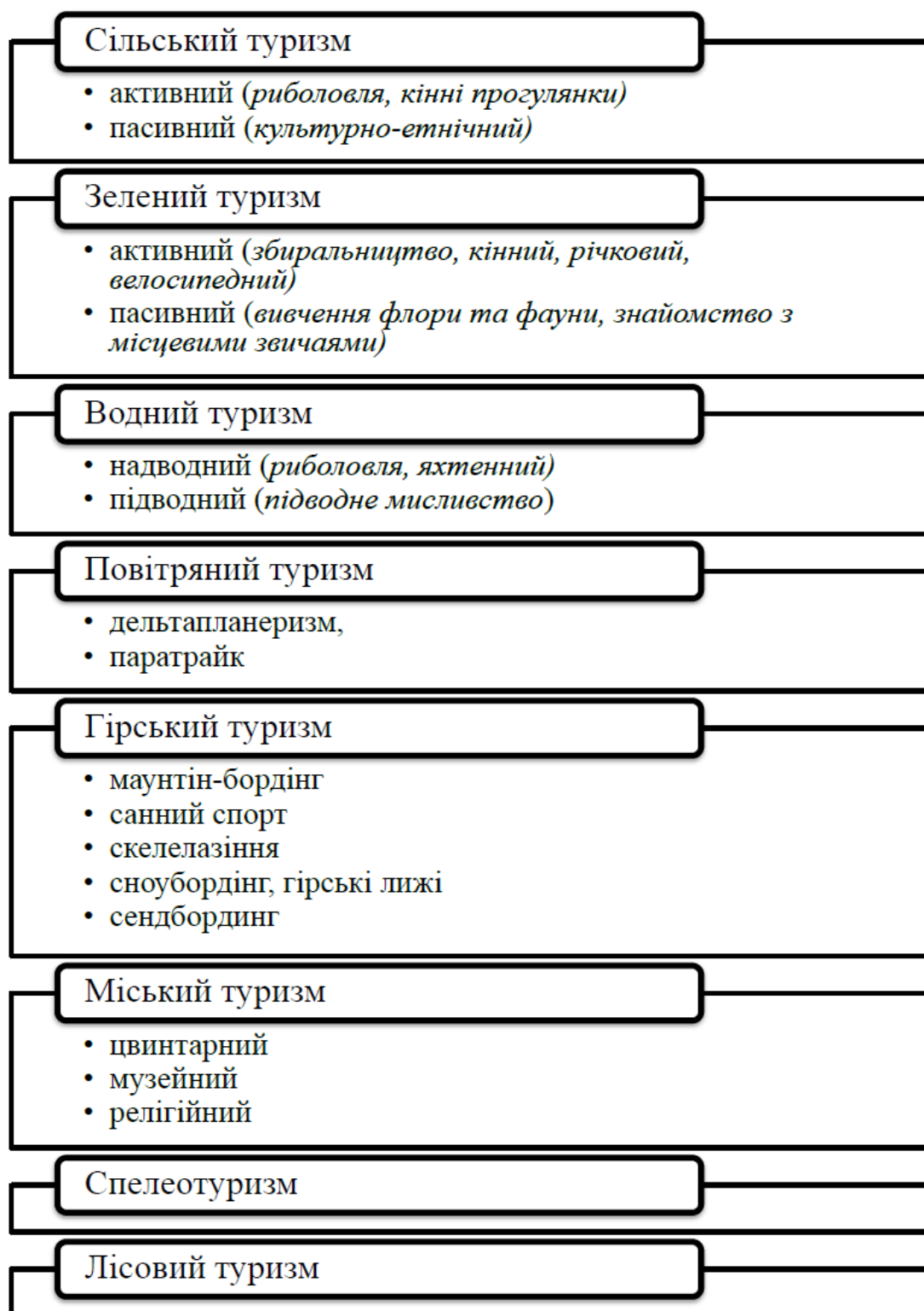

Рис. Б. 2. Частково екологічно безпечні види туристичної діяльності

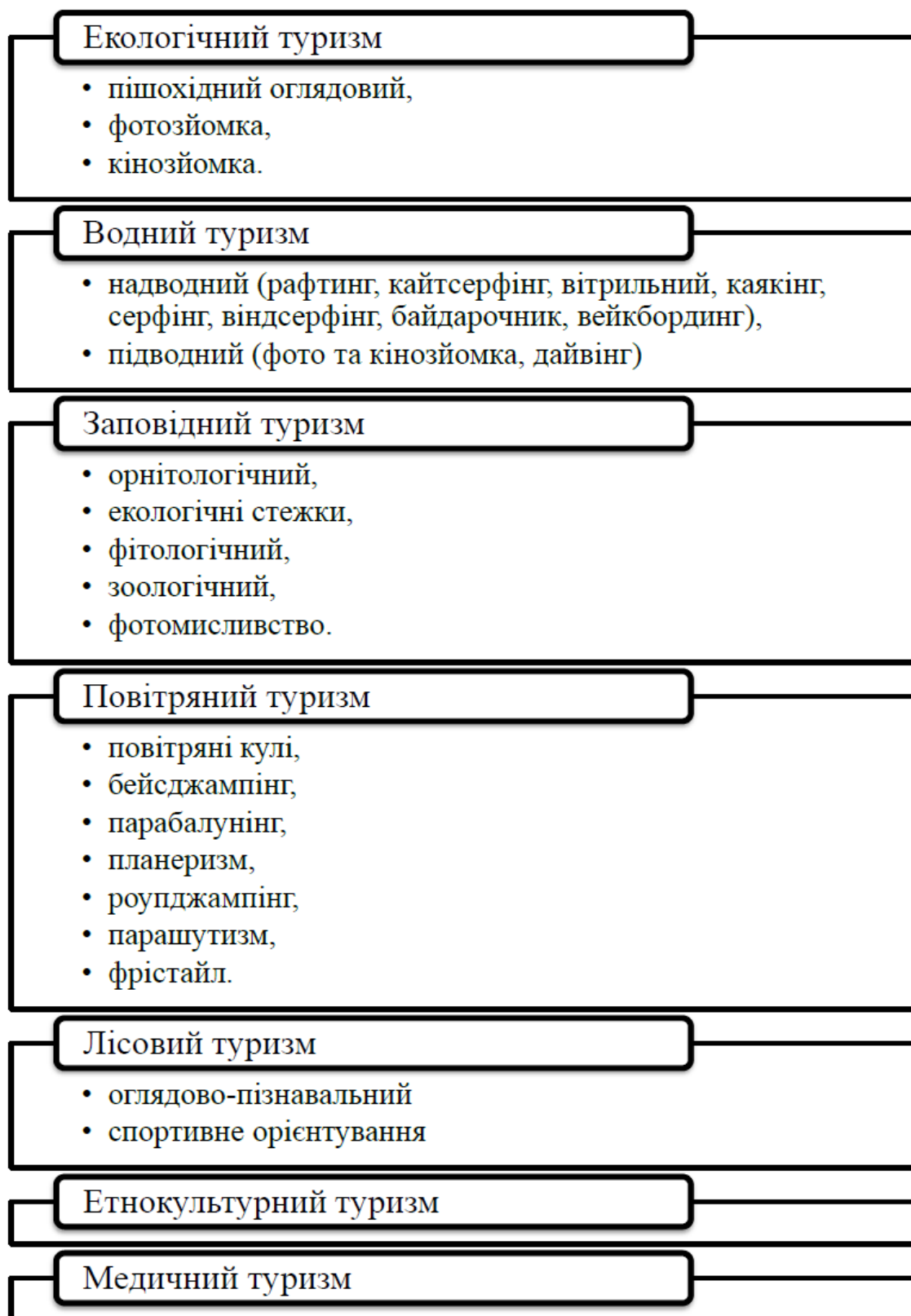

Рис. Б. 3. Екологічно безпечні види туристичної діяльності

Додаток В

Екологізація туристичної діяльності

Таблиця В. 1

Екологізація за цілями туристичної діяльності

Сільський
•активний: •заборона вирубки лісових масивів для будувannya туристичних садиб, •екологізація житла та використання енергозберігаючих технологій, •зменшення подорожей на конях, •зменшення утрамбовування ґрунту, •отримання ліцензій на риболовлю та полювання. •пасивний: •регулювання туристичних потоків в історико-місцях, •розрахунок допустимої кількості туристів у відповідних історико-культурних місцях.
Зелений
•активний: •проїзд на велосипедах по відведених стежках, •зменшення подорожей на конях, •зменшення утрамбовування ґрунту, •розташування таборів лише у дозволених та обладнаних місцях. •пасивний: •заборона полювання на різні види тварин, •обмеження на збирання грибів та ягід.
Екзотичний
•регулювання кількості туристичних потоків, •заходи по зниженню руйнуванню озонового шару під час туристичних польотів у космос, •заборона на полювання та риболовлю екзотичних тварин.
Спелеотуризм
•забезпечення туристичних походів лише в обладнані та розвідані печери, охорона мінералів, •організація турів без завдання шкоди та порушення життєвого циклу кажанів.
Лісовий
•заборона полювання на рідкісні види тварин, •особливий нагляд за курінням та розведенням багать туристами, •встановлення відповідальності за порушення законодавства, •контроль за збиранням рослин. Заборона збирання рідкісних видів рослин, •обмеження туристичного будівництва, використання локальної нічліжної бази, житла місцевих жителів, •контроль за охороною, захистом та відновленням лісових ресурсів.
Гірський
•зменшення утрамбовування ґрунтів, •розроблення та проектування спеціально відведених стежок для організації туристичних походів, •зменшення подорожей на конях, розроблення спеціально укріплених трас для їх проїзду, •проведення щорічних укріплень схилів шляхом насадження рослин.
Заповідний
•встановлення дистанцій для фотографування та відео зйомок, •впровадження економічного механізму за надання рекреаційних послуг та використання природних ресурсів в межах ПВФ, •встановлення допустимих антропогенних навантажень на об'єкти ПВФ, •заборона проведення будь-якої туристичної діяльності, що суперечить встановленому природоохоронному режиму території, •заборона поїзду важкого транспорту, •дотримання заповідного режиму на ПВФ.